

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İLÇE VE SEMT İSİMLERİNİN ORTAYA
ÇIKIŞINDA EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİN ROLÜ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba Sökmen

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİMDALI

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İLÇE VE SEMT İSİMLERİNİN ORTAYA
ÇIKIŞINDA EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİN ROLÜ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba Sökmen

Danışman: PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
TUĞBA SÖKMEN'İN OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İLÇE VE SEMT İSİMLERİNİN
ORTAYA ÇIKIŞINDA EKONOMİK VE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ROLÜ: İSTANBUL
ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010-
14/19 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 31.08.2010

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. FAHRİ SOLAK
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. İ.MURAT BOZKURT

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Tuğba Sökmen
Ana Bilim Dalı	:İktisat
Programı	:İktisat Tarihi
Tez Danışmanı	:Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans-Ağustos 2010
Anahtar Kelimeler	:İstanbul, ilçe ve semt isimleri, kültürel ve iktisadi özellikler, şehir tarihi

ÖZET

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İLÇE VE SEMT İSİMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİN ROLÜ; İSTANBUL ÖRNEĞİ

İstanbul kuruluşundan bu yana hem iktisadi hem de kültürel olarak büyük dönüşüm geçirmiştir. Özellikle Türkleşmesinden itibaren edindiği iktisadi ve kültürel birikim çalışmalarının kapsamına girmiştir. Bu birikim ve zamanla geçirdiği dönüşümü iyi tespit edebilmenin yollarından biri de ilçe, semt ve mahalle isimlerine bakmaktır. Şehrin tarihi incelendiğinde bazı semtlerin belli dönemlerde iktisadi kimlikleriyle öne çıktığını bazılarının ise sonradan ekonomik anlamlar yüklendiği görülmektedir. Bunlara sadece iskana mahsus olanları da eklemek mümkündür. Bahsedilen öne çıkışlar ya da sonradan oluşlar ilçe ve semtlerin isimlerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu çalışma ile esnaf gruplarının, vakıf sahiplerinin ya da tarihin bir yerinde şehrin kaderine ortak olmuş önemli kişilerin isimlerinin yer adı olarak benimsendiği anlatılmaya çalışılmıştır. Şahıs isimlerinin ağırlıkta olduğu görüldüyse de hemen her ilçe ve semtin iktisatla yolları bir yerde kesişmiş ve de kesişmeye devam edecektir. Dünyanın ve tüketim alışkanlıklarının gidişatına bağlı olarak da mesken-ticarethane ayırımının giderek zayıflayacağı düşünülmektedir.

Abstract

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Tuğba Sökmen
Branch	: Economics
Program	: History of Economics
Thesis Advisor	: Prof. Ahmet Tabakoğlu
The kind and date of the thesis	: Master of Arts Thesis-August 2010
Key words	: Istanbul, District and neighbourhood names, cultural and economic features, city history

ABSTRACT

THE ROLE OF ECONOMIC AND CULTURAL FEATURES ON THE FORMATION OF DISTRICT AND NEIGHBOURHOOD NAMES FROM OTTOMAN TO REPUBLICAN ERA / THE CASE OF ISTANBUL

Since its foundation, Istanbul had undergone great economic and cultural transformations. This study focuses especially on its economic and cultural heritage that was built after its Turcification. One of the ways to follow the transformation that it has gone through is to examine the names of districts and neighbourhoods. By this examination it appears that some districts are economically important at certain periods while some others gain economic significance later. On the other hand, some districts and neighbourhoods were reserved only for settlement. All these aspects played significant role in the formation of their names. This study aims to show that the names of artisan groups, waqf owners and all the other figures that played a role in the city's development were given to districts and neighbourhoods. Although the majority of place names appear to be after the names of specific persons, it should be note that almost all districts and neighbourhoods had at a certain period in its history became an economic center and this will be the case in the future. Furthermore, relying on the changes in consuming habits and the course of events all over the world, it can be estimated that the housing-business division will diminish.

Önsöz

İstanbul'un Türkleşmesinden sonraki iktisadi faaliyetler çerçevesinde semt isimlerinin oluşumunu ve dönüşümünü incelediğim "*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlçe ve Semt İsimlerinin Ortaya Çıkışında Ekonomik ve Kültürel Özelliklerin Rolü: İstanbul Örneği*" adlı bu çalışmada İktisat Tarihi'nin şehir kültürü ve tarihi ile olan bağı vurgulanmaya çalışılmıştır.

Tez danışmanın Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu' na çalışmamın başından sonuna kadar gösterdiği sabır, verdiği destek ve yaptığı yönlendirmeler için teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamın başlangıç aşamasında yayınlanmamış doktora tezini benimle paylaşarak katkı sağlayan Dr. Gülsen Yılmaz'a, değerli yardımlarıyla çalışma süresince yanımda olan araştırma görevlileri Gökçen Coşkun Albayrak ve Saim Çağrı Kocakaplan'a, Bilim Sanat Vakfı' na ve bu çalışmaya yön veren, Vakfın değerli yöneticilerinden kıymetli arkadaşım Fatma Samime İnceoğlu' na, beni dünyaya getiren, yetiştiren, eğitim hayatım için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan sevgili anne ve babama, ilme verdiği değer, çalışmadaki azim ve kararlılığıyla yolumu aydınlatan sevgili eşime de gösterdiği sabır ve anlayış için çok teşekkür ederim.

Eylül, 2010

Tuğba Sökmen

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

1.	GİRİŞ	1
2.	MAHALLE, SEMT VE ŞEHİR KAVRAMLARI	
2.1.	Mahalle.....	7
2.1.1.	Mahallenin Tanımı.....	7
2.2.	SeMt.....	9
2.2.1.	SeMt Tanımı.....	9
2.3.	SeMt-Mahalle İlişkisi.....	9
2.4.	Şehir.....	10
2.4.1.	Şehrin Tanımı.....	10
2.4.2.	Türklerin Şehircilik Anlayışı.....	11
2.4.3.	Osmanlı Devleti'nin Şehircilik Anlayışı.....	11
2.5.	Şehir-Kent Ayrımı Var mıdır?.....	13
3.	İSTANBUL'UN İKTİSADİ NİTELİKLERİYLE ÖNE ÇIKAN İLÇE VE SEMT İSİMLERİNİN KATEGORİZASYONU	
3.1.	Şahıs İsmi Taşıyan İlçe ve Semtler.....	14
3.1.1.	Cami ve Mescid Kurucularından Gelen Adlar.....	14
3.1.1.1.	Beyazıt.....	14
3.1.1.2.	Defterdar.....	16
3.1.1.3.	Fatih.....	16
3.1.1.4.	Sultanahmet.....	17
3.1.1.5.	Süleymaniye.....	18
3.1.2.	Adını Paşalardan Alan İlçe ve Semtler	20
3.1.2.1.	Bayrampaşa.....	20
3.1.2.2.	Cağaloğlu.....	21
3.1.2.3.	Gedikpaşa.....	22
3.1.2.4.	Haydarpaşa.....	23
3.1.2.5.	Kasımpaşa.....	23
3.1.2.6.	Mahmutpaşa.....	24
3.1.2.7.	Paşabahçe.....	24
3.1.3.	Adı Geçen SeMt ile İlgili Bir Şahıstan Gelen Adlar	25
3.1.3.1.	Ayazağa.....	25
3.1.3.2.	Beyoğlu.....	26
3.1.3.3.	Bomonti.....	26
3.1.3.4.	Kadıköy.....	27
3.1.3.5.	Koska.....	28
3.1.3.6.	Kuzguncuk.....	29
3.1.3.7.	Laleli.....	29

3.1.3.8.	Mercan.....	30
3.1.3.9.	Merter.....	31
3.1.3.10.	Silahtarağa.....	31
3.1.4.	Adı Geçen Semtte Türbesi Olan veya İlgili Bir Evliyadan Gelen Adlar.....	31
3.1.4.1.	Vefa.....	31
3.1.4.2.	Eyüp.....	32
3.2.	Adı Geçen İlçe ve Semtteki Muayyen Bir Alametten veya Özellikten Gelen Adlar.....	33
3.2.1.	Avcılar.....	33
3.2.2.	Dolapdere.....	33
3.2.3.	Eminönü.....	34
3.2.4.	Haliç.....	34
3.2.5.	Horhor.....	37
3.2.6.	İcadiye.....	37
3.3.	İlçe veya Semtin Arazi Özelliğinden veya Bir Ağaçtan Gelen Adlar..	38
3.3.1.	Beykoz.....	38
3.3.2.	Çukurcuma.....	39
3.4.	İlçe veya Semtteki Karakteristik Bir Binadan veya Alametten Gelen Adlar.....	39
3.4.1.	Alacahamam.....	39
3.4.2.	Babıali.....	39
3.4.3.	Çemberlitaş.....	40
3.4.4.	Et Meydanı.....	41
3.4.5.	Karagümrük.....	41
3.4.6.	Sultanhamam.....	42
3.4.7.	Sütlüce.....	42
3.4.8.	Tahtakale.....	43
3.4.9.	Taksim.....	44
3.4.10.	Tuzla.....	44
3.4.11.	Unkapanı.....	45
3.4.12.	Yeldeğirmeni.....	45
3.4.13.	Zincirlikuyu.....	46
3.5.	Adını Kapılardan Alan Semtler.....	46
3.5.1.	Azapkapı.....	46
3.5.2.	Bahçekapı.....	47
3.5.3.	Çarşıkapı.....	47
3.5.4.	Edirnekapı.....	48
3.5.5.	Eğrikapı.....	48
3.5.6.	Kumkapı.....	48
3.5.7.	Topkapı.....	49
3.6.	İlçe ve Semtteki Muayyen Bir Esnaf veya Pazaryerinden Gelen Adlar..	49
3.6.1.	Adını Esnaftan Alan Semtler.....	50
3.6.1.1.	Bakırcılar.....	50
3.6.1.2.	Başmakçılar.....	50
3.6.1.3.	Boyacıköy.....	51
3.6.1.4.	Düğmeciler.....	51
3.6.1.5.	Macuncu.....	51
3.6.1.6.	Şişli.....	51
3.6.1.7.	Vezneciler.....	52

3.6.2.	Adını Pazar Yerinden ve Çarşılarından Alan Semtler...	53
3.6.2.1.	Ağaç Pazarı.....	54
3.6.2.2.	Direklerarası.....	55
3.6.2.3.	Kapalıçarşı.....	55
3.6.2.4.	Küçükpazar.....	56
3.6.2.5.	Malta.....	56
3.6.2.6.	Mısır Çarşısı.....	57
3.6.3.	Adını İmalathaneden Alan Semtler.....	57
3.6.3.1.	Balmumcu.....	57
3.6.3.2.	Bulgurlu.....	57
3.6.3.3.	Kağıthane.....	58
3.6.3.4.	Kireçburnu.....	58
3.6.3.5.	Saraçhane.....	58
3.6.3.6.	Şişhane.....	59
3.6.3.7.	Tophane.....	60
3.7.	Zamanla Eski Şeklini Kaybederek Yeri Biçimlere Giren Adlarla Bilinen Semtler.....	61
3.7.1.	Kartal.....	61
3.8.	Çeşitli Topluluk veya İskanlar ile İlgili Adlarla Bilinen Semtler ..	61
3.8.1.	Aksaray.....	61
3.8.2.	Balat.....	62
3.8.3.	Çarşamba.....	62
3.8.4.	Yenibosna.....	63
3.9.	Kaybolmuş Binalar veya Şekli Değişmiş Yerlerin Hatırası Olan Adlarla Bilinen Semtler.....	63
3.9.1.	Kazlıçeşme.....	63
3.10.	Özel Olarak Uydurulan Adlarla Bilinen Semtler.....	64
3.10.1.	Ataköy.....	64
3.11.	Adını Levantenlerden ve Azınlıklardan Alan İlçe ve Semtler...	64
3.11.1.	Galata.....	64
3.11.1.1.	Galata Bankerleri.....	67
3.11.2.	Karaköy.....	68
3.11.3.	Pangaltı	
3.11.3.1.	Levantenler.....	70
3.12.	Tarihte ve Bugün İstanbul'un Limanı Olan İlçe ve Semtler..	71
3.12.1.	Sirkeci.....	71
3.13.	Bizans Menşeli Adlar.....	72
3.13.1.	Üsküdar.....	72
3.13.2.	Bakırköy.....	73

4. BİR ÖRNEK OLARAK EMİNÖNÜ

4.1.	Eminönü İlçesinin Özellikleri ve İsmine Ortaya Çıkışı.....	75
4.2.	İlçe'nin Cumhuriyet Dönemine Kadar Olan İktisadi Rolü...	76
4.3.	Eminönü'ndeki İş Kolları ve Esnaf İsimleri.....	76
4.3.1.	Eminönü'nün İmalatçı Esnafı.....	77
4.3.2.	Eminönü'nün Toptancı Esnafı.....	78
4.3.3.	Eminönü'nün Hizmet Üreten Esnafı.....	79
4.4.	Hanlar Bölgesi.....	79
4.5.	İlçe'nin Cumhuriyet'ten Sonra Sahiplendiği İktisadi Rolü...	80

4.5.1.	Cumhuriyet Dönemi'nde Eminönü'nün Değişen Kültürel ve Fiziki Çehresi.....	82
5.	SONUÇ.....	87
	KAYNAKÇA.....	89

1.GİRİŞ

Karadeniz'den Akdeniz'e inen deniz yolu üzerinde kilit noktasında, batıdan doğuya kara yollarının kavşağında konumlanan ve Türk vatanının vitrini¹ olabilme sorumluluğunu yüz yıllardır taşıyabilen İstanbul araştırmacılar için hep bir merak konusu olmuştur.

Tarihin çeşitli çağlarında birbirinden değişik görüntüler sergileyen İstanbul, Avrupa şehirlerinin olduğu kadar bazı mahalle ve semtlerinin mimarı dokusu, tipleri, renkleri, sesleri ve gürültüsüyle de Anadolu il ve kasabalarının da adeta aynasıdır.²

Bu çalışmada "İstanbul'u anlamak Türkiye'yi anlamaktır; bu nedenle önemlidir İstanbul'u anlamak..."³ düsturunca yola çıkılmıştır.

*"Coğrafyadan vatana geçiş sürecinde insan gruplarının veya etnik grupların üzerinde yaşadıkları, yürüdükleri toprak parçalarına vurdukları ilk damgalar, sınır taşları, yer belirtme işaretleri, kültürlerinde 'yer adları' olarak karşımıza çıkar. Her bir ad, ait olduğu etnik grup için, üzerinde yaşanan toprakla ilgili ayrı bir anlama sahiptir. Eski yurtlarından başka yerlere göç sürecini yaşayan insan gruplarının yeni ortamdaki durumlarını ortaya koymak için onların buraya taşıdığı, burada yarattığı, kendi yapısına benzettiği veya kullanmada rahatsızlık duymadığı yer adlarına bakmak gerekmektedir."*⁴

İsimlerine geçmeden önce ilçe ve semtler konumuzla ilgili olarak genel bir sınıflandırma yapmak istenirse şu yol izlenebilir;

İstanbul'da ilçe ve semtleri iktisadi olarak üç bölümde inceleyebiliriz;

1. Eskiden iktisadi kimliği olup sonradan bu özelliğini kaybedenler,
2. Kuruluşundan itibaren sadece yerleşim birimi niteliğinde olup zamanla iktisadi kimlik kazananlar,
3. Tarihinde ne yerleşim birimi olan ne de iktisadi özelliği olmayan ama zaman içerisinde şehir içindeki merkezi iş alanlarının şehir dışına çıkarılmasıyla hem bir iktisadi kimlik kazanıp hem de çevresinde yerleşimin oluştuğu birimler.

¹ Beynun Akyavaş, **Sultanıyegâh İstanbul**, Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s.7.

² **İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul; Tercüman Gazetesi Yayınları, 1. Cilt, s.10.

³ M. Melih Pınarcıoğlu ve Oğuz Işık, "Sultanbeyli; Enformel'in Kurucu/Yıkıcı Gücü", **Cogito**, Sayı 35, 2003, s.114.

⁴ Dursun Yıldırım, "Coğrafya'dan Vatana Geçiş ve Vatan İle Göç Ediş Problemi", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara; Başbakanlık Basımevi, 1984, s.164.

Gittikçe büyüyen ve değişen İstanbul'un kuruluşundan bugüne kadar gerek isim gerek statü değiştirerek gelen ilçe ve semtlerinin sadece iktisat tarihi açısından değerlendirilebilir olanları çalışmamızın kapsamına alınmıştır. Bunu yaparken de zaman olarak Osmanlı Devleti ve özellikle Cumhuriyet döneminden, ki birçok ilçe ve semt Türkleşmesinden itibaren taşıdığı isimlerle ele alınmıştır. 1980 yılına kadar olan süre araştırma kapsamında tutulmuştur. İstanbul gibi mekan açısından sınırları sürekli büyüyen, yayılan bir olgu ile karşı karşıya olmamız, ilçe ve semt isimlerinin taşıdığı zenginlik ve çeşitlilik de İstanbul'un ilçe ve semtlerini mikro ölçekte, Eminönü örneği ile de üst düzeyde incelememize sebep olmuştur.

Asırlardan beri kozmopolit bir şehir olan İstanbul sanayi, ticaret açısından her dönemde özelliğini korumuş, her dönemde geçiş noktası olma özelliğini yitirmemiştir. Bu özellik İstanbul'a dünya konjektüründe önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Şehrin konumu, nüfus kompozisyonu ve Levantenler şehrin dinamikleri arasında yer almışlardır.⁵

Yirmi altı asırlık İstanbul'un uzun geçmişi içindeki yerleşme mekanları, önce çok uzun bir zaman sırasıyla Tarihi Yarımada, Galata ve Üsküdar'da yer almış; daha sonra surların dışına taşarak Bakırköy, Eyüp, Beyoğlu, Şişli ve yer yer Boğaziçi vadilerine ve kıyılarına seyrek olarak yayılmış. 1950'den sonra artan nüfus ve iç göçlerle bir yandan kuzeye (Levent ve Mecidiyeköy), öte yandan doğuya ve batıya (Ataköy vs.) yerleşmenin planlı olarak yayılması sürerken, bir yandan da yerleşmelerin içindeki boşluklar hızla dolmaya başlamıştır. Bu yıllarda ilk gecekondular Zeytinburnu'nda ortaya çıkmıştır. Boğaziçi'nde sanayi tesislerinin çevrelerinde de az sayıda gecekondular görülmeye başlanmıştır.⁶ Bu yayılmanın sebeplerinden biri olan iç göçleri İlhan Tekeli şu şekilde açıklar;

“Emek akımları, üzerinde durulması gereken farklı niteliklere sahiptir. Bir yerdeki emek talebini karşılamak için, bir emekçinin yaşadığı yeri değiştirerek o yere yerleşmesi halinde tek yönde bir akım gerçekleşmiş olmaktadır. Bu bir karşı akım yaratmamaktadır. Böyle olunca emeğin yer değiştirmesi, tüketim potansiyelinin yer değiştirmesi sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, talebi karşılamak için o noktada yeni üretimlerin yapılmasını

⁵ H. İbrahim Gül, Terkos Su Şirketi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2009), s.1.

⁶ Çiğdem Aysu, Boğaziçi'nde Yeni Şehirsiz Mekanlar; İstinye Örneği, **İstanbul Dergisi**, S.39, 2001, s. 66.

gerektirmektedir. Bu da yeni emek talebi yaratmaktadır. Böylece belli noktalarda yığılma yaratan birikimli bir sürecin gelişmesine neden olmaktadır.”⁷

İstanbul semtlerinin değişim ve dönüşümü, büyük ölçüde Türkiye'nin yıllar içinde değişen iktisat politikalarıyla* ve buna bağlı olarak belirlenen kent ekonomisiyle ilişkilidir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlçe ve Semt İsimlerinin Ortaya Çıkışında Ekonomik Ve Kültürel Özelliklerin Rolü; İstanbul Örneği isimli bu çalışmada, İstanbul'un 1923'ten günümüze kadar ekonomik, sosyal ve mekansal gelişimi kavranmaya çalışılmıştır. Hakim literatüre göre Türkiye, iktisadi ve sosyal olarak büyük dönüşüm geçirdiği noktalar açısından üç dönemde incelenebilir; 1923-1958 dönemi, 1958-1980 dönemi ve 1980'den günümüze kadar gelen dönem.

Erol Tümertekin, İstanbul'un yaşadığı değişim ve dönüşümlerin Türkiye'den ayrı ele alınamayacağını, bu husus göz ardı edildiğinde yapılan çalışmaların eksik kalacağını şu sözlerle ifade etmektedir; “Şehirlerin kimliği gibi ülkelerin kimliği de vardır; şehirler, içinde yer aldıkları ülkenin toplumsal-ekonomik yapılanmalarının birer ürünü olduklarına göre, İstanbul'u da ülke ile birlikte düşünmek gerekir.”⁸ Buradan yola çıkılarak bu çalışmaya Türkiye'nin geçirdiği iktisadi aşamalar özetlenerek başlanmıştır.

19. yy'da Osmanlı Devleti yeni bir süreç içine girmiştir. Dersaadet de bu gelişmeden nasiplenmişti. Avrupa kadar olmasa da ticarete ve sanayide önemli gelişmeler olmuş, nüfusta dramatik bir artış meydana gelmiştir. Bu nüfus hareketliliğinden kaynaklanan gözle görülen bir sosyo-ekonomik değişim yaşanmıştır. Avrupa ile etkileşim sonucu hayat tarzının ve insan ihtiyaçlarının yönü değişmiş, bu değişim 19. yy'ın ikinci yarısında daha belirgin hale gelmiştir. Sanayi tesisleri kurulmaya başlanmış, uluslararası ticarete de ithalat ihracat kalemleri daha belirgin hale getirilmiş, ülkenin kalkınması için yabancı ülkelere imtiyazlar verilmiştir. Bu dönemde ülkeye sermaye girişi hızlanmış, para akışı iki yoldan olmuştur. Bunlardan birincisi, borçlanma, ikincisi de doğrudan yabancı yatırımlardır. Burada verilen imtiyazları doğrudan yabancı yatırımlar olarak nitelendirebiliriz. İmtiyazlar, ülkede yeni bir dönemin filizlenmesini de sağlamıştır. Şirketlerin kurulmaya başlandığı bu dönem İngiliz ve

⁷ İlhan Tekeli, “Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekanını Yeniden Biçimlendiren İstanbul”, *İstanbul Dergisi*, S. 37, İstanbul, 2001, s.89.

* Karma ekonomi, ithal ikamesi ve sosyal refah devleti uygulamalarıdır.

⁸ Erol Tümertekin, *İstanbul'da İnsan ve Mekan*, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s.28.

Fransız sermaye mücadelesinin de doruğa çıktığı dönem olmuştur. İmtiyaz verilen şirketlerin kurulduğu alanlar; ulaştırma, haberleşme ve taşımacılık ağırlıklıdır.⁹

Şüphesiz her olgu gibi sanayi faaliyetlerinin mekan ne ölçüde olursa olsun bugünkü dağılışı düzenini kazanmasını etkileyen faktörler vardır. Başlıcaları hammadde, enerji, işçi, sermaye, ulaşım, pazar, devletin ve yerel otoritenin tutumu ve iklimidir.¹⁰

Sanayi faaliyetlerinin, yerleşmelerde nüfus birikimi ve çeşitli başka ekonomik faaliyetlere yol açması, dolayısıyla nüfusta iş bölümünü gerçekleştirmesi ile “şehirleşmeye” ön ayak olduğu bilinmektedir.¹¹

Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayıp Cumhuriyet'le hız kazanan, önce özel sermaye teşvik edilerek sonraları da Devletçilik, liberalizm gibi değişimlerle Türkiye'nin geçirdiği sanayileşme sürecini şu şekilde özetlemek doğru olacaktır;

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde İstanbul'un ekonomisinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre İstanbul, 1923 yılında Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle ticari ve ekonomik alanda merkez olma özelliğini kaybederken, 1950'lerde Türkiye genelinde yaşanan ekonomik dönüşümün sonucunda kırdan kente başlayan iç göç dalgasından payına düşeni en yoğun şekilde almıştır. Nüfusu hızla artan kent, yatay ve dikey olarak¹² genişlemiş ve tarihinde ilk defa gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Türkiye 1950'li yıllardan itibaren sanayi yatırımlarına ağırlık verirken İstanbul, sanayi kuruluşlarına en yoğun şekilde ev sahipliği yapan merkezlerden biri olmuştur.

Bugünkü bilgilerimize göre, İstanbul'daki sanayi faaliyetlerinin dağılışını etkileyen ilk kanun, 24.4.1930 tarihli Umumi Hıfzıssıha Kanunu'dur. Bu kanuna göre “civarda ikamet eden halkın sıhhat ve istirahatini ihlal eden müesseseler ve atölyeler, kanunun neşrinden itibaren resmi müsaade istihsal edilmeksizin açılmaz.” Aynı kanun atölyeleri birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç sınıfa ayırmaktadır; “birinci sınıf, hususi meskenlerden behemahal uzak bulundurulması icap edenler, ikinci sınıf hususi meskenlerden behemahal uzaklaştırılması icap etmekle birlikte müsaade verilmeden evvel civarında ikamet edenlerin sıhhat ve istirahatleri üzerine gerek tesisatları ve gerekse vaziyetleri itibariyle bir mazarrat

⁹ Gül, s.1.

¹⁰ Tümertekin, s.144.

¹¹ Tümertekin, s.82.

¹² Tümertekin, s.120-140.

yapmayacağını kanaat usulü için tetkikat yapılması iktiza eden müesseseler, üçüncü sınıf meskenlerin yanında kalabilmekle beraber yalnız nezarete tabi tutulması icap eden müesseselerdir.”¹³

İstanbul’daki sanayi faaliyetleriyle ilgili bir diğer resmi girişim 1963 tarihlidir. Bu girişim çerçevesinde İstanbul sanayi alanları saptanmış ve İstanbul Belediye Meclisi’nce 1966’da kabul edilmiştir. Bugün “1966 İstanbul Sanayi Sahaları Planı” diye adlandırılan bu plan uygulanmaktadır ancak yıllar içinde değişikliğe uğramıştır.¹⁴

1980 sonrasında günümüze kadar hükümetlerin aldığı kararlarla dışa dönük sanayileşme politikaları kabul edilirken, kamu yatırımları İstanbul ve çevresine yapılmış, İstanbul ekonomisi, sanayi üretiminden hizmetler sektörüne kaymıştır. Bu sektörler arasında da finans, bankacılık ve gayrimenkul sektörleri öne çıkmıştır. Hali hazırda İstanbul, finans ve hizmet merkezi olarak gelişimini sürdürmektedir.

1923-1950 döneminde Türkiye’de tarım ve ticaret sermayesinin birikimine dayalı bir yerleşme düzeni görülürken, 1958-1980 döneminde kentsel gelişme kendi iç dinamikleri ve Nazım Planları çerçevesinde gelişmiş, 1980’den günümüze kadar olan süreçte ise küreselleşme ve bilgi birikimiyle birlikte hem kamu sektörü hem de özel sektör kente yatırım yapmaktadır.¹⁵

Hülya Berkmen Yakar’a göre, “İstanbul metropoliten alanının 1980 sonrası mekansal gelişmesi bir bakıma 1950-80 döneminin devamı niteliğinde olmaktadır. Ancak çok farklı iç ve dış dinamiklerin etkisiyle kent mekansal gelişimi, belki de tüm yüzyılın en dramatik gelişme ve değişmelerini bu dönemde yaşamaktadır. İstanbul metropoliten alanı, Batı yakasında Silivri ve Çatalca’ya, Doğu yakasında Gebze’ye kadar uzanırken, birbirinden çok farklı toplumsal kimlikler, alt kültürler ve bu toplumsal kimliklerin kullanıldığı gereksinme duyduğu farklı mekanlardan oluşmaktadır. 1970’lerin sonlarına dek sermayedar için en karlı yatırım alanı öncelikle sanayi yatırımı olurken, 1980 sonrasında, büyük sermaye grupları, holdingler için kentin merkezi alanlarında çok katlı modern plazalar, iş, yönetim merkezleri, alışveriş merkezleri yapmak ve bu amaçla kamu otoritesini ikna etme çabaları öne çıkmaktadır. 1980-90 yılları arası liberal ekonomik politikalar, dışa açılma ve küreselleşme bağlamında gümrük vergilerinin indirilmesi, ithal malların ülkeye kolaylıkla girebilmesi,

¹³ Tümertekin, s. 148.

¹⁴ Tümertekin, s. 149.

¹⁵ Gülsen Yılmaz, Kentsel Planlamada Yeni Temsil Biçimlerine Doğru: İstanbul Ticari Peyzajında Tarihi Coğrafi Çözümler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2009), s. 111-130.

tekstil sanayinin sanayileşme içinde ilk sırada yer almaya başlaması, tüketim malları sanayinin hız kazanması, göreceli olarak refah düzeyinin artması, paranın bollaşması, iletişim araçlarının her eve girmesi, tüketim merakının artması, tüketimin giderek bir yaşam tarzı haline gelmesi ile alışveriş mekanları hem niteliksel hem de niceliksel olarak gelişip değişmektedir.

1990 sonrasını ise liberal politikaların her yönüyle uygulandığı, ülkenin küreselleşme sürecine girerek dünyayla bütünleştiği, yabancı sermayenin Türkiye’yi ve özellikle İstanbul’u potansiyel pazar ve tüketim mekanı olarak algıladığı, yabancı sermayenin yalnız veya bir Türk firması ile ortak olarak İstanbul metropoliten alanı içinde veya kent merkezi dışında yeni alışveriş mekanları açtığı ve bu mekanların giderek kentin gelişme eğilimlerini, gelecekte alacağı kent formunu belirlediği ve tüketim olgusunun kenti şekillendirdiği bir dönem olarak tanımlanabilir.”¹⁶

Merkezi iş alanlarındaki gelişme ve yoğunluk artışı, nüfusun sürekli azalması ile de kendini belli eder. Gerçekten bu alanların nüfusu, çevrelerindeki konutlar merkezi iş faaliyetlerine sahne oldukça, azalmaktadır.¹⁷

İstanbul’un ilçe ve semtlerini incelenirken özellikle sur içi bölgede bu konut-iş yeri ayrımının çok sert bir şekilde oluştuğunu gözlemlenmiştir. Bir zamanlar konut alanı olarak çok parlak dönemler geçiren Süleymaniye, Vefa, Cankurtaran gibi tarihi değere sahip semtlerin nasıl yalnızlaştığını anlamak için Eminönü ilçe sınırlarındaki semtlerin bir çoğunda gündüz nüfusunun gece nüfusu ile kıyaslanamayacak kadar çok olduğu bilmek önemli bir ipucu olmuştur. İstanbul’un iskan yerleri de giderek iş sahalarına dönüşmekte, konutlar şehrin dışına doğru kaymaktadır.

¹⁶ Hülya Berkmen Yakar, “Küreselleşen Kentte Küreselleşmeyen Çarşılar; Kadıköy ve Üsküdar Çarşıları”, *İstanbul Dergisi*, S. 35, İstanbul, 2000, s. 121.

¹⁷ Tümertekin, s. 194.

2. MAHALLE, SEMT VE ŞEHİR KAVRAMLARI

2.1. Mahalle

Semt başlığı altında da değinileceği üzere, mahalle ile semt tanımlarını kesin bir şekilde ayırmak mümkün olmadığına göre yapılan açıklamalar ikisini de göz önüne alarak değerlendirilmelidir.

2.1.1. Mahallenin Tanımı

Toplumun organize olmuş en küçük grubu aile, şehrin en küçük birimi olan “ev” i kendi dünya görüşüne göre kurar ve şekillendirir. Ev, insanın yaşamak için asgari ihtiyaçlarını karşıladığı bir mekan olurken aynı zamanda insan ilişkilerinin gelişimindeki ilk ve en etkili aşamadır. Evler *yuva* kimliği ile aileyi inşa ederken *hane* anlamını yüklediğinde mahallenin en küçük birimi olmaktadır.

Şehir yerleşmelerinde mahalle adıyla anılan alt birimlerin her biri şehrin bir parçasını oluşturmakta ve bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Osmanlı şehirlerinin en küçük idari birimini teşkil eden mahalleler, aynı zamanda şehrin idari mekanizmasının işleyişinde büyük rolü ve önemi olan birimlerdir.

Kelime anlamı itibariyle mahalle, mahal ile aynı kökten türeyen ve başlangıçta “konaklanan yer” manasına gelen bir kelimedir. Sonradan mahalle, daha hususi olarak şehrin bir semti manasını almış ve bu mana Türkçeye geçmiştir.¹⁸

Osmanlı’da sultanın iradesine ve örfe dayalı işleyişi içinde mahalle, şeriatın kontrolüne bırakılmış bir toplumsal varlıktır. Bir mahalleyi diğerlerinden ayıran bir fiziksel sınır ve biçim olmasa da, şehir toplumun idari ve sosyal tanımında belirgin bir kimliği vardır. Genelde bir mescit çevresinde oluşan fiziksel yapısı, konut ve yol ilişkileri, çıkmaz sokaklarıyla Osmanlı şehri, İslam şehirlerinin genel özelliklerini taşımıştır. Bu husus, Osmanlı toplumunun İslami ilkelere yüzyıllar boyu uymasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra mahallenin tanımı yapılırken sosyal durum göz önüne alınmış, genel hatlarıyla “üyelerin ortak bir mabedde ibadet ettikleri ve nüfusu yaklaşık 1000 kişiden oluşan yerleşim birimi” olarak

¹⁸ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirleri’ nde Bir İdari Birim; Mahalle”, **Coğrafya Dergisi**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2005, s.94.

belirtmiştir. 1871 tarihli Osmanlı vilayet kanununda ise mahallelerdeki ev sayısı dikkate alınarak “en az elli haneden oluşan bir yerleşim birimi” şeklinde tarif edilmiştir. Ancak genelde çeşitli dini gruplar ayrı mahallelerde yaşasalar da, bu aslında mutlak bir kural değildi. Bu durum daha çok mahallenin, Osmanlı şehir toplumunda ortak yaşam alanı olarak ifade edilen bir toplumsal ve mekansal birim olarak algılanmasıyla ilgilidir. Mahalle halkı birbirini tanır, birbirine güvenir ve kefil olurdu. Bu yüzden şehirde sıkı bir toplumsal güvenlik ve birlik sağlanmıştır. Sosyolojik açıdan mahallenin farklı bir tanımı da şu şekilde yapılmıştır; mahalleler, her sınıf ve bölgeden insanların, belli kurallar ve etikler çerçevesinde birlikte yaşadığı birimlerdir. Bununla birlikte mahallelerin tanımlanmasında aynı meslekten olma gibi ekonomik özelliklerin de bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim bazı Osmanlı şehirlerinde meslek adlarıyla anılan mahalleler bulunmaktaydı. Buna örnek olarak İstanbul gösterilebilir. Şehrin mahalleleri arasında ekonomik açıdan canlılığın olduğu çarşıların, dükkanların ve pazar yerlerinin bulunduğu mahalleler görülmektedir. Örneğin; Debbâğlar, Unkapanı, Keresteciler, Çiçekçi, Kağıthane gibi. Bunun yanı sıra şehir içinde ticari canlılığı ifade eden birçok semt, sokak ve cadde, günümüze kadar varlığını ve işlevini sürdüren alanlar olarak görülmektedir.¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Fermanı ile başlayan yeniden yapılandırma çalışmaları adı altında Batı’nın temel aldığı kurumsal yapı ülkeye taşınırken, bir taraftan eski teşkilat yapıları çözülmeye başlamış ve zamanla tasfiye olmuşlardır. Bu ferman ile yapılan yasal düzenlemelerle kentin meydanları, sokakları ve hatta çıkmaz sokaklarının cemaatin/mahalle sakinlerinin ortak olarak sahiplendiği mekanlar olmaktan çıkıp, kamu adına devlet tarafından denetlenen bir alana dönüştüğü söylenebilir.²⁰

Vazgeçilenlerin yerine konulan kurum ve çözüm önerilerinin yetersiz olduğu tartışması bir tarafa, mahalle teşkilatının tasfiyesi ve yerine alternatif üretilmeden yapılan uygulamalarla, halka rağmen halk için anlayışıyla mahalle anlamını yitirmiştir. Bugün mahalle kelimesi en çok posta servisi için anlam taşımaktadır. Hele büyük şehirlerde mahalleler çoğu zaman insanların sosyo-ekonomik düzeylerini göstermekte yetersiz kalmaktadır. Oysa Osmanlı Devleti’nde mahalle, mekan, insan ve zaman arası dengeyi kurmuş, birlikte nasıl geçinebiliriz sorusuna oldukça başarılı yanıtlar vermiştir. O mahallelerin mekansal, sosyal ve kültürel organizasyonu insan hayatını yüceleştirmekte ve

¹⁹Bayartan, s.95.

²⁰Cânâ Birsnel, “Bir Mekanbilimcinin Zamanda Yolculuğu”, *İstanbul Dergisi*, S.55, 2005, s.20.

yaşanmaya değer kılmaktadır. Mahallelilik şuurunun olduğu, sade insan ölçüsünün aşılmadığı, tabiatla kaynaşmış, sıcacık ve huzur veren mahalleler mekan ve insan arası başarılı ilişkiyi pekiştirerek zamanına göre yapılmış eserleriyle kimlik kazanmış ve İstanbul silüetindeki yerini almıştır. Bu, bütünü farkında olma, onu kavrayarak içinde yer almaktır.²¹

2.2. Semt

Bu çalışma yapılırken incelenen kaynakların tamamında semt ile mahalle tanımlarının birbirine çok benzediği hatta birçok yerde birbirinin yerine kullanıldığı görülmüştür. Aslında geçmişte mahalle neyse bugün semte yüklenen anlam da neredeyse odur. Ancak araştırmamızın kapsamı göz önüne alındığında çerçeveyi geniş tutmak ve tanımlamayı buna göre yapmak daha doğru olacaktır.

2.2.1. Semt Tanımı

Semt olmak öncelikle sakine sahip olmayı, onlar tarafından benimsenmeyi ve yine onlar tarafından değişim ve gelişimlerine paralel bir şekil ve ruh kazanmayı gerektirmektedir.²²

“Sade büyük abidesi kalan şehir ordusuz bir padişah demektir. Nasıl yalnız zırlılardan mürekkep bir donanma olmazsa, küçükler etrafında takviye edilmeyen abideler manzumesi de düşünülemez. Büyük bir eserden diğerine geçen yol üstünde buldukları muhiti şenlendirecek, hayatiyetsiz bir geçit olmaktan çıkaracak ikinci ve üçüncü derecede eserlerin bulunması, büyük bir huzura çıkacak insanı, varacağı yüceliğe kademe kademe hazırlaması lazımdır. Türkler bu hususu ihmal etmediler ve böylece, semt, mahalle, sokak teşekkül etti. Böylece, basma kalıbın taban tabana zıddı bir sokak, bir mahalle ve semt ve oralarda yerleşen halkın, ölçüleri istikrarlı, ahlak ve tabiatı durmuş oturmuş ruhu, tefekkürü, zevki teşekkül ederdi.”²³

2.3. Semt- Mahalle İlişkisi

Osmanlı Devleti'nde birbirini tanıyan, içtimai dayanışma içinde olan, aynı mescitte ibadet eden, aynı inanışa sahip insanların aileleriyle birlikte yaşadıkları mahalleler²⁴ beledi ve

²¹ Aynur Can, “Ulema Semtinden “Cafe” ler Semtine Süleymaniye”, *İstanbul Dergisi*, S.42, 2002, s.21.

²² Can, s.22.

²³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1985, s. 126-127.

²⁴ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, C.4, İstanbul; Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1984, s.69.

adli teşkilatın ilk basamağını teşkil ederdi.²⁵ Mahalleler, cami, mescit, zaviye ve imaret gibi müesseselerin etrafındaki çok sayıdaki evlerden müteşekkil idi. Yeni kurulacak bir şehir veya imar veya iskan edilecek bir semtte; önce cami, medrese, imaret gibi içtimai müesseseler ve bu müesseselerde çalışacak memurların ikametgahları ile su, kanalizasyon gibi beledi tesisler yapılır ve mahalle bu eserler etrafında gelişirdi.²⁶

Osmanlı şehirlerinde semtler temel fonksiyonlarına göre (dini merkez olma, tarım, ticaret vb.) farklılaştığı gibi sosyo-kültürel tahlile göre de kimlik kazanırdı. Semtler bir yıldız kümesi gibi, çok merkezlilik içinde yer almaktaydı. Böylece yerleşim yeri seçildikten sonra hamam, cami, mescit, okul vb. parçaların birleştirilmesiyle tutarlı olarak şehrin semtleri bir topluluk içinde oluşmuşlardır. Her semt kimliğiyle ayırt edilirdi; böylece, insanlar semtleri farklı olarak kavrama şansına ve zenginliğine sahip olmaktaydı. Semtler bütünü içinde erimiş, kaybolmuş değildi; aksine bütün içinde birer fonksiyon kazanmışlardı.²⁷

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği üzere incelenen kaynakların tamamında semt, mahalle ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

2.4. Şehir

İnsanın bireysel savunma ihtiyacı bir başkasıyla iş birliği yapmayı doğurur. Şehirler de tarih boyunca bir bakıma bu savunma ihtiyacıyla insanları bir araya getirmiştir. Bunun yanında insanın hayatını idame ettirmek için ihtiyacı olan maddeleri, nesnelere ve bunların farklı çeşitlerini üretmek ve bu ürettiklerini başkalarının ürettikleri ile değiştirmek, satmak, satın almak ile oluşan iktisadi hayat da şehirlerin asli bir fonksiyonu olmuştur.²⁸

2.4.1. Şehrin Tanımı

Şehir insanın, hayatını düzenlemek; yaşamak, çalışmak, alışveriş yapmak, eğitim almak-vermek, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak ve bütün bunlara kolayca ulaşabilmek üzere inşa ettiği yapıdır. Şehirlerin alt birimleri semt, mahalle ve evler ise insanın dünya ile olan bağlantısını biçimlendiren, insan ilişkilerinin yoğunluk kazandığı, insanın yaşama tercihlerini yansıtan ve sosyal mesafelerin en aza indiği alanlardır.

²⁵ Osman Ergin, **Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı**, İstanbul; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisadi ve İçtimaiyat Enstitüsü 1936, s.103.

²⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, **İFM**, C.13, S:1-2, İstanbul, 1963, s.239.

²⁷ Can, s.20.

²⁸ Turgut Cansever, **Şehir**, Cogito, Sayı 8, 1996, s. 125.

2.4.2. Türklerin Şehircilik Anlayışı

Şehir kurmak veya evvelce mevcut şehirlerde oturmak sureti ile olan şehir hayatına geçiş, Türk tarihinin başlangıcından aşağı yukarı bin sene sonra başlamıştır.²⁹

Eski Türkler (Göktürkler, Uygurlar) şehre “Balık” adını veriyorlardı. Daha sonraları bu kelimenin balığ tarzında da söylenildiği biliniyor. XI. yüzyılda Karahanlı Türkleri ile Oğuz Türkleri’nin balık kelimesi yerine kend=kent sözünü kullandıkları görülür.Yine adı geçen müellife göre kend (kent) Oğuzlar ve onlara uyanlarca “köy” manasında kullanılmaktadır.³⁰

Eski Türk yurdu olan Moğolistan’da büyük imparatorluklar (Hiong-nu=Hun, Sien-pi, Juan-Juan, Göktürk, Uygur, Moğol) kurulduğu gibi bugünkü bilgilerimize göre, ilk Türk şehri Ötüken de aynı ülkede kurulmuştur.³¹

A. Toynbee, şehri şu şekilde tanımlar; “Şehir sakinlerinin sınırları içinde gıda üretmediği bir iskan yeridir.” A. Toynbee’nin üretimi esas alarak yaptığı bu tanım, pekala Türk hayatına da uydurulabilir. Çünkü şehirde idare ve ticaret faaliyetleri esas olduğundan elbette bu işlerle meşgul olanlar gıda ile ilgili üretim yapamazlar. Böylesine bir tanımda görülüyor ki nüfus faktörü hiç yoktur. Nüfusun az veya çok, az nüfuslu ve kalabalık olmasının esasa yönelik bir etkisi söz konusu değildir.³²

Türk geleneklerine ve şehircilik mimarisine göre yerleşmeler daima bir iktisadi merkez etrafında olurdu. Onun için şehirler kurulurken evvela bir kapalı çarşının temeli atılırdı. Bu sebeptendir ki üstü kapalı pazar yerlerini Türk şehirlerinin çoğunda görürüz.³³

2.4.3. Osmanlı Devleti’nin Şehircilik Anlayışı

Turgut Cansever’e göre; “her plan gelecekte erişilmek istenen oluşumun bir ifadesidir. Her gelecek tasavvuru tarihi süreçten ve mevcut durumdan hareket edilerek oluşur. Osmanlılar’ın 500 yıl boyunca tutarlı ve özel şehir tasavvuru, Osmanlı şehirleri içinde

²⁹ Faruk Sümer, **Eski Türklerde Şehircilik**, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s.7

³⁰ Sümer, s.1.

³¹ Sümer, s.23.

³² Tuncer Baykara, “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?”, **Yeni Türkiye**, Sayı 32, 2000, s.371.

³³ **İstanbul İl Yıllığı**,1973, s.227.

İstanbul'da en belirgin ve başarılı örneğini vermiştir. Bu şehir imajının oluşumu ve yapısı ile ilgili özellikler;

1.
 - a. Tabiat ile bütünleşerek tabiatı yüceltmesi,
 - b. Kalıcı büyük abideler ve onları çevreleyen, yücelten mütevazı ve yüce standart mimari elemanların topografya ve şehir dokusu ile özelleşen ev dokuları, bunların farklılaşmaları ile oluşan tesadüflükleri ve tezyini yapıları,
2. Yukarıdaki özelliklerin oluşmasını sağlayan,
 - a. Transandantal yapının (inanç sisteminin) hiyerarşik düzeni ve standartlarının oluşturulması,
 - b. İnsanın, ailenin, mahallelinin, şehirlinin, şehrin oluşumuna ve işleyişine en yoğun şekilde katılımı,
 - c. Hukuki yapı ile ahlaki her türlü yozlaştırıcı- spekülatif etkenin vücut bulmasının imkansızlaştırılması, olarak özetlenebilir.”³⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir yere sahip olan şehir yerleşmeleri bu sistemin merkezini oluşturmuştur. Şehirler bilindiği gibi çevrelerine göre daima merkezi bir hakimiyet teşkil etmekte idi. Bu bakımdan düşünüldüğünde şehirler, aynı zamanda İmparatorluğun da gücünü sembolize etmekte idi. Şehirlerde bu merkezi olma özelliğinin devamlılığını sağlayan ana unsur şehir fonksiyonlarıdır. Şehirselleşmeler, şehrin büyüklüğüne, konumuna ve önemine göre çeşitlenmekte, böylece toplumların refahı, huzur seviyesi ve gücü de buna göre artmaktadır. Şehirlerin sahip olduğu bu güç aynı zamanda idaresini de karmaşık bir hale sokmaktadır. Nitekim şehirler, etki alanı geniş olan ve büyük nüfus topluluklarını barındıran yerleşmelerdir.³⁵

Osmanlı kentinin bir diğer özelliği de diğer İslam kentlerinde olduğu gibi ticaret merkezinin* şehrin meskun kesimlerinden kesinlikle ayrılmasıydı. Ticaret merkezi padişah emriyle yaptırılmış bedesten veya bedestenler etrafında gelişirken ikamete ayrılmış bölge

³⁴ Turgut Cansever, **Ev ve Şehir**, İstanbul; İnsan Yayınları, 1994, s.15.

³⁵ Bayartan, s. 94.

*İstanbul örneğinde bu Kapalıçarşı' dır.

mahalleler halinde örgütlenmiş olup her mahalle kendi camisi, kilisesi ve sinagogu etrafında geliyordu.³⁶

2.5. Şehir-Kent Ayrımı Var mıdır?

Kimi sözlüklere göre³⁷ şehir ve kent kelime olarak aynı anlama gelse de günümüzde, şehir coğrafi şartlara bağlı olarak doğal süreç içerisinde oluşur, kent sonradan inşa edilir kanaati yaygındır. Bununla birlikte şehirle kent arasındaki farklara işaret eden çeşitli tanımlamalar vardır.

İbrahim Tenekeci'ye göre; "Şehirde kente nazaran ruh vardır, gelenek ve kök vardır. Şehir sivildir, kent ise resmi."³⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Şehir inşa eder, kent ise imha" derken, İskender Pala aradaki farkı şu şekilde izah eder; "Şehir dediğimizde biraz da milletin yüzyıllar boyunca yaşattığı eserlerin biriktirilmesini anlarız. Son zamanlarda sık kullanılmaya başlayan kent sözcüğü, bu yüzden şehir kelimesini tam olarak karşılamaktan uzaktır. Nitekim bu kelime Soğdca kökenli olup "hisar, kale" gibi anlamlar taşır.**

Şehir denildiğinde zihnimizde bir kuşatıcılık ve insicam, kent dediğimizde ise duyarsızlık ve tekilleşme çağrışımı belirir. Bunlardan birincisinin ifade ettiği ruh ile ikincisindeki kimliksizlik çatışma halinde gibidir. Yalnızca kelime olarak düşünüldüğünde bile birincisi toparlayıcı, ikincisi dışarıklıdır. İlkinde toplumsallık, ikincisinde bireysellik ön planda görülür. Birincisinin medîne (medeniyet), ikincisinin ise city (modernite) ile izahı daha kolaydır."³⁹

Kent çok karmaşık bir yapıdır. Sosyologlar, kenti karmaşık grupların karmaşık ilişkiler kurarak bir arada yaşadıkları mekan olarak tanımlıyorlar. Kentte benzerlikler ve farklılıklar aynı anda görülebilir.⁴⁰

³⁶ Nursel Gülenaz, **Osmanlı İstanbul'unda Kent Merkezi ve Çarşı**, İstanbul Dergisi, S. 35, İstanbul, 2000, s.13.

³⁷ Nejat Muallimoğlu, **Türkçe Bilen Aranıyor**, Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük** e bakılmıştır.

³⁸ İbrahim Tenekeci, **Son Düzük**, İstanbul; Birun Yayınları, 2005, s.75.

**Taşkent, Yarkent vb.

³⁹ İskender Pala, "Dün/Bugün", *Zaman Gazetesi*, 1 Aralık 2005, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=234032> (26 Mart 2010).

⁴⁰ Sema Erder, "Kentlerimiz Türk Usulü Modernleşmenin Ürünüdür", İbrahim Yarış (Ed.), **Orta Sayfa Konuşmaları** içinde (100-112), İstanbul; İstanbul Yayınları, 2001, s.103.

3. İSTANBUL'UN İKTİSADİ NİTELİKLERİYLE ÖNE ÇIKAN İLÇE VE SEMT İSİMLERİNİN KATEGORİZASYONU

3.1. Şahıs İsmi Taşıyan İlçe ve Semtler

Türklerin isim verme gelenekleri arasında bir yerin fethi ve imarında emeği geçen beylerin ve manevi büyüklerin adlarının verilmesine çok sık rastlanmaktadır.⁴¹ İbrahim Zeyd; “Vakıflar; süreklilik, köklülük ve adayıştır. İnsanların sürekli iyiliğe ve güzelliğe sunulmak için emeklerini adamasıdır vakıf. İstanbul adayışın bütünlüğüdür. Bu nedenle İstanbul’da birçok semt insanların isimleriyle anılır. İlmini, emeğini, zenginliğini paylaşan, sevginin özünden vermek olduğunu bilen insanların ismiyle..”⁴² diyerek bu geleneğin günümüze kadar devam ettiğini anlatmaktadır.

3.1.1. Cami ve Mescid Kurucularından Gelen Adlar

3.1.1.1. Beyazıt

İstanbul’un iki önemli meydanı vardır; Biri Sultanahmet, diğeri Beyazıt Meydanı’dır.⁴³ Bizans döneminde büyük bir olasılıkla kentin en büyük meydanı, Türk döneminde ise bir saray meydanı* olan bugünkü Beyazıt Meydanı kent imgesini oluşturan temel öğelerden biridir. Beyazıt Meydanı’nın önemini işaret eden şeylerden biri de, Beyazıt Camii’ndeki saatin, İstanbul’un tamamı için zamanı düzenlemesidir.⁴⁴

Meydan’ın çevresinde Beyazıt Camii’ni ve mahallesini içine alan Beyazıt semti vardır. Semt adını II. Beyazıt tarafından inşa ettirilmiş yapılardan almaktadır; 1501-1506 yıllarında yapımı biten Beyazıt Camii⁴⁵, medrese, imaret ve hamam.⁴⁶

⁴¹ Mustafa Kafalı, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Erdem Dergisi*, C.8, S:22, 1996, s.10.

⁴² İbrahim Zeyd Gerçik, *Bir Yönetim Modeli Olarak Sinan ve Süleymaniye; Her Dem Güçlü*, İstanbul; Küre Yayınları, 2009, s.17.

⁴³ Malik Aksel, *İstanbul’un Ortası*, Ankara; Kültür Bakanlığı Y., 1977, s.33.

⁴⁴ Raphaela Lewis, *Osmanlı’da Gündelik Yaşam*, Adile Runa Orhunsoy(çev.), Ankara; Alter Yayınları, 2009, s.88.

⁴⁵ İlber Ortaylı, *İstanbul’dan Sayfalar*, 9.baskı, İstanbul; Alkım Yayınları, 2007, s.50.

* İstanbul’un fethinden sonra 1454’te ilk Osmanlı sarayı buraya yapılmıştır. Burası İstanbul’ un hem Haliç’ e hem de Marmara’ ya bakan bölgesi olduğu için de tarih boyunca saraylar yaptırılmıştır.

⁴⁶ Cansever, *Ev ve Şehir*, s. 59.

Semtin sınırlarını Divanyolu yönünde Çarşıkapı ve Kapalıçarşı; güneyde Soğanağa Mahallesi; batıda Aksaray yönünde Koska denilen Hasan Paşa Hanı, Seyyid Hasan Paşa Külliyesi ve İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi ile belirlenen bölge ve Kuyucu Murad Paşa Medresesi'nin sınır oluşturduğu Vezneciler; kuzeyde Eski Saray yani üniversiteyi içine almak üzere Rıza Paşa ve Mercan yokuşlarının başlangıç noktalarıyla tanımlanabilir.

Beyazıt Meydanı kentin ana ulaşım akslarının odağındadır ve Fatih'in yaptırdığı ilk bedestenin burada olmasından, bugün olduğu gibi geçmişte de ticaret alanının ağırlık merkezi olduğu anlaşılabilir.

15. yy'da kentin ticaret merkezi eskiden olduğu gibi Beyazıt Camii'nin arkasından Haliç'e doğru uzanıyordu. Yukarıda sözü edilen saraylar da Süleymaniye- Beyazıt semtinin kentsel statüsünün yüksek olduğunu belgeler. Böylece eski kentin ortasında, kentin ticaret alanını yarımada'nın en yüksek orta noktasında taçlandıran yeni bir kentsel oluşum ortaya çıkmıştır.⁴⁷

18. yy'da bayramlardan önce getirilen kurban sürüleri bu meydanda sergilenip satıldığı için burası halk arasında Kurban Pazarı olarak da adlandırılmıştır. Büyük bir olasılıkla, Bizans döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de meydanın güneyi kasaplık hayvan pazarı olarak da kullanılmıştır. Bu tür süreklilikler kent tarihi boyunca birçok bölgede izlenebilir. Bugün Beyazıt çevresinde bulunan sahaflar burada daha önce var olan kağıtçı dükkanlarının bir devamı sayılabilir.

19. yy'da kentin ana ulaşım aksının ve ticaret merkezinin yanında olması Ramazan aylarında Cami avlusunda açılan sergiler, Tanzimat'tan sonra bir gezinme alanı olan Direklerarası eğlence merkezinin Beyazıt'la ilişkisi, Süleymaniye gibi önemli bir konut alının ve Süleymaniye Külliyesi'nin yakınlığı nedeniyle Beyazıt Meydanı'nın önemi giderek artmıştır. İstanbul camilerinin avlularında açılan Ramazan sergileri içinde en zengini Beyazıt Camii'nde kurulurdu. Bu sergilerde yiyecek, giyecek ve başka eşyalar satılırdı.⁴⁸

Tanzimat'tan sonra Karagöz ve Orta Oyununun merkezi olan⁴⁹ meydanın 20. yy'daki ticari fonksiyonu ise şu şekilde özetlenebilir;

⁴⁷ Doğan Kuban, "Beyazıt", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, s.184.

⁴⁸ Kuban, "Beyazıt", s.185.

⁴⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, İstanbul; MEB Yayınları, 1989, s.171-172.

1980’lerde Beyazıt, Kapalıçarşı çevresinde Polonya, Macaristan ve Yugoslavya kaynaklı bir bavul turisti akını gerçekleşti. Doğu Avrupa’dan gelen bu turistler, genelde ucuz deri giyim ve konfeksiyon ürünleri peşindeydiler. 1980’lerin sonunda, Sovyetler Birliği’nin yurt dışına seyahati kolaylaştırmasıyla birlikte, Sovyet vatandaşları da, bunların izinden Beyazıt’ı buldular. Bavul tüccarlarının yoğun olarak talep ettikleri konfeksiyon, deri giyim ve ayakkabı gibi tüketim mallarının satışı, bilahare Beyazıt’tan Laleli’ye kaydı.⁵⁰

Beyazıt’ta, İstanbul Üniversitesi’nin yanından Mercan’a doğru inerken, kat otoparkı civarında kurulan turist pazarı da Polonya Pazarı adıyla bilinmektedir. Doğu bloku ülkelerinden gelen turistlerin, memleketlerinden getirdikleri eşyaları sattıkları bir yerdi. 2006 yılında kaldırıldı. Polonya Pazarı, bavul ticareti yöntemiyle birlikte düşünülmelidir.⁵¹

Sonuç olarak meydan ve onu çevreleyen semt, seyyar satıcılarla birlikte, bütün tarihi boyunca olduğu gibi, Pazar meydanı niteliğini hiç kaybetmemiştir.⁵²

3.1.1.2. Defterdar

İstanbul kara surlarının Haliç yönünde bittiği Ayvansaray bölgesi ile Eyüp’e gelmeden önceki kıyılar ve iç sokakların bulunduğu semt Defterdar diye bilinir. İstanbul’un ismini camilerden alan bir başka semtidir. Kanuni devrinde defterdarlık yapmış olan Nazlı Mahmut Çelebi adlı kişinin burada kıyıya yakın yerde 1541’de yaptırdığı küçük camiden almıştır adını.

18. yy’da burada inşa edilip faaliyet gösteren “debbeğhane”* Lale Devri Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından satın alınıp, gelir getirmesi amacıyla yakındaki Eyüp Camii’ne vakfedilmişti.⁵³

3.1.1.3. Fatih

Tarihi yarımadaının batı bölümünü oluşturan Fatih ilçesi, İstanbul’un ilk büyük cami ve imaretinin çevresinde oluşmuştur. Fatih Sultan Mehmet adına yaptırılan cami ve imarethaneden adını almıştır.

⁵⁰ Deniz Yüksek, “İstanbul’un Kayıtdışı Ekonomisi”, *Cogito*, S.35, (Bahar, 2003), s.164-170.

⁵¹ Mahmut Çetin, *Eminönü Sözlüğü/ Tarihi Yarımada; İstanbul*, İstanbul; Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, 2010, s.40.

⁵² Kuban, “*Beyazıt*”, s.187.

* Deri tabaklama işlerinin yapıldığı yer

⁵³ Haldun Hürel, *Semtleri, Mahalleleri, Caddeleri Ve Sokaklarıyla A’dan Z’ye İstanbul’un Alfabetik Öyküsü*, İstanbul; İkarus Yayınları, 2008, s. 115-116.

Fatih ilçesi ve Aksaray'a kadar uzantısını oluşturan mahallelerde, geç 19. yy'a dek genellikle İstanbul'un üst düzey memurları, paşalar, subaylar ikamet ederlerdi. Gerçek "İstanbul şivesi" de buralarda konuşulurdu. Türk döneminin en ünlü ve simgesel nitelikli yerleşim alanlarından biridir.

Fatih, uzun yıllar İstanbul'un merkez ilçesi olmuştur. 1928 yılında alınan bir kararla ilçe, Fatih ve Eminönü olarak ikiye ayrılmıştır. Gene bu tarihte Fatih ayrı bir ilçe yapılmıştır.⁵⁴ Fakat 2009 yılında alınan bir kararla Fatih ve Eminönü tekrar birleştirilmiş ve Fatih Belediyesi'ne bağlanmıştır.*

Vatan, Millet ve Fevzipaşa Caddeleri İlçe'nin en önemli ulaşım akslarıdır. Millet Caddesi İstanbul Üniversitesi Hastanesi ile İstanbul geneline sağlık hizmeti vermektedir. Yenikapı Davutpaşa arasında bulunan Cerrahpaşa Hastanesi de İlçe'nin sağlık merkezi olma kimliğini pekiştirmektedir.⁵⁵

Fatih'te yıllar içerisinde arazi kullanımı yoğunlaşmış, ticaret ve konut+ticaret işlevi artmıştır. Diğer merkezi ilçe ve semtlerimizde olduğu gibi Fatih'te de konut alanları yerlerini yavaş yavaş ticaret sektörüne terk etmiştir. Bunun en açık göstergesi, ilçenin özellikle büyük caddeleri üzerindeki binaların önce giriş ve üstü katları, sonra da kademeli olarak tamamı ticari amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Doktor muayenehaneleri, mağazalar, yeme-içme mekanları bu amaçların başlıca uygulandığı yerler arasındadır.⁵⁶

3.1.1.4. Sultanahmet

Sultanahmet, Eminönü ilçe sınırında İstanbul'un tarihi yarımadasının en doğu ucundaki yükselti üzerinde yer alır. İstanbul'un dünyaca tanınan en önemli kültür ve turizm alanlarından biridir.

Tarihinin MÖ. 2600'lere dayandığı bilinen, pagan çapı uygarlıklarından Roma'ya, Roma'dan Doğu Roma'ya, sonra Osmanlı'ya ve Cumhuriyet dönemine dek, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve saraylarla kiliselerle, camilerle, anıt eserlerle donatılmıştır. Semte adını veren cami, 1609-1700 yılları arasında Sultan 1. Ahmet yaptırdığı Sultanahmet Camii'dir. İçi, döneminin en kaliteli ve mavi renk ağırlıklı 21 binden fazla çini

⁵⁴ Mustafa Aydın ve Diğerleri, **Dünden Bugüne Fatih**, 2. Baskı, İstanbul; Fatih Belediye Başkanlığı Yayını 2004, s.1-50.

* Çalışmamızın zaman sınırlandırılması sebebiyle Fatih ve Eminönü ayrı ayrı incelenmiştir.

⁵⁵ Yasemin Tosun, "Kültürel Mirasın Korunmasında Üst Ölçekli Projelerin Rolü; 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul Ve Fatih Suriçi'ne Etkileri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi, FBE, 2008), s. 204.

⁵⁶ Tümertekin, s.50-110.

karo ile döşenen Sultanahmet Camii, dünyada “altı minareli cami” ve “mavi cami” olarak da tanınmaktadır.⁵⁷

Bizans İmparatorluğu'nun dünyevi hayatının geçtiği Hipodrom, Sultanahmet Camii'nin tam önünde uzanıyordu.⁵⁸ Bizans hayatında çok önemli bir yeri olan Hipodrom'da çeşitli eğlenceler yapılırdı ama en heyecanlı olay araba yarışlarıydı.⁵⁹ Osmanlı zamanında ise Türk Ata sporu olan Cirit burada oynandı. Ve ismi At Meydanı'na dönüştürüldü.⁶⁰

Osmanlı döneminde Sultanahmet büyük önem kazanmış ve çevresi çeşitli yapılarla bezenmiştir. Bu dönemde burada kanlı ihtilaller ve yeniciler ile sipahilerin çıkardığı ayaklanmalar yaşanmıştır. Bunun yanı sıra semt, görkemli törenlere, şöenlere, sünnet düğünlerine ve çeşitli eğlencelere de tanıklık etmiştir.

Yakın tarihimizde ise Sultanahmet bir başka yönüyle öne çıkmıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra, burada yapılan mitingle Milli Mücadele'nin ilk tohumları atılmıştır.⁶¹

Vaktiyle Topkapı Sarayı'nın bahçesi olan alanın bir bölümü de 1913-1914 yıllarında İstanbul'a belediye başkanlığı yapmış olan Op. Cemil Paşa tarafından düzenlettirilip Gülhane Parkı olarak halkın hizmetine açılmıştır.

Bugün Sultanahmet tarihi olaylarla dolu geçmişi ve yapıları ile İstanbul tarihini yansıtan bir bölge olmasından dolayı turizm yönünden büyük önem taşımaktadır.

3.1.1.5. Süleymaniye

Tarihi yarımadanın Eminönü sınırları içerisinde yer alan Süleymaniye, Mimar Sinan'ın “kalfalık eseri” olarak, Kanuni Sultan Süleyman adına 1550 yılında yapımına başlayıp 1557 yılında tamamladığı dev külliyyeden adını almıştır. Merkezinde cami bulunan tarihi külliye, sıbyan mektebi, evvel, sani, salis, rabi gibi çeşitli kademelerde mektepler, medreseler, darülhadis, darüşşifa, darülkurra, imaret (darüzziyafe), hamam, kervansaray-tabhane, arata ve çarşı gibi yapılardan oluşur.

⁵⁷ Hürel, s. 287-288.

⁵⁸ Murat Belge, **İstanbul Gezi Rehberi**, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, 1995, s. 23.

⁵⁹ Belge, s. 25.

⁶⁰ Belge, s. 13

⁶¹ Erdem Yücel, “İstanbul' un Tarihi Köşelerinden Sultanahmet' in Dünü, Bugünü”, **İstanbul Dergisi**, S. 49, 2004, s.36.

Süleymaniye Camii, Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı günlerini yaşadığı çağın, en görkemli eseridir. İstanbul silüetinin en önemli öğelerinden olan cami, sadece bir ibadethane değil etrafındaki külliye ve yerleşim yeri olarak sosyal ve kültürel bir merkezdir. Burada ibadet yanında, toplumsal kesimlerin buluşması da sağlanmıştır. Süleymaniye Külliyesi, yalnızca bir mimari şaheser değil, aynı zamanda bir kurumsallaşma simgesidir.⁶² Yahya Kemal'e göre Süleymaniye, "Milliyetimizin en büyük abidesidir."⁶³

Semt, kuzeyde Demirtaş, kuzeybatıda Hoca Gıyaseddin, batıda Molla Hüsrev, güneyde Beyazıt, doğuda Mercan ile çevrilidir. Demirtaş, Hoca Gıyaseddin ve Molla Hüsrev mahallelerinin bir bölümü ve İstanbul Üniversitesi'nin merkez binasının arka kesimleri Süleymaniye semtinin sınırları içerisindedir.⁶⁴

Fetih'ten sonraki ilk saray, şimdiki İstanbul Üniversitesi ana kapısının bulunduğu bölgede inşa edilmiştir. Bunun sonucunda üst düzey devlet görevlilerine ev sahipliği yapan Süleymaniye İstanbul'un önemli ve seçkin semti haline gelmiştir.⁶⁵ İstanbul'un mutena mahallerinin ilki Divanyolu boyunca uzanan konak ve evlerden oluşuyordu. İkincisi Süleymaniye-Vefa-Beyazıt çevresinde yer alıyordu.⁶⁶

Süleymaniye, 16. yy'ın sonlarından itibaren külliyeyle dolaylı mektep ve medreseleriyle ön plana çıkmış olup temel fonksiyonu eğitimidir. Bu sebeple de yüz yıllar boyunca *ulema semti* olarak bilinmiştir. 19. yy'dan itibaren ise semtin idari ve askeri fonksiyonları belirginleşip ağırlık kazanmıştır.

Semt İstanbul'un üçüncü tepesi üzerinde bulunur ve etrafındaki yamaçların Haliç sahiline bakan kısmında ticaret erbabının evleri ve konakları yer alırdı. Günümüzde iskan olma özelliği bitmeye yüz tutmuş olsa da doğu tarafında ve çevresinde zanaatkarların faaliyetlerini sürdürdükleri ticarethaneler ve dükkanlar bulunmaktadır. Buraların alışveriş ve ticaret fonksiyonları sokak ve cadde adlarına da yansımıştır: Bakırcılar, dökmeçiler, ahşap tornacılar, ağızlıkçılar, kepenekçiler vb. ve günümüzde de bu isimler azalarak yaşamaya devam etmektedir.⁶⁷

⁶² Gerçek, s.31.

⁶³ Yahya Kemal, **Aziz İstanbul**, İstanbul; MEB, 1989, s.58.

⁶⁴ Can, s.20.

⁶⁵ Can, s.20.

⁶⁶ Ahmet Tabakoğlu, "Roma İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Eminönü'nün İktisadi ve Sosyal Önemi" **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.318.

⁶⁷Nuran Yıldırım, "Süleymaniye", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1993, s. 94.

Erol Tümertekin bu değişimin sebeplerini Bakırcılar arşısı örneği üzerinden Şu Şekilde açıklamaktadır; “Bakır imalat ve ticaret faaliyetlerinin birlikte yer aldığı tarihi Bakırcılar arşısı, el imalatından fabrikasyona dönüş nedeniyle yavaş yavaş yapısal değişikliğe uğramaktadır. Ürünlerin Şehir dışında fabrikalarda yapılarak Bakırcılar arşısı’nda satıŐa sunulması; öte yandan bazı eski bakırcıların da faaliyetlerine son vermesi ya da bakırdan başka hammadde kullanılacak üretimlere yönelmesi buradaki değişimi daha da kuvvetlendirmektedir. Bakırcılar arşısı’nda iŐletmenin imalat hacminin büyüyerek ikinci sınıftan birinci sınıf sanayi grubuna dönüşmesi, önce sanayi planlamasındaki kısıtlamalar sonra da bizzat sanayinin geniş yere ihtiyacı olması yüzünden Şehir dışına taşınmaya yol açmaktadır.”⁶⁸

3.1.2. Adını Paşalardan Alan İlçe ve Semtler

PadiŐahlarla saray mensuplarının, küçük ve büyük devlet adamlarının ve halktan bir çok kimsenin kurdukları dini ve hayri müesseselerin semt ve mahalleleri zamanla onların adlarını almış oldukları gibi, yine onlara ait köŐk, konak, yalı, bağ, bahçe ve koruların buldukları yerler de çok zaman sahiplerinin adlarıyla anılır olmuştur.⁶⁹

3.1.2.1. Bayrampaşa

Semt ismini 4. Murad devrinde Sadrazam olan Bayram Paşa’dan alır. Edirnekapı ile Topkapı arasında sur dıŐındaki vadide bulunmuŐ olan bahçe ve köŐkünden dolayı semt onun adını almış olduğu gibi bu noktadan Şehre giren eski Lykos deresi de Bayrampaşa Deresi diye anılmıştır.⁷⁰

15. yy’da Sultan 4. Murat’ın sadrazamlığını yapan Bayrampaşa’ya verilmiş olan araziler, günümüzde sur dıŐındaki Bayrampaşa ilçesinin içinde kalıyordu. Semtin daha önceleri halk arasında ünlenen diğer ismi "Sağmalcılar" dı. Semtin o ismi almasının sebebi ise Şu Şekilde açıklanmıŐtır; “Vaktiyle bu kırlık alandaki büyükbaŐ hayvan çiftliklerinde "sağmal" inekler yetiŐtirilirdi. 1927’de Filibe’den gelen göçmenler, bu işlerle uğraŐıkları çiftlikler kurmuşlardı. İsmi, o sağmal ineklerden süt çıkaran "sağmalcılar" dan gelmektedir yörenin.”⁷¹

⁶⁸ Tümertekin, s.158.

⁶⁹ Mithat Sertoğlu, “İstanbul Semt ve Mahallelerine Adlarını Vermiş Olan Paşalar”, **Tarih Boyunca İSTANBUL Semineri**, İstanbul; Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989, s. 19.

⁷⁰ Sertoğlu, s. 22.

⁷¹ Hürel, s. 77.

1950'de Eyüp'e bağlı bir köy olan Sağmalcılar (Bayrampaşa)'ın bugünkü hale gelmesinde sanayi ve iç göçler başrolü oynamıştır. Şehir otoritelerince sanayi bölgesi olarak kabul edilen Bayrampaşa, tipik bir örnektir. Kuruluşundan beri (1927) sütçülük ve tarımın başlıca ekonomik faaliyet olduğu Sağmalcılar'da ilk kez 1952 yılında sanayi tesisleri kurulmaya başlar. 1972 yılında Bayrampaşa adını alan Sağmalcılar'da sanayi kuruluşları ve konutların iç içe geçerek Kuzeyde Rami, batıda Esenler, güneyde de Londra Asfaltı olmak üzere üç doğrultuda yayıldığı görülür.⁷²

3.1.2.2. Cağaloğlu

Semt adını, 16. yy'ın son çeyreğinde esir edilip İstanbul'a getirilen ve sarayda yetiştirilerek Ciğalazade Yusuf Sinan Paşa adını alan, 3. Murad devrinde sadrazamlığa kadar yükselen İtalyan Visconti Cegalo'nun oğlu Alfonso Cegalo'dan almıştır.⁷³ Ciğalazade ismi halk arasında zamanla Cağaloğlu'na dönüşmüştür.*

Semte bu ismin verilmesinin sebebi ise Ciğalazade Yusuf Sinan Paşa'nın, eskiden burada bulunan sarayı ve hamamıdır. Bu saray bugünkü İran İslam Cumhuriyeti Başkonsoloslugu ile İstanbul Erkek Lisesi (Eski Düyun-ı Umumumiye) binalarının bulunduğu alandadır.⁷⁴

Cağaloğlu'nun semt sınırları tarihi yarımada'daki İstanbul Valiliği binasından başlayarak 2. Mahmud Türbesi köşesine kadar uzanan yolun iki tarafındadır ve böylece Eminönü-Sirkeci bölgesini Sultanahmet ve Beyazıt'a bağlayan bir geçiş semti özelliğindedir.⁷⁵

Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı'nın burada bulunması dolayısıyla sadaret makamı ve yönetim merkezi olan Bab-ı Ali, Cağaloğlu'na Osmanlı bürokrasisinin ve Müslüman seçkinlerin yaşadığı bir bölge olma özelliği kazandırmıştır.

Semtin 1870'lerden sonra Türkçe basının merkezi haline gelmeye başlaması Cağaloğlu ve Bab-ı Ali sözcüklerinin devlet yönetimiyle birlikte basın-yayın dünyasıyla da özdeşleşmesini sağlamıştır.

⁷² Tümerekin, s. 73.

⁷³ Hürel, s. 95.

* Bu özelliği ile semt çalışmamızın *Zamanla Eski Şeklini Kaybederek Yeni Şekle Giren Isimler* kategorisine de dahil olmaktadır.

⁷⁴ Sertoğlu, 1989, s. 22.

⁷⁵ Tabakoğlu, *1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, s.320.

Günümüze kadar geçen zaman içerisinde konut yerleşim bölgesi olmaktan gittikçe uzaklaşan Cağaloğlu, Tercüman, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Türkiye gibi günlük basının kalbi sayılan büyük gazetelerin İkitelli'ye taşınmasıyla birlikte basının merkezi olmaktan da çıkma sürecine girmiştir.⁷⁶ Ancak kitap yayıncılığının merkezi hala Cağaloğlu'dur. Cağaloğlu, öteden beri İstanbul'un merkezi iş alanı olması, üniversite ve resmi dairelere yakınlığı, matbaacılıkla ilgili iş ve çeşitli malzemenin temini bakımından matbaaların toplandığı yer olmuştur.⁷⁷

Bugün kitap yayıncılığı yanında, turizm işlevi de ağırlık kazanmıştır. Ayrıca çeşitli eğitim kurumları*, devlet daireleri** ve Emniyet sandığının yerine yerleşen Ziraat Bankası, İş Bankası gibi bankalar, önemli iş merkezleri sebebiyle semt, eğitim ve yönetim semti olma özelliğini korumaya devam etmektedir.⁷⁸ Ayrıca Kapalıçarşı, Ayasofya, Sultanahmet ve Cağaloğlu Hamamı'nın önemli turistik merkezlerin arasında olması nedeniyle semt turistik bir çekim alanı halindedir.

Cağaloğlu'nun mütemmim cüzlerinden biri de, avukat yazıhaneleridir. Avukat yazıhaneleri, çoğunlukla Adliye civarındaki iş hanlarındadır.⁷⁹

Cağaloğlu ve Nuruosmaniye eskiden beri sadece İstanbul'un değil, hemen bütün ülkenin sağlık merkezidir.⁸⁰

3.1.2.3. Gedikpaşa

Beyazıt'tan Marmara Denizi'ne doğru inen yamaçlarda, Kumkapı ile Beyazıt arasında kurulu olan bu semt, Türk İstanbul'un en eski yerleşimlerindedir. Adı, Fatih Mehmet'in ünlü sadrazamı Gedik Ahmet Paşa'dan gelir.⁸¹

19. yy'a kadar bitişik düzende ve az katlı ahşap evlerden meydana gelen bu semt de önce apartmanlaşmış ve giderek İstanbul'un genelinde görülen değişime ayak uydurarak iş alanına dönüşmüştür.⁸²

⁷⁶ Figen Taşkın, "Cağaloğlu", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, Ankara; Kültür Bakanlığı ve İstanbul; Tarih Vakfı Yayını, 1994, s. 371.

* Milli Eğitim Müdürlüğü, İstanbul Eğitim Müdürlüğü, Halk Eğitim Başkanlığı, Eminönü Halk Eğitim Merkezi Ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü.

**Defterdarlık, SSK Bölge Müdürlüğü.

⁷⁷ Tümertekin, s. 151.

⁷⁸ Tabakoğlu, **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, s.320.

⁷⁹ Tümertekin, s.216.

⁸⁰ Tümertekin, s.192.

⁸¹ Hürel, s.151.

Gedikpaşa, 1980'lerin sonlarına kadar ayakkabı sektörünün, İstanbul' daki en önemli merkezi konumundaydı.⁸³ 1990' lı yıllarda buradaki esnaf yavaş yavaş İkitelli Organize sanayi bölgesindeki Ayma-Koop ve Aykosan gibi sitelere taşınmaya başladı. Bölgede sınırlı sayıda üretim merkezi ve daha çok satış ağırlıklı dükkanlar kaldı. Bölge giderek, turizm odaklı yatırımlara yöneltildi.

3.1.2.4. Haydarpaşa

Türk diplomat ve kumandanı olan Haydar Paşa, Eflak seferi sırasında Bükreş'te şehit olmuştur. Bugün adı ile anılan semtte konağı vardı. Semtin ismi bu konaktan gelir. 1906-1908 yılları arasında inşa edilmiş olan Haydarpaşa Garı da adını bu semttten almıştır.⁸⁴

İki Alman mühendisin 1906-1908 arasında yaptıkları “Alman Rönesansı Ekolü”nü yansıtan devasa gar binası, İstanbul'un Anadolu yakasındaki çok önemli simge silüetlerinden biridir. Osmanlı'nın son döneminde inşa edilen Haydarpaşa Garı hala yolcu taşımacılığı ve nakliye seferleri ile İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan stratejik önemini korumaktadır. Semt, asfalt bulvarları, yoğun taşıt trafiği ve devasa alışveriş binası ile de İstanbul'un en işlek alışveriş merkezlerindedir.⁸⁵

3.1.2.5. Kasımpaşa

Yavuz ve Kanuni devirlerinin vezirlerinden Güzelce Kasım Paşa, Haliç'in kuzey kıyısındaki meşhur semti Kanuni'nin emriyle imar edip cami, medrese, imaret ve hamam yaptırdığı için burası onun adıyla anılmıştır.⁸⁶

Beyoğlu ilçesi sınırlarında, Galata ile Hasköy arasındaki kıyıda ve gerisindeki yamaçlarda yer alan günümüzün Kasımpaşası, hayli büyük bir yerleşime dönüşmüş durumdadır. Fetih yıllarından itibaren Müslüman-Türklerin yoğun yerleşimlerinden biri olmuştur. Asırlar boyunca irili ufaklı pek çok cami ve mescidin yapıldığı semtte, buradaki mevlevihane, kentin en önemli dergâhlarından biriydi. Fakat Türk tarihi boyunca bölgenin adıyla özdeşleşen en büyük tesis hiç kuşkusuz, kaptan-ı deryaların yönetimlerindeki tersaneler

⁸²Mustafa Çağlayandereli, “Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleri: Gedikpaşa Örneği”, **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.246.

⁸³ Emine Gürsoy Naskali (Ed.), **Ayakkabı Kitabı**, İstanbul; Kitabevi, 2007, s.292.

⁸⁴ Sertoğlu, 1989, S. 25

⁸⁵ Hürel, s. 170.

⁸⁶ Sertoğlu, s. 25.

olmuştur. Fetihden hemen sonra Fatih Sultan Mehmet, Gelibolu'dan tersane işleriyle uğraşan bazı aileleri bu semte yerleştirmişti.⁸⁷

3.1.2.6. Mahmutpaşa

Mahmut Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamıydı. 1463 yılında burada yaptırdığı külliyesi nedeniyle bütün semt o günden beri Mahmutpaşa* diye tanınır oldu.⁸⁸ Mahmut Paşa Külliyesi, aslında cami, türbe, hamam, han, medrese, imaret ve sıbyan mektebinden oluşmaktaydı. Fakat günümüze ancak cami, türbe, han ve hamam ulaşabilmiştir.⁸⁹

Yeşildirek, Mercan, Sultanhamam ve Tahtakale bölgelerini içine alan Mahmutpaşa semti, Eminönü'nün olduğu kadar, İstanbul'un da en önemli ticaret merkezidir. Sadece perakende ticaretin değil, Anadolu'ya mal sevk eden toptan ticaretin de merkezi durumundadır.⁹⁰ Bu ticaret şekli giderek değişikliğe uğramaktadır. Merkezi burada bulunan bir çok şirket, şimdi deposunu şehrin sanayi ve sevkiyat merkezlerine yönlendirmiştir.⁹¹ Yine de semt İstanbul için önemini ve canlılığını günümüze kadar koruyabilmiştir.

3.1.2.7. Paşabahçe

Sultan İbrahim'in kızı Beyhan Sultan'ın zevci ve bu padişahın son Sadrazamı olan Hezarpare Ahmed Paşa'nın büyük bahçeli yalısının bulunduğu semt, evvela Paşabahçesi ve daha sonra Paşabahçe diye anılmıştır.⁹²

Yıllarca önce kurulan Paşabahçe tekeli fabrikası halen faaliyetlerini sürdürüp Paşabahçe halkının geçim kaynağı olmaya devam etmektedir. Ünlü çeşm-i bülbüllere Beykoz işi camlara kaynaklık eden cam fabrikası ise verimli olmadığı ileri sürülerek kapatıldı. Bu sanayi kuruluşları yanına başka fabrikalar ve küçük atölyeler de kurulmasına rağmen Paşabahçe'yi mesken tutan halkın istihdamını karşılamaya yetememektedir. Çok hızlı gelişme ve kentleşme karşısında zaten az yapılan tarım ve hayvancılık da neredeyse tükenme noktasına gelmiştir. Tarım alanları olarak buğday, mısır, yem ürünleri, sebze ve meyve üretilebilmektedir. Günümüzde Paşabahçe'nin geçim kaynaklarından biri de balıkçılıktır.

⁸⁷ Hürel, s. 198.

⁸⁸ Hürel, s. 224

* Bazı kaynaklarda "yüksek kaldırım" da denildiğine dair bilgiler mevcuttur.

⁸⁹ İsmail Büyükseçgin, "Mahmut Paşa Camii ve Bilinmeyenleri" , **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.174.

⁹⁰ Tabakoğlu, **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, s.320.

⁹¹ Çetin, s.157.

⁹² Sertoğlu, s. 27.

Özelleştirme gerekçesiyle kapatılan Paşabahçe Cam Fabrikası'nın camcılık tarihimizde ve ekonomimizde yeri büyüktür. Bugün "Beykoz İşi" olarak damgalanan atölyenin yüksek sanat değeri olan eserleri müzelerimizde, özellikle Topkapı Sarayı özel bölümünde ve koleksiyonlarında görmek mümkündür.

"Paşabahçe Cam Karhaneleri" özellikle Osmanlı döneminde dünya çapında şöhrete sahiptir. Günümüzde pek bilen olmasa da Beykoz'da iki özel atölye çalışmalarına devam etmektedir.⁹³

3.1.3. Adı Geçen Semt ile İlgili Bir Şahıstan Gelen Adlar

3.1.3.1. Ayazağa

Semt adını yeniçeri kethüdası, yani dönemin bir tür "iç işleri bakanı" olan Ayaz Ağa'nın vaktiyle burada, orman içinde, kışla civarında bir köşkü bulunmasından dolayı almıştır. Ayaz "örnek bir hizmetkar" anlamına geliyor.⁹⁴

Semtin sınırları Levent sırtlarından Büyükdere'ye inen yamaçlarda, Maslak, İstinye ve Emirgan arasındaki sırtlarda, eski "şeytan deresi" ve "Ayaz Ağa Deresi" arasındadır.* Tarihi "Leventler Kışlası" 19. yy'da burada yapılmıştı.

Günümüzde özellikle batı kısımlarında, büyük ölçüde sanayi işletmelerinin yer aldığı ve çarpık yapılaşmadan en çok nasibini alan mahallelerin bulunduğu bir yerleşim yeridir. İstanbul şehrinin hızla büyümekte olmasıyla yeni yeni belirmekte olan bazı sanayi alanları şehrin içinde kalmıştır. Örneğin Ayazağa bunlardan biridir. Çeşitli hizmet fonksiyonlarının da hızla yerleşmekte olduğu** bu alanda sanayi kuruluşları hala çoğalmaktadır. Hemen bitişikte yer alan, "Atatürk Sanayi Sitesi" olarak adlandırılan, oto tamirhanelerinin bulunduğu kesimin gerek dükkanları gerek idari binalarının hızla çoğaldığı da görülmektedir.⁹⁵

⁹³ Dilaver Demirağ, **Adım Adım İstanbul; Rumeli Hisarı'ndan Kız Kulesi'ne**, C.2, İstanbul; İBB Kentim İstanbul Yayınları, 2003, s.227.

⁹⁴ Hürel, s.62.

* İstanbul' da bu semtle isim olarak karıştırılan bir de Ayaspaşa semti vardır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devri kumandanlarından ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde Sadrazam olan Ayas Paşa'nın Fındıklı ile Taksim arasında içinde birçok binalar ve büyük bir havuz bulunan bahçesinden dolmayı bu semt onun adıyla anılmıştır. Bu semtle alakası yoktur.

** Üniversite dahil eğitim kurumları, otel, büyük mağazalar, servis istasyonları, lokantalar vb.

⁹⁵ Tümertekin, S.17.

3.1.3.2. Beyoğlu

Beyoğlu, İstanbul'un büyük bir semti, çok ve kesif nüfuslu bir ilçe merkezidir. Beyoğlu'na bu adın verilmesi çeşitli sebeplere bağlanır fakat Türk dönemine ait olmadığı kesindir. İsmi verilmiş sebeplerinden iki tanesi genel olarak kabul görmüştür. Bunlardan birisi şudur; Beyoğlu'nda Bizans devrinde bir Venedik elçisi oturuyormuş. Çok zengin olan bu Venedik beyi, Beyoğlu'nda ucu bucağı bulunmayan araziye sahip bulunuyormuş. Bu beyin varisleri hisselerine düşen toprakları sattıkları halde güzel İstanbul'u bir türlü bırakıp gidememişler. Bunlara o zaman "Beyoğulları" derlermiş. Beyoğlu'na bu adın verilmesindeki ikinci sebep de, Trabzon Rum İmparatoru'nun oğlu prens Aleksis'in bir müddet burada oturmuş olmasından ibarettir.⁹⁶

İstanbul'un kent merkezindeki yıpranmış konut alanlarını içeren ilçelerinde (Eminönü, Beşiktaş, Şişli, Beyoğlu ve Fatih) yerleşik nüfusta düşme eğilimi gözlenmektedir. Bunun en önemli göstergesi binalarda eğlence ve ticaret gibi iskan dışı faaliyetlerin artması konut sayılarının azalmasıdır.

Kent merkezindeki konut alanlarında iskan dışı işlevlerin ya da mekanların zeminden çatı katına doğru mevcut binayı kemirmeleri, bir bakıma konut işlevini, ticaret, depo işlevlerine terk etmesi ya da zamanla "metruklaşma", kent merkezlerinde, kentsel alan teorilerinden birisi olan "karanlık bölge" kavramını gündeme getirmektedir.⁹⁷

Beyoğlu da İstanbul'un diğer gözde semtleri gibi giderek nüfus kaybetmekte, konut alanları yıkılarak veya yakılarak otopark haline getirilmektedir.⁹⁸ Bunlara ilaveten İstiklal Caddesi'ne de yakın olması sebebiyle eğlence mekanları da çok yaygındır. Turistik açıdan iktisadi kıymete sahiptir.

3.1.3.3. Bomonti

Şişli'nin batısında, Feriköy'e gelmeden önce yer alan semt, burada şimdi metruk halde duran dev Bomonti Bira Fabrikası'ndan adını almıştır. "Bomonti Biraderler", İtalyan iş adamları olarak 19. yy. sonlarında burada açtıkları bu büyük fabrikayla İstanbul'un tam bira gereksinimini karşıladıkları gibi, koca kentin bütün "buz" piyasasını da ellerinde

⁹⁶ Mehmet Halit Bayrı, **Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul**, İstanbul; Hayat Yayınları, 1964, S.46.

⁹⁷ Alper Ünlü ve Erincik Edgü, "Kent Merkezlerindeki Konut Alanları ve Suç", **İstanbul Dergisi**, S. 38, İstanbul, 2001, s.87.

⁹⁸ Alper Ünlü- Erincik Edgü, s.87.

bulunduruyorlardı. Buz stok yerleri de İstinye depolarındaydı. Ama sonradan bu tekel ellerinden alınmış ve buz işi belediyeye devredilmiştir.⁹⁹

İstanbul'da bir şehir kenarı sanayi bölgesi olarak gelişmeye başlayan Bomonti sanayi bölgesi, 1990'lı yıllarda giderek bu kimliğini kaybediyordu. 1960'larda hala şehir kenarı sanayi bölgesi karakterini koruyan Bomonti, 1960-1965 yıllarında 114 sanayi kuruluşunu barındırırken, 1993'te bu sayı 173'e yükselmiş, bölge bir kısmı gecekondü niteliğinde olan konutlarla tümüyle çevrilmişti. Bomonti'nin gerek iç yapısı gerekse çevresi hala değişim içindedir. Büyük sanayi kuruluşlarının çoğu daha önce İstanbul şehri çevresine ya da başka illere göç etmiştir. Büyük kuruluşların bölgeden ayrılması ve onlardan boşalan yerlerin az sermayeli küçük kuruluşlar tarafından kiralanması, bölgenin zaten ana karakterini oluşturan küçük sanayi kuruluşlarının egemenliğini güçlendirmektedir. Bu durum sanayinin türünü de etkilemiş ve bölge, yeni sanayi faaliyetlerinin gelişmesine uygun şartlar sunan bir yer niteliğini kazanmıştır.¹⁰⁰ Böylece İstanbul'da şehir içi sanayi alanları arasında en eski ve en yoğun olanı Bomonti olmuştur.

Bomonti'deki sanayi faaliyetleri; daha çok tekstil iş kolunun satış ve üretim atölyeleri ve plastik eşya imal eden kuruluşlar şeklinde gelişmiştir. Bu kuruluşlar Şişli doğrultusunda, eskiden konut olarak kullanılan apartman katlarına da yayılmışlardır.¹⁰¹

3.1.3.4. Kadıköy

Semt ismini, Fetih'ten sonra kentin ilk belediye reisi (kadı) olarak atanan Hızır Çelebi'den alır. Padişah tarafından ona verilen köy olduğu için Kadının Köyü olarak kullanılan isim söylene söylene Kadıköy şeklini almıştır.*¹⁰² 1930 yılında ilçe statüsünü alan Kadıköy'ün tarihi geçmişi İstanbul'dan bile eskidir ve MÖ 680'lere dek iner.¹⁰³

Anadolu Yakası'nın bir ticaret ve alışveriş mekanı olarak gelişmesi 1960'lı yıllara rastlamaktadır. Bu yakada alışveriş mekanı olarak öne çıkan ilk ilçe Kadıköy'dür. 1950'li yıllara dek Kadıköy iskele ve çevresi, camisi, Rum ve Ermeni kiliseleri ile çeşitli resmi yapıların toplandığı ve çarşının yer aldığı bir merkezden oluşmaktaydı. Kadıköy ilçesi 1950'li yıllara dek genel karakterini bozmamıştır.

⁹⁹ Hürel, s.88.

¹⁰⁰ Tümertekin, s. 18.

¹⁰¹ Tümertekin, s. 67.

¹⁰² Vedat Günyol ve diğerleri (haz.), "İstanbul; Doğası, Tarihi, Ekonomisi, Kültürü", **Yurt Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul; Anadolu Yayıncılık, 1983, s.3888.

* Antik Çağ'da adı, Bakır Ülkesi anlamında *Kalkedon* olarak geçer. Bu kelimedden türetildiği belirtilen kaynaklar da vardır.

¹⁰³ Hürel, s.186.

Kadıköy'ün sosyoekonomik ve kültür yapısında gayrimüslimler önemli rol oynamaktadır ve ilçede Müslümanlar ile azınlıklar son derece uyumlu bir yapı oluştururlarken bu uyum mekana da yansımaktadır. Bu nedenle Kadıköy İstanbul metropoliten alanı içinde seçkin ve her dönem orta, orta-üst gelir grubuna sunulan mal açısından yansımaktadır. 1960'lara kadar İskele Meydanı ve çarşıdan oluşan Kadıköy, bu tarihten itibaren Altıyol, Bahariye, Moda aksı boyunca gelişmiştir. Altıyol'dan itibaren ağırlık giyim sektöründe iken Bahariye, tiyatro, sinema solanları ile 1970'li yıllarda Kadıköy'ün günümüzde kültür ve eğlence merkezi olacağına işaretini vermektedir. Kadıköy'ün uzantısı olan, 1960 yılından itibaren gelişen 70'lerde hızla gelişmeye devam eden ve 80'li yıllarda İstanbul metropoliten alanının en prestijli mekanı olan Bağdat Caddesi, Bostancı'ya kadar uzanan aks üzerinde en önemli lüks mağaza ve butiklerin yer aldığı alışveriş mekanlarından birini oluşturmaktadır. Bağdat caddesinin prestij alışveriş mekanı olarak gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri bu bölgede her dönem yoğun olarak gayrimüslimlerin yaşaması ve önceki dönemlerde caddenin sayfiye mekanı olması sebebiyle üst gelir grubunun ikamet etmesidir.

Anadolu Yakası'nda 1950-80 döneminde Kadıköy, Altıyol, Bahariye, Bağdat Caddesi özellikle konfeksiyon (giyim eşyası) olmak üzere öne çıkmaktadır. Ayrıca 1980 yılına kadar Kadıköy merkezi lokanta, cafe, pastane, sinema, tiyatro vb. eğlence sektöründe de bu yakanın 1. derece merkezidir.¹⁰⁴

3.1.3.5. Koska

Bu tarihi semt adını, 16. yüzyılda burada cami ve medrese inşa ettiren Koska Mehmet Paşa'dan alır. Aynı paşanın Bosna'da da "Koski Mehmet Paşa" adında bir başka camisi vardır. Koska, Sırp dilinde "kemik" anlamına geliyor.

Koska, Eminönü ilçesi sınırlarında ve Beyazıt'a yakın Laleli semtinin Ordu Caddesi yönündeki sokaklarından oluşur.¹⁰⁵

Koska denilince bugün ilk akla gelen şey, Koska Helvacısı'dır. Helvacı ismini Beyazıt ve Laleli arasındaki Koska semtinden ismini alır. Koska Helvacısı'nın geçmişi, Hacı Emin Bey'in, 1900'lü yılların başında Denizli'de faaliyet gösterdiği helvacı dükkanına kadar uzanmaktadır. Baba mesleğini sürdüren Halil İbrahim Adil Dindar, 1931 yılında oğulları ile birlikte İstanbul'a gelerek, Koska semtinde bir dükkan açar. Zamanla ürettikleri helva ve

¹⁰⁴ Hülya Berkmen Yakar, "Küreselleşen Kentte Küreselleşmeyen Çarşılar; Kadıköy ve Üsküdar Çarşıları", **İstanbul Dergisi**, S. 35, İstanbul, 2000, s.120.

¹⁰⁵ Hürel, s.211.

tatlıların lezzetiyle ünlenir. Bulunduğu semttten dolayı ‘Koska Helvacısı’ olarak anılmaya başlar.¹⁰⁶

3.1.3.6. Kuzguncuk

Üsküdar’dan sonra ve Beylerbeyi’nden önce Boğaziçi kıyısında yer alan bu eski köy-şimdiki semt adını, vaktiyle burada yaşamış ve çok saygın bir kişi olan “Kuzgun Baba” dan alıyor. Evliya Çelebi’ye göre ise “Burada Fatih zamanında “Kuzgun Baba” denilen bir kimse bulunduğu için kasabaya (Kuzguncuk) derler. Üsküdar Mevlevihanesi’nin bir subaşılığıdır.¹⁰⁷

Kuzguncuk semtinin ana caddesi günümüzde İstanbul’un en güzde mekânlarından ve buralardaki kişilikli sokaklarda pek çok film seti kurulmuştur. Aynı çevrede gayrimüslim mabedlerinin sayısı da dikkat çeker. Eski yıllarda Kuzguncuk, Kudüs’e hacı olmaya giden Yahudilerin İstanbul’daki son çıkış noktalarıydı. Bu nedenle oralara kadar gidemeyen Yahudilerin yerleşip kaldıkları bir semt de olmuştur. İstanbul’un en tanınmış kurukahvecisi Mehmet Bey’in de Kuzguncuk’ta geniş arazileri bulunurdu.¹⁰⁸

Semtte dört farklı dinin mensupları asırlarca birbirleriyle ahenk içinde yaşamışlardır. Kuzguncuk’ta Yahudiler balıkçılık, sebzeçilik; Rumlar kahvecilik, berberlik, meyhanecilik; Ermeniler kuyumculuk, tuhafiyecilikle uğraşırlar. İstanbul’da ilk tahta metre şimdi Güzel Çarşısı olan yerde yapılmış. Bir zamanlar Sarkis Kalfa Basması diye ünlenen en iyi cins nakışlı kumaşlardan basmaların üretildiği bir basmahane, sonradan (19. yy başlarında) Üsküdar’a taşınır. Ayrıca burada kadınlar kravatçı, şapkacı, yazmacı gibi küçük işliklerde çalışıyorlardı.¹⁰⁹

3.1.3.7. Laleli

Beyazıt ile Aksaray arasında kalan bu tarihi semt adını, Osmanlı döneminde burada yaşamış Derviş Lale Dede’den alır.¹¹⁰

Batı yakasında tarihi yarımada bölgesinde, geleneksel mekanlarda geleneksel ticaret gelişimini sürdürürken bu bölgenin uzantısı olan Aksaray- Beyazıt, Laleli semtlerinde Vatan ve Millet caddelerinde alışveriş mekanları farklı alt sektörlerde farklı tüketici gruplarına

¹⁰⁶ Çetin, s.144.

¹⁰⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Zuhuri Danışman (çev.), C.2, İstanbul, 1971, s.137.

¹⁰⁸ Hürel, s.216.

¹⁰⁹ Cengiz Bektaş, “Kuzguncuk”, *İstanbul Dergisi*, S. 2, 1992, s.90.

¹¹⁰ Rakım Ziyaoğlu *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi*, İstanbul; Hak Kitabevi, 1971, s.97.

hizmet ederek gelişmektedirler. Bu bölgelerden Aksaray, Beyazıt ve Laleli bölgeleri 1980-90 yıllarından sonra alışveriş mekanı olarak İstanbul metropoliten alanında farklı bir rol üstlenmişlerdir.

Doğu Bloku'nun dağılması sonucu bu blokta yer alan ülkeler yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Önce Doğu Avrupa ülkelerinde, daha sonra da Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan cumhuriyetlerde büyük tüketim maddesi talebi ortaya çıkmıştır. İstanbul metropoliten alında Laleli bölgesi gerek talep edilen malların temininde, gerekse ulaşım ve konaklama imkanlarının uygun olması sonucunda, bu ticaret için önemli bir mekan olmaktadır. Laleli müşterisini önceleri Doğu Avrupalılar oluştururken, 1993-94 yıllarından itibaren Rusya Federasyonu'ndan önemli müşterileri olmuştur. Laleli piyasası Türkiye ekonomisine döviz girdisi ve istihdam açısından büyük katkılar sağlamaktadır.¹¹¹

Ayrıca günümüzde Laleli ve Aksaray'da, otel ve araba alım satımıyla ilgili müesseseler vardır.¹¹²

3.1.3.8. Mercan

İncelenen kaynakların bazılarında semtin adını Fatih devrinin tanınmış ağalarından Mercan Ağa'dan aldığı yazılsa da, Mercan ismini, buradaki mercan işli terlik dükkanlarından aldığı belirtilen kaynaklar da vardır.¹¹³

İstanbul'un en renkli, hareketli ve tarihi otantik semtlerinden olan Mercan yokuşunda çarşılar yoğun bir biçimde görülür. Burası, Eminönü ilçesinde ve Beyazıt'tan Sirkeci içlerine doğru inen, hanlarla, eski dükkân ve yapılarla dolu bir yokuştur.

Mercan Yokuşu, İstanbul Üniversitesi'nin doğu kıyısındaki Fuat Paşa Caddesi'nden başlar ve Uzunçarşı Yokuşu'nu dik keserek Tahtakale'ye doğru iner. Burada vaktiyle belli işleri yapan esnaf çarşıları vardı. Günümüzdeki, Semaver, Nargileci, Havancı gibi sokak isimleri bunların ne türden esnafla dolu olduklarını kanıtlar.¹¹⁴

¹¹¹ Yakar, s.122.

¹¹² Tümertekin, s.249.

¹¹³ Çetin, s.162.

¹¹⁴ Hürel, s. 228-229.

3.1.3.9. Merter

18. yy'dan itibaren Samatya ile Langa arasında binaları bulunan “yemeniciler esnafı”, dokudukları yemenileri yıkamak için, suyu bol olan Merter-Güngören vadisine gelirlerdi. Onlara bu izin 1768 yılında verilmişti. Ve böylece Merter tekstil sanayisinin temeli atılmış oluyordu.

Merter semti günümüzde neredeyse bütün cadde ve sokaklarıyla tekstil sanayisinin hizmetindedir. Ama semtin gelişimi 1960'lardan sonra olmuştur. O zamanlar buradaki boş arazilerde Ahmet Merter adlı şahsa ait geniş topraklar bulunuyordu. Bunlar iskâna açılıp ilk bloklar yapılmaya başlandıktan sonra, semt “Merter” adını aldı ve çok hızlı bir şekilde kalabalıklaşmaya başladı.¹¹⁵

3.1.3.10. Silahtarağa

Semtin adı, Sultan 3. Selim'in 1794 yılında bütün bu bölgeyi kendisine “mülk” olarak bağışladığı “Silahtar Seyit Abdullah Ağa”dan geliyor.

Haliç'in başlarında, Alibeyköy Deresi'nin bu körfeze döküldüğü noktanın çevresinde ve gerilerdeki arazilerde yer alan yerleşime Silahtarağa denilmektedir. İstanbul tarihi açısından bu bölge çok önemlidir. Koca kente ilk elektriğin verilmesini sağlayan “Silahtarağa Elektrik Fabrikası” 1914 yılında burada açılmıştır.¹¹⁶

3.1.4. Adı Geçen Semtte Türbesi Olan veya İlgili Bir Evliyadan Gelen Adlar

3.1.4.1. Vefa

Eminönü ilçe sınırlarında ve Şehzadebaşı ile Süleymaniye külliyesi arasında bulunan tarihi semtin adı, Fatih döneminde burada yaşayan ve kendi adını taşıyan külliyesiyle tanınan, 15. yüzyıl sonu velilerinden Şeyh Vefa'dan gelir.¹¹⁷ Semt 19. yüzyılın sonlarına kadar kurucusunun ismini ve manasını taşır.

Ayasofya, Mahmutpaşa, Fatih, Muratpaşa ve Topkapısı ile birlikte İstanbul'un ilk nahiyelerinden biri olan Vefa, Hacı Sadık Bey'in 1870 yılında, Arnavutluk'tan İstanbul'a gelip 1876 yılı Eylül ayında, “Vefa Bozacısı” adıyla boza üretimine başlamasıyla bir anda

¹¹⁵ Hürel, s.230.

¹¹⁶ Hürel, s.283.

¹¹⁷ Mustafa Özdamar, **Dersaadet Dergahları**, İstanbul; Kırk Kandil Yayınları, 1994, s.80.

bozacısıyla tanınır hale gelmiştir.¹¹⁸ “Vefa Bozacısı” markası, torunları tarafından yaşatılmaktadır. Günümüzde de Vefa’daki dükkanında, faaliyetine devam etmektedir.

3.1.4.2. Eyüp

Semt adını Hz. Muhammed’in bayraktarı Eyüp Sultan’dan alır. İstanbul’un fethinden sonra Sultan Mehmet hocası Akşemsettin’in de yardımlarıyla türbesini ve ismini taşıyan camiyi buraya inşa ettirir.

Bir zamanlar, yoğurduyla, kaymakçı dükkânlarıyla, çömlerleriyle ve oyuncaklarıyla ünlenen Eyüp’ün türbe ve mezarlıkları İstanbulluların çok sık ziyaret ettikleri mekânlardır. Günümüzde bir kültür mekânı olarak değerlendirilen tarihi Feshane binasının yerinde eskiden, 3. Selim’in kız kardeşi Hatice Sultan’ın yalısının “feriye” bölümü vardır. Burası 1839’da Feshane oldu. Daha ötesi ise 1828 yılında “iplikhane karhanesi” adıyla, bir halat fabrikası kurulmuştu. Burada gemi halatları ve çeşitli benzer şeyler üretildi.

Eyüp, uzun tarihi boyunca yetiştirdiği, Seyit Abdullah Efendi, Seyit Osman, Abdülhalim Hasip Efendi, Zekai Dede, Ahmet Necip Bey gibi çok önemli hattatlarıyla da kendilerinden çok söz ettiren bir İstanbul semtidir. İstanbul’da “oyuncakçılık” denilince ilk akla gelen yer olan Eyüp’te bu sanatın başlangıç yılları 17. yüzyıla dek iner. O sıralarda Eyüp’te 100 kadar oyuncakçının bu güzel mesleği icra ettiği kaydedilmiştir.¹¹⁹ Eyüp oyuncakları iptidai malzeme olarak tahta, deri ve teneke ile her renkte sulu boyadan başka malzeme kullanmazlardı. Yaptıkları oyuncaklar da, araba, beşik, darbuka, davul, tef, düdük, salıncak, şakşak, havan, yayık, hacı yatmaz, kaynana zırlıtısı, kursak düdük, topaç gibi şeylerdi. Eyüp oyuncakçılarının çeşitleri artıp eksilmediği gibi şekilleri de hemen hiç değişmezdi. Her oyuncakçı tarafından aynı çeşit ve şekilde oyuncak yapılır, bunlar dükkanların önünde küme küme, salkım salkım teşhir olunurdu. Bu oyuncakları mahalle arasında satan gezici esnaf da vardı. Eyüp oyuncakları, Avrupa’dan getirilen oyuncaklar karşısında değerini gittikçe kaybetmiş, bugün Eyüp’te iki kişiden başka oyuncakçı kalmamıştır.¹²⁰

¹¹⁸ İskender Pala, **İstanbul Bir Rüya**, İstanbul; İBB Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Yayınları, B. Tarih, s.21.

¹¹⁹ Hürel, s.136-137.

¹²⁰ Bayrı, s.50.

Eyüp semtinin tepesindeki İstanbul ve Haliç manzarasının seyredildiği Piyer Loti Kahvesi de turistik açıdan önemlidir.

3.2. Adı Geçen İlçe ve Semtteki Muayyen Bir Alametten veya Özellikten Gelen Adlar

3.2.1. Avcılar

İstanbul'un yeni sayılabilecek semtlerinden olan Avcılar'ın ismini tarihte buraya avlanmaya gelen Avcılar'dan aldığı rivayet edilir.

Şehrin Trakya kesimine yayılmasına katkıda bulunan eski köy yerleşmelerine tipik bir örnek olan Avcılar, 1987'ye kadar Bakırköy ilçesine bağlı idi. İdari bakımdan köy statüsünü sürdürürken 1966'da ayrı bir belediyeye sahip oldu. 1987'de Küçükçekmece'nin ilçe yapılmasıyla buraya bağlanan Avcılar, 1992'deki yeni idari yapı değişiklikleri çerçevesinde, Küçükçekmece ilçesinden ayrılarak İstanbul'un yeni ilçelerinden biri haline getirildi.¹²¹

Avcılar'da 1967'de faaliyete geçen ilk sanayi kuruluşunu hızla diğerleri izlemiştir. Avcılar'da sanayi kuruluşları genellikle Londra Asfaltı ve Firuzköy yolu çevresindedir. Avcılar köyünün kıyı kesiminde ve yol üzerinde bazı turistik tesisler, köyün bir zamanlar otlak alanı olan iç kısmında üniversite binaları, yine kıyıda petrol depolama tesisleri, kamp yerleri avcılar arazisinden yararlanmada çeşitli kullanım tiplerini oluşturmaktadır.¹²²

Yakın yıllarda İstanbul Üniversitesi kampüsünün de buraya taşınmasıyla semte canlılık ve hareket gelmiştir.

3.2.2. Dolapdere

Dolap, bostan kuyularından su çekmek için kurulan ve beygirlerin koşulduğu dairesel formda çalışan düzeneğin adıdır. Tarla, bostan gibi ekim alanlarını sulamakla kullanılan böyle aygıtların bulunduğu ve içinden derenin aktığı Dolapdere, vaktiyle böyle yeşilliklerle dolu bir ekim alanıydı.

Bostan kıyılarında yer alan dolaplarda döne döne ve ağır adımlarla yürüyen beygirlerin, bu şekilde “baş dönmeleri” nden kurtulmaları için, gözleri bağlanırdı. Yorulup

¹²¹ Tümertekin, s.77.

¹²² Tümertekin, s.80.

aniden durduklarında ise, o sırada belki başka bir işle uğraşan çobanın hemen haberi olsun ve bostana su akışı durmasın diye de bu beygirlerin boyunlarına çingirak takılırdı.

Elmadağ'ın alt yamaçları ve Kasımpaşa'nın kuzey sırtlarını kaplayan Dolapdere yerleşimi, günümüzde o eski doğal görünümünden neredeyse bütünüyle uzaklaşmış haldedir. Okmeydanı'ndan Haliç'e doğru inen Piyale Paşa Bulvarı, Kasımpaşa'ya doğru bir kavis çizerek, Dolapdere Caddesi Harbiye'nin batı yönüne çıkar. Caddenin bu semte yakın bölümünde ise yoğun şekilde oto tamirhaneleri görülür.¹²³

3.2.3. Eminönü

Osmanlı döneminde Deniz Gümrüğü ve Gümrük Eminliği*'nin burada bulunması sebebiyle Eminönü adını alan ilçe¹²⁴, Fatih ilçesiyle birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un merkezi ilçesi olmuştur.¹²⁵

Eminönü ilçesi çalışmamızın kapsamı dahilinde ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bu kategoriye de ait olduğunu belirten bu kısa bilgi yeterli görülmüştür.

3.2.4. Haliç

Haliç, Marmara'nın ağzına yakın bir kısmında Alibeyköy ve Kâğıthane derelerinin birleşmesiyle oluşup, Buzul Çağının sonlarında kara kesiminin sular altında kalmasıyla meydana gelen ve karaya 8 km. kadar içeri giren bir deniz girintisidir. Aynı zamanda fırtınalardan korunaklı doğal bir limandır. Semt adını bu girintiden almıştır.

Şehrin ilk defa Sarayburnu çevresinde kurulmasını sağlayan coğrafi şartların en belirginini, aslında İstanbul Boğazı'nın Batı'ya doğru bir girintisi olan Haliç'in varlığıdır.¹²⁶

Haliç tarihi yarımada'nın sanayileşmesi ile ilgili çok önemli bir örnektir ve özellikle Eminönü bölgesi ile ilgili hemen her gelişme Haliç'le de alakalıdır. Bu sebeple Haliç, çalışmanın sınırları çerçevesinde kapsamlıca incelemeye tabi tutulmuştur.

¹²³ Hürel, s.120-121.

¹²⁴ Ahmet Emre Bilgili, "Müze Gezme Kültürü Oluşturmada Bir Hareket Olarak Eminönü" , **1. Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.260.

* İstanbul'a gelen gemiler, burada Gümrük Eminliği önünde durup kontrol için beklerdi. Eminlik Önü, Galata Köprüsü'nün sol tarafındadır. Daha sonra burada Valide Hanı yapıldı.(Çetin, s.102.)

¹²⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Dersaadet ve Bilad-ı Selase", (**Basılmamış Ders Notları**, Marmara Üniversitesi, SBE, 2010) s.19-20.

¹²⁶ Tabakoğlu, "Dersaadet ve Bilad-ı Selase", s.19-20.

19. yy'ın başlarında Türk-İngiliz Ticaret Anlaşması Osmanlı dünyasında mamüllerin ihracını imkansızlaştırıp yalnız dış dünyadan mal ithal etme mecburiyetini getirince, liman şehri olarak İstanbul bir anda büyür ve nüfusu katlanır. Şehir nüfusunun artması bir yandan da iktisadi faaliyetlerin yoğunlaşmasına sebep olur. 1850'de Şirket-i Hayriye'nin açılmasıyla İstanbul'un çok merkezli olan şehirler topluluğu* halindeki bağımsız yapısı Sirkeci'ye (şehrin merkezine) bağlanır. Bununla birlikte demiryolunun da Sirkeci'ye kadar getirilmesiyle Haliç bir sanayi sahası haline gelir.¹²⁷

İplikhane ve Humbaracılar Kışlası gibi kışlalar, Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi yüksek eğitim kuruluşları, diğer taraftan Feshane, Cibali Sigara Fabrikası gibi sanayi kuruluşlarıyla tersanelerin yayılması Haliç'in sanayileşmesinin ilk adımlarını teşkil eder. Tabii mezbaha gibi tesisler, çok sonraları, bu gelişmenin sonuçları olarak ortaya çıkar.¹²⁸

İstanbul'daki sanayi işletmelerinin kuruluş yerlerini etkileyen faktörlerin çoğu, çeşitli sanayi kollarında değişiklikler göstermekle beraber “merkezi iş alanları” ile “geniş arazi” imkanlarında toplanmaktadır. İstanbul şehrinde kuruluş yeri seçimini etkileyen faktörler zaman içinde değişikliğe uğramışlardır. Etkisi azalan bir faktörün yerine bir diğerinin güçlenmiş ya da etkileri azalan faktörlerin tarihi faktörler olarak kuruluşları çekici rol oynamaları, şehrin belirli yerlerinde sanayi kuruluşların yoğunluk kazanmasına sebep olmaktadır.

Haliç iş alanı seçiminde yaşanan değişim için tipik bir örnektir. Haliç'te sanayi çeken ilk önemli faktörün nakliye kolaylığı olduğunu görüyoruz. 19. yy'ın sonlarında itibaren değirmenler, kereste, inşaat demiri, tel, çivi ve başka maddeler imal edenlerle diğer madeni eşya işletmeleri, ulaşım kolaylığı yanında, hammaddenin deniz yoluyla kolaylıkla taşınması ve gerekli su ihtiyacının sağlanması nedeniyle de Haliç kıyılarını tercih etmişlerdir.

1950'lerden sonra kurulanların bazıları ise Silahtarağa santraline yakın olmak istemişlerdir. Fazla elektrik kullanan bu işletmeler, fabrikadan doğrudan hat alarak bol ve yüksek voltajlı elektrikle çalışma olanağı bulmuşlardır. Ulaşım kolaylığı bakımından artık Haliç'te durum çok değişmiştir. Artık nakliye kolaylığından söz etmek mümkün değildir. Özellikle deniz nakliyesi adeta külfet olmuştur. Bir iki işletme hariç (değirmenler) tamamen karayolu kullanmaktadır. Öte yandan Haliç'te İstanbul'un diğer sanayi alanlarında görülen

* Turgut Cansever bunu dört müstakil şehir şeklinde açıklar; Darüssaade, Eyüp, Galata ve Üsküdar.

¹²⁷ Cansever, **Ev ve Şehir**, s.17.

¹²⁸ Cansever, **Ev ve Şehir**, s 94.

işletmeler arası ilişkiler de gelişmiştir. Bu ilişkiler dokuma sanayinde açıkça görülür. Balat'tan itibaren küçük dokuma tezgahları, Eyüp-Ayvansaray arasında ve Eyüp'ün biraz ilerisinde Türkiye'nin sayılı büyük dokuma kuruluşları sıralanmıştır. Bunların civarında da bu fabrikalardan iplik ya da iş alarak dokuyup teslim eden küçük atölyeler yer almaktadır. Diğer bir toplanma, yukarıda da belirtildiği gibi Silahtarağa Elektrik santrali çevresindedir. Enerjiye yakınlık ve ilk zamanlar ulaşım kolaylığının teşvik ettiği bu toplanma, Haliç'in yukarı kısımları ile Kağıthane vadisi ve Şişli yönündeki yamaçların yoğun yerleşme yerleri haline gelmesi nedeniyle hızlanmıştır.¹²⁹

İş alanlarının Galata ile Eminönü arasında yoğunlaşması ve deniz ticaretinin önem kazanması Galata ile Eminönü arasında ulaşımın sağlanması gerektiriyordu. İlk dönemlerden itibaren peremeciler iki yaka arasında insan taşıyorlardı. 19. yy'dan itibaren bu kayıkçıların yerini köprü alacaktır.¹³⁰

Haliç kıyısındaki fabrikalar, atölyeler ve H. Prost gibi şehircilerin Kağıthane vadisini sanayi bölgesi olarak tavsiyesi Haliç için zararlı olmuştur. Sonuçta yakın zamana kadar balık tutulabilen Haliç kirlenmiş ve çevre eski sayfiye ve gezinti yeri olmaktan çıkmıştır. Ancak Bedrettin Dalan'ın Belediye başkanlığında başlatılan çalışmalarla Haliç temizlenmiş sayılabilir.

20. yy'ın başlarında Topkapı, Rami, Surdışı Sanayi bölgesi tarihi yarımadaya çok yakın bir yörede kuruldu. Rami-Kazlıçeşme bölgelerinde başlamış bulunan gecekonduların yerleşmelerinin sosyo-ekonomik düzeyi bu sanayi bölgesinin bütün çevresinde oluşmaya başladı. Bu hesaba katılmadığı için kısa bir sürede Haliç sanayi alanları ile Topkapı sanayi bölgesi arasında kalan yarımada özellikle kuzeybatı yöresi Fatih, Edirnekapı, Ayvansaray, Unkapanı arasındaki yöre sosyo-ekonomik açıdan hızla değişerek bir çöküntü bölgesi haline geldi.

Haliç sanayi bölgesinin genişletilmesi ile de aynı şekilde yarımada'nın kuzey yamaçlarında Süleymaniye Hanlar bölgesi hayat düzeyinin çökmesini hızlandırdı. Haliç'in sanayi bölgesi haline dönüştürülmesiyle Süleymaniye, Saraçhane, Şehzadebaşı, Beyazıt-Soğanağa bölgelerinin gerçek sakinleri bu yöreleri terk etmeye başlayınca bu yörede boş

¹²⁹ Tümertekin, s. 175.

¹³⁰ Ahmet Tabakoğlu, İstanbul'un İktisadi ve İçtimai Tarihi, (Basılmamış Ders Notları, Marmara Üniversitesi, SBE, 2010), s.8.

kalan yapılar, depolama-sanayi fonksiyonlarına ve fakir, İstanbul'a yeni gelmiş, henüz gecekondusunu inşa edemeyenlerin şehirde ilk barınakları haline dönüşmeye başladı.¹³¹

Haliç iş alanı açısından uygun şartları taşıması açısından tercih edilir hale gelince o eski sayfiye ve gezinti yeri havasından uzaklaşmış, sahilleri cazibesini kaybetmiş, iç kısmında meskun olan halk yavaş yavaş oraları terk etmiştir. Haliç'in iki yakasında Balat ve Hasköy birer sefalet mahallesi haline gelmişti. Müslümanların yaşadığı Eyüp, emeklilerin, kayıkçıların ve düşük gelirlilerin toplandığı bir yerleşmeydi. Kasımpaşa'nın iş merkezlerine kolay ulaşılan bir yerleşim olması nedeniyle, köylerinden İstanbul'a iş bulmaya gelenler bu semtte toplanıyordu.¹³²

3.2.5. Horhor

“Hor” sözcüğünün birkaç anlamı var. İlk anlamı güneşli, ışıklı anlamına geliyor. Diğeri, “...li”, “...lu” şeklinde biten sözcüklerde kullanılıyor (ekşili, acılı gibi). Ama “Horhor” diye bitişik yazılmasındaki anlam farklıdır; “Gür şekilde akan su” ya *horhor* denilir. Semtin adının buradan gelmiş olma ihtimali kuvvetlidir çünkü semtte eski bir su kaynağı ve buna ait bir çeşmenin olduğu rivayet edilmektedir.

Saraçhane'den Aksaray'a doğru ana bulvarın batısından uzanan Fatih ilçesi sınırlarındaki Horhor semti, günümüzde de İstanbul'un en tanınmış eski yerleşimlerinden biridir. İktisadi anlamı daha çok buradaki bir handa iş gören antikacılarında aranmalıdır.¹³³

3.2.6. İcadiye

Bu tarihi semtte, 19. yy'da o güne dek pek tanınmayan bir türde basmalar “icad” edilmiş ve bunları üretebilecek yeni yeni imalathaneler kurulmuştur. Semt adını bu gelişmelerden sonra almıştır. 19. yy'da Kayserili Sarkis Kalfa'nın bulup imal ettiği ünlü İcadiye basmaları daha sonra bulanın adıyla “Sarkis Basmaları” tanınır olmuştur.

Semt, Üsküdar Bağlarbaşı'ndan Kuzguncuk sırtlarına doğru inilen bölgede yer alır. Bazı sokaklarında hâlâ güzel ahşap konutların görülebildiği İcadiye semti, yüksek bir tepede ve yamaçlarda yer aldığından, vaktiyle buradaki eski yangın kulesinde rasat işlemleri de yapılırdı. İcadiye Rasathanesi derlerdi bu tesise. Eskiden bu noktadan, kentin herhangi bir

¹³¹ Cansever, **Ev ve Şehir**, s.27.

¹³² Semavi Eyice, **Tarih Boyunca İstanbul**, İstanbul; Etkileşim Yayınları, 2006, s.266.

¹³³ Hürel, s. 173-174.

yerinde görülen yangını haber vermek için top atışları yapılırdı. Kuleli, Kandilli ve Vaniköy arasındaki 136 metrelik bu yükseltiye İcadiye Tepesi derlerdi.¹³⁴

3.3. İlçe veya Semtin Arazi Özelliğinden veya Bir Ağaçtan Gelen Adlar

3.3.1. Beykoz

Beykoz isminin kökeni çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde verilmiştir. Sermet Muhtar Alus sonunun Rumca “kos” (köy) veya “koz” (ceviz) olduğu; İzmit sancak beyleri eskiden burada oturdukları için “bey-köyü” anlamında Bey-kos dendiği ya da köyün cevizleriyle ünlenerek bu adı aldığını aktarırken¹³⁵, Mehmet Halit Bayrı Beykoz adının bir rivayete göre “bin koz”un, başka bir rivayete göre de “Amnikos” un isminin bozulmuş şekli olduğunu söyler.¹³⁶ Semavi Eyice’nin aşağıda yararlandığımız çalışmasında ve incelediğimiz diğer kaynaklarda da sıklıkla “koz-ceviz” manası kullanılmaktadır. İlçenin ismine göre kategorizasyonu buna göre yapılmıştır.

Türk tarihinin Osmanlı Dönemini belgeleyen Anadolu Hisarı bulunduğu Beykoz ilçesi bugün çarpık kentleşmenin örneklerini sergilese de günümüzde hala İstanbul Boğazı’nın en güzel mesire yerlerindedir. Bunun dışında İstanbul Boğazı balıkların geçiş alanı olduğu için Beykoz ve çevresinde bir çok dalyanlar yapılmıştır zamanında. Fakat bu dalyanların bugün bir işlerliği yoktur.¹³⁷

İstanbul’un birçok bölgesinde olduğu gibi bu ilçede de 19. yy’dan itibaren kurulan sanayi tesisleri Beykoz’un sosyo-ekonomik durumunun gelişmesinde önemli role sahiptir. Bu sanayi tesisleri şu şekilde sıralanabilir; Beykoz’da akan derenin suyundan faydalanan kağıt fabrikası*, Paşabahçe şişe ve cam fabrikası, ispirto ve rakı fabrikası, ayakkabı fabrikasıdır. Bu sanayi kuruluşları burada konut yerleşiminin artmasına da sebep olmuştur.

Osmanlı döneminde imalat ve sanayi büyük ölçüde askeri ihtiyaçlara göre gelişirdi. Bu sektörün en önemli kolu ise II. Mehmed zamanında başlayan debbağlık (dericilik) dı. 19. yy’ın başlarında Beykoz’da kurulan Debbahane (Tabakhane) bu üretim dalında gerçekleştirilen en önemli projedir. Ve daha sonradan kurulacak olan Sümerbank ve Beykoz

¹³⁴ Hürel, s. 178.

¹³⁵ S. Muhtar Alus, **İstanbul Kazan Ben Kepçe**, 1. Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları, 1995, s.173.

¹³⁶ Bayrı, s. 45.

¹³⁷ Semavi Eyice, “Beykoz ve Tarih”, **İstanbul Dergisi**, S. 45, 2003, s.31.

* 1803’te Sultan III. Selim zamanında Hünkar İskelesi civarında kurulan imalathanede kaba kağıtlar imal edilirdi. Fakat Avrupa kağıtlarıyla rekabet edememesi sonucunda 1810’da kapandı. Bunun yerine kurulan ilk Türk kağıt fabrikası ise 83 yıl sonra Beykoz Hamidiye Kağıt fabrikası olarak açıldı. Kurucusu Başmabeynci Osman Bey ile İngiltere’de bir sermayedar grubu idi. Fakat bu fabrika da 20. yy’ın başlarında kapandı. Daha sonra uzunca bir süre yağ deposu olarak kullanıldı.

Deri ve Kundura Fabrikası'nın temeli olmuştur. Bu fabrikada savaşlar için özel amaçlı ayakkabılar, buz ve karda yürümeyi sağlayan özel botlar, döküm fabrikalarında kullanılan tahta tabanlı güvenlik ayakkabıları, su geçirmez avcı botları, özel çizmeler yapıldığı fabrikanın koleksiyonu incelendiğinde görülür. Bu örneklerle fabrikada sadece ordunun ihtiyaçları için değil her türlü üretim yapıldığı anlaşılmaktadır.¹³⁸

Ayrıca Beykoz'un 19. yy. da, özel bir teknikle hareli olarak yapıldığı için çeşm-i bülbül (bülbül gözü) adı verilen kendine has cam işi eserleri vardır ve günümüzde antika eşya pazarında en yüksek değerde satılmaktadır. Bu eserler Topkapı Sarayı'nda da sergilenmektedir. Bu işlerin en belirgin özelliği, bir bölümüne altın, gümüş, pirinç gibi madenlerden süs ve çeşitli kısımlar eklenmiş mine ve mücevherlerle süslenmesidir.¹³⁹

Dünyanın en iyi kaynak sularından bir kısmı Beykoz bölgesinde yeryüzüne çıkmaktadır.¹⁴⁰

3.3.2. Çukurcuma

Bu semt Galata tarafında, Galatasaray ile Tophane arasındaki yokuşlarda, ama çukur bir arazi içinde bulunuyor. Günümüzde antikacı dükkânlarıyla ünlüdür burası. Mahallenin adının nereden geldiği konusundaki rivayetlerin en ünlüsü, Fatih 2. Mehmet'le ilgili olanıdır. Sultan Fatih, fetihten sonraki yıllarda pek bilmediği Galata semtinde dolaşırken, buradaki camide Cuma namazını kıldığı için bu camiye, Çukurcuma adı verilmesidir.¹⁴¹

3.4. İlçe veya Semtteki Karakteristik Bir Binadan veya Alametten Gelen Adlar

3.4.1. Alacahamam

Eminönü ilçesinde bir semttir ve adını burada bulunan hamamdan almaktadır. Mağazaları, esnaf dükkanları bulunan çok kalabalık ve işlek bir yerdir.¹⁴²

3.4.2. Babıali

İstanbul'un meşhur semtlerindendir ve adını imparatorluk devrinde Sadrazamlık makamı ve dairesini ifade eden "Babıali" binasından alır. Eskiden sadrazamların ayrıca resmi

¹³⁸ Demirağ, s.214.

¹³⁹ Demirağ, s 212.

¹⁴⁰ Eyice, s.37.

¹⁴¹ Hürel, s.112.

¹⁴² İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi, İstanbul; Tercüman Gazetesi Kültür yayınları, C. 1, 1982, s.577.

dairesi olmadığından bu vazifeye tayin olunanlar, aileleriyle birlikte ikamet ettikleri binada aynı zamanda devlet işlerine de bakarlardı. Bu sebeple umumi olarak Türk hakanlarının saraylarına “kapı” denildiği gibi, sadrazamların konaklarına da “kapı” ve daha sonra da “paşa kapısı” denilmesi adet olmuştur. “Paşa kapısı” na 18. asrın sonuna doğru “Babıali” adı verilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte devlet işlerinin görüldüğü merkez manasında olmak üzere “Babıali” terkiibinden önce sırasıyla “Vezir Kapısı”, “Babı Asafi”, “Paşa Kapısı” ünvanlarının kullanıldığını tespit eden kaynaklar da vardır.¹⁴³ Bunlara ilaveten yapılan tanımlamalar arasında, ‘Yüksek Kapı’ anlamına geldiği de vardır.¹⁴⁴

Semt aynı zamanda, İstanbul kitapçılarıyla basımevlerinin toplanmış olduğu yerdir. Eskiden Babıali, şimdi Ankara Caddesi denilen ve Sirkeci’den başlayarak Cağaloğlu’nda nihayet bulan enli ve dolaşık yokuşun iki tarafına sıralanan kitap ve basımevleri, gazete idareleri, ciltçi ve kırtasiyeci dükkanları, burasını oldukça ehemmiyetli bir iş ve ticaret merkezi aynı zamanda hemen her aydın Türk’ün uğrağı haline getirmiştir.¹⁴⁵

Bab-ı Ali aynı zamanda bütün matbuatın toplandığı yokuş şeklinde bir caddedir. O devrin gazetecileri hatıratlarında Bab-ı Ali’den *Bizim Yokuş* diye bahsederler.

3.4.3. Çemberlitaş

Eminönü ilçesinde ve Sultanahmet ile Beyazıt Meydanı arasında kalan bölgenin adıdır. İstanbul’un en eski eserlerinden olan ve Roma imparator’u Büyük Konstantin’in 330 yılında İstanbul’un kuruluşu adına diktirdiği dev anıt sütundan adını almıştır. Anıta “Çemberlitaş” denmesi, 18. yy. başlarında bir yangında çok zarar gören sütun taşlarının parçalanmaması için Sultan II. Mustafa tarafından etrafına demir çemberlerin geçirilmesinden sonradır.¹⁴⁶ Bu yangından sonra “Yanık Sütun” da denmiştir.¹⁴⁷

Bölgede bir zamanlar Tavuk pazarı, Irgat Pazarı, Esir Pazarı önemli yerlerdi. Ayrıca Vezir Hanı’nın içinde vaktiyle “esnaf-ı basmacıyan” denilen kumaş basmacıları iş görürlerdi ve bu hanın dışında İstanbul’un başka bir yerinde basmacılık yapmak yasaklanmıştı. 1740’lardan sonra bu karar yumuşatılmıştı.¹⁴⁸

¹⁴³ Bayrı, s.43.

¹⁴⁴ Çetin, s 31.

¹⁴⁵ Bayrı, s.44.

¹⁴⁶ Akan, s.122.

¹⁴⁷ Lewis, s.74.

¹⁴⁸ Hürel, s.106.

3.4.4. Et Meydanı

Fatih ilçesi sınırları içinde, Aksaray'ın üstünde, Horhor'un batısında, Vatan Caddesi'nin kuzey yamacında yer alan bu semt, 16. yy'da Kanuni Süleyman'ın burada yeniden oluşturduğu yeniçerilere ait “yeni odalar” kışlasının önündeki küçük meydanın adıydı. Bu meydana Etmeydanı denmesinin nedeni, buraya kışla için arabalarla getirilen etlerdi. Bunlar dev kazanlarla meydana boşaltılır, her ocak hakkına düşen payı alırdı. Et, yeniçeriler için zaruri bir yiyecek maddesiydi ve et ihtiyaçları kesinlikle giderilmek zorundaydı.

1826'da 2. Mahmut tarafından ortadan kaldırılan yeniçeri ordusu ve bunlara ait “her şey”, İstanbul'dan temizlendi. Et Meydanı'ndaki yeniçeri kışlası da topa tutularak yıkıldı.¹⁴⁹

Semt, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ‘Ahmediye’ olarak da adlandırılmıştır. Et Meydanı'nda, bir dönem, dokumacılar ve havlu imalatçıları faaliyet göstermiştir.¹⁵⁰

3.4.5. Karagümrük

Semt ismini Osmanlı döneminde burada bulunan “Kara Gümrüğü” binasından alır. Fatih'in batısında ve Edirnekapı'nın güneyinde kalan semtte ulema sınıfından müderrisler, devlet memurları ve “orta tabaka”dan kimseler ikamet ederlerdi. Çarşısı da, esnafları da çok ünlüydü. Sütçü Mustafa, Bakkal, Sütçü Murat, Kasap, Gözlemeci, Koltukçu, Kaşıkçı, rendeciler, Lüleci Yekta, Aktar, Kepenekçi, Yağhane gibi isimleri günümüze kadar taşıyan Karagümrük sokakları, bu semtteki meslek çeşitlerinin ne denli çok ve renkli olduğunu gösteren birer tarihi vesika gibidir. Kara Gümrüğü binasının, şehrin ana giriş kapılardan biri olan Edirnekapısı yakınındaki bu semtte bulunması da, çarşıları hareketlendiren bir olguydu.

İstanbul'da, şehrin böyle uzak noktalarında yer alan noktalara “Bajdarhane” denildiği de olurdu. Buradaki bazı gümrük memurları da “Bajdar” olarak tanınırdı. Ayrıca Eminönü sahillerinde, özellikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarında deniz gümrüklerine gelen malların ne fiyatta satılacağına karar veren “Estimatör” ler bulunurdu. İstanbul'da, dünyanın

¹⁴⁹ Hürel, s.134.

¹⁵⁰ Mehmed Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi-2**, İstanbul; Bika Kültür Kitaplığı, 2. Baskı, 2004, s.106-112.

çeşitli ülkelerinden veya Anadolu'dan gelen bin türlü malın kente girişi, bu tür gümrük noktalarında yapılırdı.¹⁵¹

İncelenen çeşitli kaynaklarda “buz kayıkları” da Karagümrük’e has bir sembol olarak yer almaktadır. Buz kayıkları, İstanbul’a buz ve kar nakletmek için özel olarak imal edilmiştir. 1900’lü yıllarda devlet, vatandaşın serinleme ihtiyacına, özel bir önem verir ve bu yüzden Esenköy’den gelen, kar ve buz ticareti yapan esnaftan vergi alınmaz. Buz kayıkları, Eminönü Gümrük İskelesi’ne gelir ve satışını burada yapardı. Bu sosyal amaçlı ticari faaliyet, teşvik edilirdi.¹⁵² ‘Karhane-i Amire’ yani devlete ait buz (kar) saklanan yer de, Sirkeci İskelesi civarında idi.¹⁵³

Ayrıca semtteki sokak isimlerinden de bir zamanlar buralarda hangi iktisadi faaliyetlerin yapıldığı da anlaşılmaktadır; yazmacılar, tahtacılar, rendeciler, sütçü, işkembeci, lüleci, sahtiyancı, kepenekçi, keçeci.¹⁵⁴

3.4.6. Sultanhamam

Mahmutpaşa, Mercan ve Yeşildirek’te, konfeksiyon sanayine ait işyerleri kurulmuştur. Üretim ve satış yerlerinin burada kurulmasının sebebi, merkezi iş sahasına yakın oluşudur. Bu alana, ‘Sultanhamam Piyasası’ denir.¹⁵⁵

3.4.7. Sütlüce

Kuzey Haliç kıyılarında bulunan ve Hasköy’den sonra gelinen semt adını, Bizans devrinde buradaki süt üretim merkezi olan “Galasüde” den almıştır. Asırlar öncesinde bu yörelerdeki süt üretimi, asırlar sonrasının Sütlüce’sinin kökünü oluşturmuştur. Bir rivayete göre de, burada bir mağaradaki bir keşiş, memelerinden süt tadında su akıtan bir hayvan heykelini gösterirmiş ziyaret edenlere. Kutsal kabul edilirmiş bu su. Bu nedenle de bölgeye Sütlüce dendiği iddia edilir.

Bu kıyılar Bizans çağında bile seramik üretim atölyelerinin bulunduğu bir bölgeydi. O yüzden de “Keramitya” adı verilmişti buraya. Osmanlı devrinde ise köyün yakınlarındaki

¹⁵¹ Hürel, s.194.

¹⁵² Mehmet Mazak, **Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul**, İstanbul; Kitabevi, 2009, s.19.

¹⁵³ Mehmed Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi-1**, İhtifalci, İstanbul; Bika Kültür Kitaplığı, 2. Baskı, 2004, s.271.

¹⁵⁴ İlber Ortaylı, **İstanbul’ dan Sayfalar**, 1. Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları, 1995, s.130.

¹⁵⁵ Tümertekin, s.190.

harmanlar mevkinde, “yazın üç sıcak ayı”nda Haliç’ten çıkarılan siyah topraktan (tıy-ı siyah) çömlek ve kiremit gibi malzemeler üretilirdi.

Sütlüce kıyılarındaki en önemli mimari eser olan tarihi Sütlüce Mezbahası, günümüzde bir onarımla kültür yaşamına kazandırılmaya çalışılıyor. Bunun yerinde vaktiyle Sokulu Paşa’nın torunları “İbrahimhazadeler” in yaptırdığı bir çifte yalı bulunurdu. Daha sonra aynı çevrede Agop adında biri, on gözlü bir kayıkhaneye yaptırdı. Burası Kormoz adında bir gayrimüslimin eline geçti bir süre sonra. Yerine de bir “değirmen” yaptırdı. Haliç’teki en eski değirmen buydu. Aslında Haliç, bu eski değirmenle birlikte küçük sanayiye açılmıştır.¹⁵⁶

3.4.8. Tahtakale

İstanbul’un tarihi boyunca, neredeyse tüm ekonomisinin, ticaretinin kalbinin attığı bölge olan Tahtakale semtinin isminin aslı “Taht-el kale”dir. Bu da “kalenin altı” anlamına gelir. Daha üst mahallelerdeki çok eski bir Bizans burcunun alt sokaklarında yer aldığı için tüm bölgeye, “kalenin altı” denilmiştir.

Tarihi semt, Eminönü’nün hemen üstündeki ticari alanları, sokakları kaplayan ve pek çok sokağının eski hanlarla, işyerleriyle, camilerle, hamam ve çeşmelerle öne çıkan gözde bir bölgedir.

Tahtakale eskiden, depolama ve alışveriş gibi limana bağımlı faaliyetlerin, en çok yoğunlaştığı yerdi. Ulaşım, üretim, depolama ve satış gibi unsurlarla ticaretin kalbi burada atardı. Tahtakale’de, bugünkü anlamda prefabrik diyebileceğimiz ahşap ev parçaları kapı, pencere, balkon, tavan, yüklük, sergen vs. hazırlanmış olarak satılırdı.¹⁵⁷

20. yy’ın sonlarında da iktisadi cazibesini yitirmediği de gözlenmektedir.

Semt kültürel mirası açısından da önemlidir. İstanbul’da ilk kahvehane, ticari nüfusun yoğun olduğu bu bölgede, 1555 yılında Hükm ve Şems adında iki Ortadoğulu tacir tarafından açılmıştı.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Hürel, s.291.

¹⁵⁷ Çetin, s.217.

¹⁵⁸ Hürel, s.305.

3.4.9. Taksim

Taksim, suların “taksim” edildiği, yani belli kısımlara ayrılarak çeşmelere yönlendirildiği tesistir. Şimdiki İstiklal Caddesi'nin başında duran 1732 tarihli su maksemi bu iş için yaptırılmıştı ve Beyoğlu yakasına, hatta Boğaziçi'nin bazı semtlerine buradan su dağıtılır, “taksim” edilirdi. Sem ismini bu işlevinden almıştır. 1730 Patrona Halil İsyanı'ndan sonra, 1.Mahmut döneminde İstanbul, su tesisleri inşaatlarını çok ilerletmişti. “Taksim suları” adı verilen bu su mimarisi çerçevesinde, tüm Beyoğlu yakasına, hatta Boğaziçi'nin Rumeli tarafının köylerine dek su dağıtılırdı.¹⁵⁹

19. yy İstanbul'unda büyük mağazaların mekanı Cedde-i Kebir, ya da bugünkü adıyla İstiklal Caddesi'dir. O günün büyük mağazalarının ilklerinden biri Bon Marche'dir. Sonraları bu mağaza adı genel bir tanıma dönüşmüş ve her türlü çeşnili malı satan mağazalara *bonmarşe* denmeye başlanmıştır. İstanbul'da bonmarşeler 19. yy.'ın ikinci yarısında gündeme gelir. Kırım Harbi, sonrasında payitaht ekonomisinin Avrupa ile bütünleşmesi sonucu doğurur. Kırım Harbi sırasında Batı ile yakın temas, özellikle İngiliz askerlerinin İstanbul'da konaklamaları Osmanlı Payitahtı'nda hedonistik beklentileri kamçılar ve İstanbul iki farklı tüketim alanına bölünmüştür. Haliç aradaki çizgiyi çekerken Galata, Pera ya da Beyoğlu Batı tüketim normlarının giderek hakim olduğu alanı oluşturmuştur. 19. yy. in ikinci yarısında 100.000'i aşkın ecnebi İstanbul'un bu yakasında mesleğini icra eder. Gayri Müslimler ve Levantenler de yeni tüketim örüntülerini benimser. Haliç'in güneyindeki sur içi İstanbul'u ise büyük ölçüde Çarşı-ı Kebir ve Mısır Çarşısı'nın oluşturduğu tüketim normlarını sürdürür. Böylece İstanbul Tanzimat sonrası tüketim ikliminden muzdariptir. Galata köprüsü sanki iki farklı zihniyeti, dünya görüşünü, tüketim örüntüsünü birleştirmektedir.¹⁶⁰

3.4.10. Tuzla

Tuzla, Pendik ile Gebze arasında kalan İstanbul'un en doğusundaki ilçedir. Adı da, eskiden burada bulunan “tuz havzaları” ndan gelir. Osmanlı döneminde İstanbul'un tuz gereksinimini büyük ölçüde buradaki tuz gölü karşılardı.¹⁶¹

¹⁵⁹ Hürel, s.306-307.

¹⁶⁰ Zafer Toprak, “Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları; Dünya Bir Büyük Mağaza”, *Cogito*, 5.Cilt, 1995, s.26.

¹⁶¹ Hürel, s. 319.

3.4.11. Unkapanı

Unkapanı, şehrin buğday ve un ihtiyacını temin eden ambarların, değirmenlerin ve fırınların bulunduğu bir merkezdir ve semt ismini buradan almaktadır. Kapan Arapça'da 'terazi' demektir. Zamanla yiyecek ve giyeceklerin toptan alınıp satıldığı yerler anlamında, genel bir tabire dönüşmüştür. Balkapanı, Unkapanı, Yağkapanı gibi. Osmanlı döneminde, İstanbul'a gelen zahire, diğer yiyecek ve ihtiyaç mallarının ölçümünün, ekspertizinin, fiyatlandırılmasının, dağıtımının yapıldığı kapanlardan en önemlisi Unkapanı'dır. Un kapanı her zaman ticaret ve ulaşım bölgesi niteliği taşımakla birlikte, çevresinde konut bölgeleri de yer almaktadır.¹⁶²

Vaktiyle burada adını bölgeden alan bir kapı vardı; 'Unkapanı Kapısı'... Bu kapının üstündeki horoz resminden dolayı 'Horoz Kapı' da denilmiştir. Anadolu'dan gemilerle gelen hububat ve un, buradaki 'Unkapanı İskelesi' nde indirilirdi.¹⁶³

Semt her ne kadar ismini tarihteki ticari işlevinden almış olsa da bugün Unkapanı denilince ilk akla gelen İMÇ'dir. İMÇ, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın kısaltılmışıdır. Ama aynı zamanda müzik piyasasının da merkezi durumundadır. Aynı mekanda, hem manifatura esnafı, hem de kaset firmaları faaliyet göstermektedir. İMÇ'nin etrafı, eskiden aşık kahveleri ve stüdyolarla çevriliyken, bugün sadece enstrüman satıcıları kalmıştır. Aşık tarzı edebiyat ve kültür geleneği 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kahvehane odaklı olarak sözlü kültür ortamında hayatini sürdürür. 19. yüzyılda Cağaloğlu-Babıali'de gelişen yazılı kültür ortamı, 20. yüzyılda 'Unkapanı' İMÇ Müzik Çarşısı ile elektronik kültür ortamına taşınır. İMÇ'de böylece ülkemizin en geniş yerli popüler kültür kategorisi oluşmuştur.¹⁶⁴

3.4.12. Yeldeğirmeni

Semtın adı, 1780'de Sultan 1. Abdülhamit'in burada yaptırmış olduğu ünlü "yel değirmenleri" nden gelir. Bol rüzgârlı bir yer olduğu için burada yapılan değirmenler saray için un üretirlerdi. 20. Yüzyıla kadar da bu işlevini devam ettirmiştir.

Yel değirmeni semti, Kadıköy'dedir. Sahilden Haydarpaşa yönüne gidildiğinde, bu kıyıların gerisindeki yamaçlarda yer alır.

¹⁶² Füsün Alioğlu ve Berrin Alper, "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası; Sanayi Yapısından Üniversiteye", **İstanbul Dergisi**, S.27, 1998, s.43.

¹⁶³ Sarkis Sarraf Hovhannesyan, **Payitaht İstanbul'un Tarihçesi**, Elmon Hançer (çev.), İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006, s.20.

¹⁶⁴ Özkul Çobanoğlu, **Eminönü Merkezli Aşık Edebiyatı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.10.

Günümüzde, semtin bütün sokakları apartmanlarla, konutlarla doludur. 20. yüzyıl başlarında, tarihi Haydarpaşa Garı inşaatında çalışan Almanlar için yapılan karakteristik taş ve kâgir binalar çoğunluktadır. Aynı zamanda Kadıköy'ün de ilk büyük apartmanlarıdır bunlar. Sultan Abdülmecit döneminde açılan ilk Kadıköy Postanesi de Yel Değirmeni'nde faaliyetlerine başlamıştı.¹⁶⁵

3.4.13. Zincirlikuyu

Semt ismini zincirlere bağlı kovalar ve tulumbalarla su çekilen kuyulardan almıştır. 1980 sonrasında Türkiye içinde daha çok güçlenen İstanbul'da çeşitli değişiklikler gözlenmektedir. İstanbul hem yerli hem yabancı sermaye için çekim merkezi olurken milli gelir içindeki payı arttıkça da nüfus çekim gücü yükselmiştir. 1980 öncesinde İstanbul sanayi odaklı üretim gelişimlerinin merkezindeyken, 1980 sonrasında ekonomisi önemli ölçüde, çok uluslu şirketlerin de katkılarıyla başta finans olmak üzere, bilgi sistemleri, bankacılık, reklamcılık gibi hizmet sektörüne kaymıştır. Buna bağlı olarak da dev alışveriş merkezleri, yeni yaşam merkezi olarak klasik konutların yerine plaza tipi stüdyo daireler, gökdelenler içindeki çalışma alanları İstanbul'un silüetinde yerini almaya başlamıştır. Semt artık İstanbul'un içinde bu kimliğiyle öne çıkmaktadır.¹⁶⁶

3.5. Adını Kapılardan Alan Semtler

3.5.1. Azapkapı

Adını eskiden aynı semtteki Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin hemen önünde bulunan "Azap Kapısı"ndan alan semt, Atatürk Köprüsü'nün Galata kara temelinin başladığı yerdedir.¹⁶⁷

Semte Azapkapı adının verilmesinin sebebi, İstanbul'un fethinden sonra kurulan, o zamanlar İstanbul Tersanesi olarak bilinen, bugünkü Haliç Tersanesi'nin yanındaki Azebler Kışlası ve surların bu bölgedeki kapının adı olan Azeb Kapısı'dır. Azebler, 15 yy. ilk yarısından itibaren, gemi hizmetlerinde, tersane ve donanmada görevli olan deniz erleriydi. Kışlaları tersane yakınındaydı.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Hürel, s.336-337.

¹⁶⁶ Azmi Karavelli, "Zincirlikuyu-Maslak Hattında Kurtarılmış Bölgeler", *İstanbul Dergisi*, S.44, 2003, s.51.

¹⁶⁷ İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi, C. 2, s.924.

¹⁶⁸ Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.1, s.500.

3.5.2. Bahçekapı

Bahçe kapısı; İstanbul surlarının Haliç'e açılan kapılarından birisidir. En önemli kapılardandır. Şehre her türlü zaviye ve eşya bu kapıdan girirdi.¹⁶⁹

Semt, Sirkeci- Eminönü arasındadır ve İstanbul'un en ünlü iş merkezi Doğubank bu semtte bulunur.¹⁷⁰ Ayrıca Kuzeyinde Eminönü ve Yeni Cami, doğusunda Sirkeci, güneyinde Sultanhamam, batısında Mısır Çarşısı vardır. Günümüzde çok sayıda dükkan, işyeri, yazıhane, ticarethane ve seyyar satıcılarla canlı bir iş ve ticaret bölgesidir.

Bu kapıya, 'Tersane Kapısı' ve 'Güzel Kapı' da denirdi. 'Tersane Kapısı' denilmesinin sebebi, çok eskiden burada bir tersane bulunmasıdır.¹⁷¹ Haliç'i kapayan Bizans zincirinin bir ucu bu kapının kulesine bağlıydı.

Bahçekapı, 1900'lü yıllarda, İstanbul'un en yoğun merkezlerinden biridir. Ahmet Rasim, o günleri şöyle anlatmaktadır; "Sırası gelmişken, belediye dairelerine birer ricada bulunayım: Bizim arabacılarımızın halini kendileri bizden daha iyi bilirler. Bir kere daha tembih edilemez mi ki, bu adamlar, iradenin dizginini her yerde beygirlerin çenelerine bırakmasınlar. Bahçekapı'dan Galata Köprüsü'ne gitmek kadar, şehrimizde tehlike atlatacak bir yer daha düşünülemez. Ya, Köprü başında? Maazallah! Zaman oluyor ki halk kaçacak yer diye, birbiri üzerine çıkıyor."¹⁷²

Bahçekapı semti 1960'lara kadar konutların da bulunduğu bir bölge iken daha sonra tamamen bir ticaret merkezi haline gelmiştir.¹⁷³

3.5.3. Çarşıkapı

Beyazıt ile Çemberlitaş arasında bulunan semtin adıdır. Adını, Kapalıçarşı'dan alır.¹⁷⁴ Kapalıçarşı bölümünde semt ile ilgili özelliklere değinilecektir.

¹⁶⁹ İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi, C. 2, s.982.

¹⁷⁰ İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi, C. 2, s.981.

¹⁷¹ Mehmed Ziya Bey, İstanbul ve Boğaziçi-1, s.299.

¹⁷² Ahmet Rasim, **Şehir Mektupları**, İstanbul; Eğitim Yayınları, B. Tarih, s.36.

¹⁷³ Mantran, s.315-325.

¹⁷⁴ Çetin, s.71.

3.5.4. Edirnekapı

İstanbul kara surlarında Edirne'ye giden yol güzergâhı üzerinde bulunduğu için Osmanlı döneminde de önem taşıyan bu kapıya verilmiş isimdir Edirne Kapısı. Günümüzde bu kapı çevresinde ve sur içinde kalan geniş bir semtin adı olarak bilinir.

Edirne Kapısı'nın adı Bizans devrinde "Karissa" idi. Osmanlı sultanları tahta oturduklarında ilk kılıç kuşanma töreni (taklid-i seyf) için Eyüp Sultan'a bu kapıdan geçip giderlerdi ve bu uygulama asırlar boyu süregelen bir geleneğe dönüşmüştü.

Edirnekapı, tarihinde buradaki "mürekkep imalathaneleri" ve büyük baş hayvanların kesildiği "salhane"si ile de ün yapmıştı. Ayrıca meydanında bir de sığır pazarı kurulurdu. 19. yüzyıl sonlarında kapının dışında ve her iki tarafında iki büyük ahşap kahvehane bulunurdu.

Edirnekapı aynı zamanda İstanbul'un dış mahalle ve semtlerle bağlantısını sağlayan çok önemli bir kapıydı. Genellikle odun, kömür gibi mallar, deve kervanlarına yüklenerek Edirne Kapısı'ndan kent içine sokulurdu.¹⁷⁵

3.5.5. Eğrikapı

Fatih ilçesinin en batı tarafında ve kara surları üzerinde eski "Ksilokerhos" kapısına Türkler fetihten sonra Eğri vilayetinden gelen vatandaşları yerleştirdiğinden, tarihi kapının iç kısımlarındaki yerleşim o günden bu yana Eğrikapı olarak bilindi. Kara surlarının tam bu kapı noktasında aniden sert bir dönüş yaparak kıvrılması ve kapının burada "eğri" gibi durmasının buraya Eğrikapı denmesine neden olduğu da rivayetler arasındadır.

Eğrikapı'nın içinden geçen Şişhane Caddesi'nin eski yıllardaki adı ise "Balmumuhane Caddesi"ydi. Çünkü burada mum ve balmumu üreten dükkanlar yer alırdı.¹⁷⁶

3.5.6. Kumkapı

Semt ismini deniz yönündeki kıyıları kumluk olan eski Bizans surlarının üstündeki kapıdan almıştır. Laleli semtinin güneyi ve Marmara kıyılarındaki bölümü Kumkapı adıyla bilinir. Doğusunda Kadirga, batı tarafında ise Yenikapı semti bulunmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Hürel, s.125-126.

¹⁷⁶ Hürel, s.126.

¹⁷⁷ Hürel, s.214.

Burada daha önce şehzadelerin ikamet ettiği bir saray vardır. Bu saray, III.Selim'in emriyle yıktırılarak, arazisi satılır.¹⁷⁸ Ermeni Patrikhanesi buradadır. Bazı Ermeni zenginlerinin konakları da Kumkapı'dadır.¹⁷⁹ Bugün meyhaneleri ile turistlerin ilgisini çekiyor. İstanbul'un ilk deniz hamamlarından biri Kumkapı'da açılmıştı.¹⁸⁰

Yahya Kemal, Kumkapı'yı, eski İstanbul'un en yerli semtlerinden biri olarak nitelendirirken, semtteki dönüşümü ve aynı zamanda kendi dokusunu koruyuşunu şu sözlerle anlatır; "Zaman geçti... Buraya Türkler yerleştiler... Bu yeni halk, farkına varmadan bu sahile bu çeşniyi vermeğe başladı. Bu son dört asır içinde, Cibali'den ta Kumkapı'ya kadar, kaç ve kaç büyük yangın bu manzarayı kaç defa ortadan kaldırdı. Lakin oturan halk, tekrar o manzarayı tekrar ihya ediverdi."¹⁸¹

3.5.7. Topkapı

Fetih zamanında Fatih Mehmet, toplarını bu kapının dışına yerleştirdiği için 1453 yılından bu yana bu isimle tanınmıştır.¹⁸²

Sur içi İstanbul'un sur dışına açıldığı kapı olan Topkapı, yakın zamana kadar İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan İstanbul Otogarı'nı da bünyesinde barındırıyordu. Otogar taşandıktan sonra ise daha çok Bit Pazarı, Spotçular Çarşısı, Pazar günleri kurulan ikinci el eşya satıcıları ile bilinmektedir. İstanbul'un ana ulaşım akslarından olan Cevizlibağ noktasındaki hareketlilik de işportacıları burada tutundurmaktadır.

3.6. İlçe ve Semtteki Muayyen Bir Esnaf veya Pazaryerinden Gelen Adlar

1839-1923 döneminde İstanbul'da alışveriş mekanları Tarihi Yarımada ve Galata-Pera bölgesi olmak üzere ikili bir yapı sergilemektedir. Tarihi Yarımada'da alışveriş mekanı, çarşı denilen, uzmanlıklarına göre belirli mekanlarda yan yana gelen, örneğin; kalpakçılar, kürkçüler vb. esnaftan oluşmaktaydı. Bu çarşıları bugünkü alışveriş mekanlarından ayıran en önemli özellik, büyük oranda imalatçının yetenek ve karakterini de taşıyan mamul imalına yönelik olmasıydı. Gündelik Osmanlı hayatının her alanında kullanılacak her türlü eşya, aksesuar, alet ve yiyecek maddesi yüz yüze ilişkilerin hakim olduğu bu çarşılarda imal edilip satılmaktaydı. Bu dönemde alışveriş mekanları çarşılar, pazar yerleri, hanlar, arasta ve

¹⁷⁸ Hovhannesyan, s.8.

¹⁷⁹ Fred Field Goodsell, **Tarihsel Görünüm**, Sönmez Taner (çev.), 2.Baskı, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s.45.

¹⁸⁰ Ahmet Cemalettin Saraçoğlu, **Eski İstanbul'dan Hatıralar**, İstanbul; Kitabevi Yayınları, 2005 s.112.

¹⁸¹ Kemal, s.43.

¹⁸² Hürel, s.316.

bedestenlerden oluşmaktaydı. İstanbul kentinde günümüzde de tarihi ve turistik özellikleri önemini koruyan Kapalıçarşı bu dönemde alışveriş mekanı olarak prestijli bir konuma sahip bulunmaktadır. Yine bu dönemde Osmanlı merkezi yönetiminin başta İstanbul olmak üzere büyük ticaret pazarlarına sahip önemli kentlerde oluşturduğu toptancı halleri ve borsaları olan Kapanlar bulunmaktadır. 19. yy başında Tarihi Yarımada'da alışveriş mekanları geleneksel biçimde devam ederken değişen ticari yapı, modern anlamdaki uzmanlaşma daha çok dış dünya ile ilişkilerin yoğunlaştığı Galata ve Pera bölgesinde olup ticarethaneler, büyük mağazalar ve bankalar bu bölgede gelişmiştir.¹⁸³ Bu ticarethaneler, pazarlar ve esnaf grupları buldukları semtlere isimlerini vermiştir.

3.6.1. Adını Esnaftan Alan Semtler

“Kentin ticari semtleri Haliç kıyıları, Bedesten ve Beyazıt semti, Mahmut Paşa caddesi ve Uzun Çarşı caddesinin oluşturdukları büyük damarlarda yoğunlaşıyordu. Başlıca çarşılar, ambarlar, depolar, bedestenler ile dükkanların çoğu ve hanlar bu caddelerin sınırladığı dörtgenin içinde yer almaktaydı.

Osmanlı'da üretimin düzenlenişi, esnafın tabii olduğu kurallar ve üretim yapısı sonucu belli esnaf gruplarının bir sokakta toplanması ve o sokak yada mahallenin aynı isimle anılması nedeniyle İstanbul'da adını esnaf gruplarından alan (Düğmeciler, Çakmakçılar, Bakırcılar, Kağıthane, Arakiyeci, Arpa Emni vb.) çok sayıda semt, mahalle veya sokak adı bulunmaktadır.”¹⁸⁴

3.6.1.1. Bakırcılar

Eski Harbiye nezareti, şimdiki merkez binası bahçesinin doğu ve kuzey duvarları altında bir sıra dükkan halinde bakırcı esnafı bulunmaktaydı. Halen bu semt aynı adla anılmaktadır.¹⁸⁵

3.6.1.2. Başmakçılar

Eyüp ilçe sınırlarındaki bu tarihi semt, neredeyse dört asırlık bir ailenin adıyla bilinir. "Başmak" bir tür ayakkabıydı. Başmakçılar veya Paşmakçılar sülalesi, Topçulardan Bayrampaşa'ya, Otakçılar'dan Karagöz'e, çok geniş arazilerin de sahipleriydiler aynı zamanda.

¹⁸³ Yakar, s.119.

¹⁸⁴ Fahri Solak, “İstanbul'da Adını Esnaf Gruplarından Alan Semt, Mahalle Ve Sokak İsimleri”, **Dünü ve Bugünüyle Haliç**, İstanbul; Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 22-23 Mayıs 2003, s.225-228.

¹⁸⁵ Solak, s.225-228.

1900'lü yılların başında İstanbul'da ilk konserve fabrikasını kurmuşlardı. Günümüzde Eyüp Sultan Bulvarı'ndan doğuya doğru çıkan "Başmakçı Çayırı Caddesi", Haliç Köprüsü'nden Edirnekapı istikametine uzanan çevre yoluna denk gelir.¹⁸⁶

3.6.1.3. Boyacıköy

Bu Boğaziçi köyü, Rumeli yakasında, Emirgan'a gelmeden önceki yerleşim yeridir. Adı da "fes boyacıları" ndan gelir. Fes üretiminin yoğun olduğu yıllarda bu feslerde kullanılan boyaları üretmek için, III. Selim Kırklareli taraflarından getirttiği boyacıları bu köye yerleştirmişti. Bunlardan önce ve Haliç'teki Feshane yapıldığı sıralarda bu fesler çoğunlukla Avusturya'dan ithal edilirdi.¹⁸⁷

3.6.1.4. Düğmeciler

Eski Türk giyiminde düğme büyük önem taşıyordu. Düğme gördüğü fonksiyon yanında bir süs eşyası ve varlık göstergesi olarak da değer taşıyordu. Eski Türk düğmeleri el tezgahlarında yapılırdı. 19. Yüzyılın ikinci yarısında piyasaya fabrika ürünü Avrupa menşeli düğmeler hakim oluncaya kadar düğmeci sanatkarlar Eyüp'te toplanmışlardı. Günümüzde o mahalle hala Düğmeciler adını taşımakta, o semtte bulunan mescid de Düğmeciler Mescidi ismi ile bilinmektedir.¹⁸⁸

3.6.1.5. Macuncu

Günümüzde kullanılmayan bu isim, aslında eski İstanbul'un en ünlü çarşılarından ve semtlerinden birinin adıydı. Fatih ilçe sınırlarında ve Çapa'da, Millet caddesi'ne yakın Ahmet Vefik Paşa Caddesi'ni kesen Derviş Paşa Sokağı ve çevresi, eski İstanbul'un "Macuncular" denilen bir tür eczanelerinin yer aldığı semtti. Bu semt şimdiki Şehremini Lisesi yakınındadır.¹⁸⁹

3.6.1.6. Şişli

İstanbul'un Galata bölümünde, Taksim ile Mecidiyeköy arasında kalan görece yeni yerleşimin adının, bir zamanlar burada "şiş" yapımı işleriyle uğraşan esnaftan geldiği iddia edilir. Ama bunun gerçekliği de tartışmalıdır. Bir rivayete göre de bu Şişli adının, semtin

¹⁸⁶ Hürel, s.76.

¹⁸⁷ Hürel, s.89.

¹⁸⁸ Solak, s.225-228.

¹⁸⁹ Hürel, s.222-223.

bulunduğu alanın coğrafi açıdan biraz “şiş” gibi durmasından dolayı verildiğidir. Tepelik boş alanların serinliğinden dolayı yazın tercih edilen bölgede Osmanlı döneminde “Karkuyusu” denilen bir mevki bulunurdu.

Atlı tramvayların 1881’den sonra Taksim-Pangaltı ve Şişli istikametine doğru ilerlemesi, dutluk arazilerle ve tarlalarla kaplı bölgenin gelişmesine ve kısa sürede paşa konaklarıyla dolmasına yol açtı. Şişli, 1954 yılında ilçe statüsünde kurulmuş ve bu haliyle görece yeni bir yerleşimdir. Şişli adıyla özdeşleşmiş olan Etfal Hastanesi’ni 2. Abdülhamit, çocuk yaşta yanarak ölen kızı adına yaptırmıştı. Yanındaki saat kulesini 1907’de ünlü İtalyan mimar Raimondo D’aronco yapmıştır.¹⁹⁰

1960’lı yılların başlarından itibaren Taksim Meydanı’nın kuzeye doğru uzantısı olan Şişli hem konut, hem alışveriş mekanı olarak gelişerek önem kazanmaktadır. Şişli’nin farklı yapıda gelişmesinin bir nedeni de hem gayrimüslim ve Levanten nüfusun burada oturması, hem de yeni zengin Müslümanların apartmanlaşan bu bölgede ikamet etmeye başlamalarıdır. 1970’lerde Şişli çevre semtlerle birlikte, daha çok zengin çarşıların, pasajların, seçkin butiklerin ithal malların satıldığı dükkanların, iş yerlerinin, bankaların yer aldığı, ticaret, iş ve eğlence hayatının ağır bastığı bir yapı kazanmıştır. Bu dönemde Nişantaşı, Valikonağı, Rumeli Caddesi, Maçka semtleri üst gelir grubuna hizmet eden mekanlar olarak gelişmeye başlamıştır. Şişli ise önemini 1980’li yıllara dek korumuştur.¹⁹¹

3.6.1.7. Vezneciler

Osmanlı zamanında içinde barut taşınan ve kordonla boyuna asılarak taşınan metal muhafazaya vezne denirdi ve buradaki vezne imalatının yapıldığı atölyelerden dolayı da semt bu isim ile tanınmaktadır. Ancak nadir de olsa semt ismi için başka bir tanımlama daha vardır; Sermet M. Alus’a göre Vezneciler ismi tartı ve tartmaya mahsus alet olan *vezne* den ve bu işi yapan esnaftan gelir. Hatta yakın zamana kadar da vezneciler esnafının yerini fermenciler yani esnaf elbiseleri dikenler almıştır.¹⁹²

Vezneciler semti, Eminönü ilçesinin batısında ve Beyazıt’ın yanı başında bulunuyor. İstanbul Üniversitesi’nin bazı bölümleri bu semtin içinde yer alır. Tam olarak Şehzadebaşı ile Beyazıt arasında, üniversitenin Fen-Edebiyat fakültelerinin bulunduğu mekân çevresinde kalır.

¹⁹⁰ Hürel, s.302-303.

¹⁹¹ Yakar, s.120.

¹⁹² Sermet Muhtar Alus, **İstanbul Yazıları**, İstanbul; İ.B.B. Yayınları, 1994, s.30.

Eski İstanbul denilince akla ilk gelen tarihi mekânlardan biri olan Direklerarası buraya çok yakındır. Erken 20. yüzyıla dek üniversite binalarının bulunduğu arazi koca bir mahalleydi. Kuzeyinde kalan Kuyucu Murat Paşa Medresesi karşısında da Camcı Ali adında bir cami dururdu, sonra yıkıldı ve yok oldu. Arasında İstanbul’da ilk film gösterilerinden biri yapılmıştı, bir çadırın içinde. Ayrıca, 16. yüzyılın ünlü devlet adamı Sadrazam Siyavuş Paşa, Süleymaniye ile Eminönü arasındaki bugün de görebildiğimiz medresesine gelir getirmek için Vezneciler’de bir de hamam yaptırmıştı. Değişikliklere uğramakla birlikte bu eser hala görülebilir.

Yine bu fakülte binalarının bulunduğu yerin tam karşı yönünde de Sadrazam Kamil Paşa ile eşi Zeynep Hanım’ın muhteşem ahşap konakları görülürdü. Burada daha sonra “Darülfünun” kurumu eğitim vermiştir. 1950’lerdeki imar hareketlerinden sonra Vezneciler semtinin tarihi hüviyeti çok büyük ölçüde zarar görmüştür.¹⁹³

Malik Aksel ise semtin isminin ortaya çıkış gerekçesi olarak farklı bilgiler aktarmaktadır; “Keçecizade Fuat Paşa Konağının bulunduğu yerde, eskiden altın ve gümüş sikkeler tartılmış. Burası ayrıca emekli maaşının kırıldığı bir çarşıdır. Bugün Vezneciler’in vezne misyonunu, TEK vezneleri yerine getiriyor. Vezneciler’deki Fuat Paşa Konağı Maliye Nezareti iken bu binaların sonunda Beyazıt Rüştüyesi bulunurdu. Burada arzuhalçiler sıralanırdı.”¹⁹⁴

3.6.2. Adını Pazar Yerinden ve Çarşılardan Alan Semtler

Günümüzde kent merkezi olarak da isimlendirilen, kentlilerin düzenli olarak bir araya gelip politik, ticari, kültürel, dini boyutlarıyla kamusal eylemde bulunabilecekleri ayrı ayrı yapıların birbirine yakın konumlandığı mekan ve mekanlar bütünü Osmanlı’dan günümüze kadar Çarşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çarşı kelime anlamı olarak üretim ve ticaret merkezi olmasına rağmen¹⁹⁵ kentte yaşayan halk, kadınlı erkekli olmak üzere belirli aralıklarla burada toplanır, hem alışverişini yapar hem de politikadan ticarete özel olmayan ve dini alana girmeyen her türlü konu burada konuşulurdu.

Selçuklular’ın başkenti Konya’dan itibaren Osmanlı’nın sırasıyla başkentleri Bursa, Edirne ve İstanbul’un imarında Türklerin şehircilik gelenekleri çok net bir şekilde görülebilir.

¹⁹³ Hürel, s.329-330.

¹⁹⁴ Aksel, s.33.

¹⁹⁵ Çarşı (cihar-sû) kelimesi Farsça kökenli olup, “dört taraf” anlamına gelmektedir. Ancak İslam ülkelerinde günlük hayatta alışveriş yapılan yerler için kullanılır. Osmanlılar alışveriş merkezlerinin tümüne çarşı derler.

Buna göre, ticaret merkezinin konumu saray ve ulu caminin hemen yanında biçimlenir. Padişah ve ailesinin ikametgahı olmakla birlikte yönetimin de merkezi olan saray şehrin tepesinde kale içine kurulur, ulu cami ve bedesten de kalenin yakınına ve olabildiğince yan yana konumlanır. Bu şehircilik modeli İstanbul'da şu şekilde kendini göstermiştir; Ayasofya fethin ardından camiye çevrilip ulu cami işlevini üstlenmiş, şimdi Beyazıt meydanının bulunduğu İstanbul'un üçüncü tepesine Eski Saray inşa edilmiş ve İstanbul'un ikinci tepesi ile üçüncü tepesi arasına da Cevahir bedesteni ve civarındaki küçük dükkanlar kurulmuştur. Fatih zamanında kurulan bu bedesten ve dükkanların gelirleri de Ayasofya'ya vakfedilmiştir.¹⁹⁶

Ahmed Rasim, Osmanlı'nın çarşı teşkilatını şu cümlelerle açıklar; “ İstanbul'da eski çarşı teşkilatı bizim mahalli sanayiye vermiş olduğumuz fevkalade ehemmiyete büyük bir delildir. Bu teşkilatın ilk bakışta, şehri bir takım sanayi bölgelerine ayırdığı görülür. Büyük çarşı bir zaman doğunun en büyük, daimi bir pazarı, büyük bir Bonmarşesi değerini taşıyan, içinde Bedesten gibi gayet mühim bir banka, emanet daireleri bulunan, ek binalarının hemen hepsi iç sanayi ve mamulatımıza mahsus dükkanlarla eskiden han denilen şimdiki depolar, antrepolardan mürekkepti. Burada da esnaf, tüccar, sanayiciler iç içe çarşılara, şubelere, sokaklara ayrılmıştı. Bunun içine sığmayan Uzunçarşı, Mısır Çarşısı, Saraçhane, Kavafhane, tiyelticilik, kaltakçılık, palancılık ve benzeri sanatlar ve ticaret için dışarıda semt semt çarşılar hazırlanmıştır. Yakın zamana kadar İstanbul ile Eyüp, Galata, Üsküdar semtleri çeşitli ve mahalli ihtiyaçları karşıladığı gibi, ihracatta da bulunan bine yakın esnaf topluluklarına, türlü imalathanelere malikti.”¹⁹⁷

3.6.2.1. Ağaç Pazarı

Bir zamanların “ağaç pazarı” denilen bölgesi, Eminönü içinde yer alan ve Yeni Cami yakınındaki “Bahçekapısı” diye tanınan semtin önündeki geniş meydanlık alanın adıydı. Ancak bu isim artık kullanılmamaktadır. Fatih devrinden, yaklaşık 19. yy. sonlarına kadar aynı ismini koruyan ve İstanbul'a getirilen bütün odun yükünün indirildiği pazaryeri olan bu semt, İstanbul ağasının liderliğindeki bir acemi oğlanlar bölüğü tarafından korunuyordu. İstanbul'un değişik yerlerine ve depolara odunlar buradan dağıtılıyordu.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Gülenaz, s.128.

¹⁹⁷ Rasim, **Ramazan Karşılması**, s. 106.

¹⁹⁸ Hürel, s. 38.

3.6.2.2. Direklerarası

Şehzadebaşı'nda bir külliyesi bulunan 18.yüzyıl sadrazamlarından Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın, şimdiki Şehzadebaşı Caddesi'nin her iki yanında ve bu külliye yapılarına ek olarak inşa ettirdiği, "direkler üzerinde kemerleri bulunan sundurmalı çarşı"nın adıydı. Görece yakın tarihlere dek yerlerinde duran bu ünlü çarşının yer aldığı semt, erken 20. yüzyıla dek İstanbul eğlence hayatının yüreğinin attığı yerdi ve en çok da tuluat tiyatrolarıyla nam salmıştı. 20. yüzyıl başlarında elektrikli tramvaylar için ray döşeme ve yol genişletme çalışmaları nedeniyle bu direkli çarşılar ortadan kaldırılmıştır.

Şimdiki Belediye Sarayı'nın olduğu yerin karşısında bulunan Direklerarası semtinin çevresi anıtsal önemde büyük eserlerle doludur. Direklerarası'nda geleneksel eğlencelerin yapıldığı erken 20. yüzyıl günlerinden kalan bazı tiyatrolar kimlik değiştirerek, 1960'ların İstanbul'unda, "filmden önce konserlerin verildiği sinema salonları"na dönüştü. Yakın yıllara kadar üçü de Direklerarası'nın hizasında olan Ege, Turan ve Ferah Sinemaları, tarihi yarımadanın Eminönü bölgesindeki en önemli eğlence mekanlarıydı.¹⁹⁹

3.6.2.3. Kapalıçarşı

Çarşı pazar geleneği, dünyada her medeniyette vardır. Fakat kapalı çarşı geleneği her yerde yoktur. Kapalıçarşı, Selçuklular döneminden itibaren geliştirilen bir sistemdir.²⁰⁰

İstanbul'un Osmanlı zamanında kent merkezi, II. Mehmet zamanında yapılan iki bedesten; Cevahir Bedesteni (İç Bedesten, Bezzazistan-ı Atik; Eski Bedesten) ve Sandal Bedesteni (Bezzazistan-ı Cedid; Yeni Bedesten) etrafında hanları ve arastalarıyla zamanla oluşmuş olan Büyük Çarşı veya daha sonraki adıyla Kapalıçarşı'dır.²⁰¹

İstanbul'un en eski çarşılarından biri olan Kapalıçarşı, Nuruosmaniye ile Beyazıt Camileri arasındaki geniş alana kurulmuştur. Eskiden 'Çarşı-yı Kebir'de denirdi. Çarşının nüvesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından fetihten hemen sonra inşa edilmiş olan, Cevahir ve Sandal Bedesteni'dir. Kapalıçarşı, daha sonra yapılan ilavelerle genişlemiştir. 30 hektardan fazla bir alanı kaplamakta ve 61 sokaktan oluşmaktadır. Yaklaşık 1500 metrekarelik bir alana kurulu olun İç Bedesten ile 1300 metrekarelik bir yer kaplayan Sandal Bedesteni çarşının yarı müstakil bölümleridir. 8 girişi vardır. Binlerce dükkanın bulunduğu Kapalıçarşı içindeki 61

¹⁹⁹ Hürel, s.118.

²⁰⁰ Ahmet Kala, "Eminönü Esnaf Loncaları", **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.357.

²⁰¹ Gülenaz, s.128.

sokak ve caddenin çoğu, Fesçiler, Serpuşcular, Tuğcular, Feraceciler, Perdahçılar, Terlikçiler, Kuyumcular, Aynacılar, Kalpakçılar gibi, mesleklere veya onların loncalarına göre isimlendirilmiştir. Çarşının çevresi, yine çarşının birer parçasını oluşturan hanlarla çevrilidir. Kapalıçarşı, çevresinde kendisine eklenen hanlarla birlikte, Osmanlı cihan hakimiyetinin bir göstergesi olarak, ‘dünyadaki en büyük ticari mallar toplamını oluşturuyordu.’²⁰² Kapalıçarşı bugün, aynı zamanda bir finans merkezi işlevi görmektedir.

“Kapalıçarşı’da üç binin üzerinde işyeri var. Burada çalışan insan sayısı 40 bin civarında, herhalde gelen geçenle 200-300 bini bulmakta. Kapalıçarşı’da, üç bin ticarethanenin yaklaşık iki bininde, kuyumcular işteğal etmektedir.”²⁰³

Özetle, 19. yy’a kadar İstanbul’da park, kamuya açık bahçe, tiyatro, spor salonu olmadığından şehir halkı mahallenin dışında ekonomik, politik ve kültürel olarak sosyal hayata sadece Kapalıçarşı’da karışabiliyordu. Bu sebeple İstanbul’un Osmanlı zamanındaki kent merkezi Kapalıçarşı’dır.²⁰⁴

3.6.2.4. Küçükpazar

Eminönü ilçesindeki bu tarihi semt Atatürk Bulvarı’nın doğu yönünde, Unkapanı ile Süleymaniye arasındaki yamaçlarda bulunan ve sahile kadar inen sokaklardan oluşuyor. Neredeyse İstanbul tarihi boyunca, Roma, Bizans (Doğu Roma), Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde, Unkapanı’ndan Eminönü gerisindeki Tahtakale yokuşlarına dek tüm bu bölge, çarşılarıyla, pazarlarıyla her zaman ön plana çıkmıştır. Eminönü’nün “büyük” çarşılarının yakınında kalan ve nispeten “küçük” pazar ve çarşıların olduğu bir semttir burası.²⁰⁵

3.6.2.5. Malta

Fatih Külliyesi’yle güneyindeki Fevzipaşa Bulvarı arasında, tarihi Malta Çarşısı’nın da içinde bulunduğu eski semttir. Çarşının otantik dokusu, az da olsa İstanbul’un eski yıllardaki görünümünü yansıtır. O devrilerde fethedilen ülkelerin çarşılarına “malta” adı verildiği rivayet edilir ve adının da oradan geldiği tahmin edilmektedir. Fetihten sonra ilk

²⁰² Lewis, s.73.

²⁰³ Alaaddin Kameronlu, “Eminönü Mesleklerinin Yeni Süreçlere Katılımı”, **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul, Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.49.

²⁰⁴ Kameronlu, s.50.

²⁰⁵ Hürel, s.217.

Türkleştirilen mahalleler bu çarşı civarında kurulmuştu. Henüz Fatih'in ana bulvarı yokken, Edirnekapi'ya doğru uzanan kıvrımlı toprak yol bu çarşı içinden başlayarak batıya ilerlerdi.²⁰⁶

3.6.2.6. Mısır Çarşısı

Mısır Çarşısı burada daha önce bulunan ilaç satılan dükkanların yerine, genellikle Mısır'dan gelen baharatı satmak için yaptırılmıştır.²⁰⁷ İsmi de buradan alır.

Yeni Cami'nin arkasında ve Çiçek Pazarı'nın yanındadır. İstanbul'un en eski kapalı çarşılarından. 1660 yılında, Turhan Sultan tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Kazım Ağa'dır. Çarşı son olarak 1940 -1943 yılları arasında, İstanbul Belediyesi tarafından onarılmıştır. Aktarlarıyla meşhur bu çarşıda halen tabii ilaçlar, baharat, çiçek tohumları, nadir bitki kök ve kabukları gibi, çarşının eski geleneğine uygun ürünlerin yanı sıra, kuruyemiş, şarküteri ürünleri, değişik gıda maddeleri de satılmaktadır.²⁰⁸

3.6.3. Adını İmalathaneden Alan Semtler

3.6.3.1. Balmumcu

Beşiktaş sirtlarında ve Yıldız yokuşunun tepelerinde yer alan Balmumcu semti adını, 19. yy'da zengin bir girişimcinin yemyeşil araziler içine kurduğu balmumu üretim yerinden alır. Balmumcu çiftliği denirdi buraya ve II. Mahmut zamanında bir kasır yapılmıştı çiftlik içine. Burada imal edilen mumlar, o yıllarda henüz elektrik olmadığından, "tenvirat", yani aydınlatma işlerinde kullanılırdı. Ayrıca tadına doyumaz üzüm bağlarıyla da ünlenmişti Balmumcu arazileri.²⁰⁹

3.6.3.2. Bulgurlu

Üsküdar'ın uzak iç kısımlarında ve doğusunda yer alan bu eski köyün sakinlerinin "bulgur" yaparak geçimlerini sağladıkları ve bu nedenle köyün adının da "Bulgurlu" olarak tanındığı bilinir.²¹⁰

²⁰⁶ Hürel, s.225.

²⁰⁷ Kuban, a.g.e., s.160.

²⁰⁸ Çetin, s.217.

²⁰⁹ Hürel, s.74.

²¹⁰ Hürel, s.90.

3.6.3.3. Kağıthane

Osmanlı döneminde, 2. Beyazıt devrinde bu bölgede kağıt imaliyle uğraşıldığı bilinmektedir. Semtin adı bu nedenle Kağıthane olarak kalmıştır. Kağıthane ayrıca, 17. yüzyılda, Sultan İbrahim döneminde, baruthanesiyle de ününü sürdürmüştü.

Günümüzde 15 kilometrekareye yakın bir alanı kaplayan ilçenin doğu tarafında Beşiktaş ilçesi yer alıyor. Kağıthane batıdan Eyüp, kuzeyden Şişli, güneyden ise Silahtarağa ile sınırlanmıştır.

Kağıthane'nin iç tarafında, Maslak yerleşimine yakın "Cendere" denilen yerde, 1902'de yaptırılan "Cendere Hamidiye su pompa istasyonu" binası bulunur.²¹¹

Önceden Şişli ilçesine bağlı bir semtken şimdi ilçe olan Kağıthane'de yer alan sanayi faaliyetlerinin oluşturduğu alan da artık bir şehir içi sanayi alanı olarak kabul edilebilir. Kağıthane'de yoğun bir şekilde sanayileşme vardır. Sanayi kuruluşları yer yer gecekondularla çevrilidir. Ucuz arsa, su, pazarlara yakınlık, işçi temininin kolay oluşu ilk sanayi kuruluşlarının buraya gelmesine sebep olmuştur. Zamanla işletmeler arasında gelişen karşılıklı ilişkiler de bir lokasyon faktörü olmuştur. Örneğin boya ve plastik maddeler yapan sanayi kuruluşları, hammaddeyi yakınındaki kimya sanayinden karşılamaktadır.²¹²

3.6.3.4. Kireçburnu

Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Tarabya ile Büyükdere arasında bulunan ve Sarıyer'e gelmeden önce görülen bu köy, adını şaşırtıcı biçimde tam karşı tarafında, Asya yakasındaki eski "kireç ocakları"ndan almış. Vaktiyle Boğaziçi'nin girişini kontrol etmek için bu burun önemli bir stratejik yer olarak değerlendirilmiş ve buraya bir Bostancılar Kışlası kurularak sahile de topraklar yerleştirilmişti. Kireçburnu, 20. yüzyılın ortalarında bile çok sakin, yeşilliklerle dolu sırtlarıyla gözde bir Boğaziçi semtiydi. Eski yıllarda "Yalı Pişkofu" denilen semt de bu Kireçburnu yakınındaydı.²¹³

3.6.3.5. Saraçhane

İstanbul tarihi yarımadasındaki en eski yerleşimlerden olan semt, adını 15. yüzyılda Sultan Mehmet'in "saraç" işçiliği için yaptırdığı geniş çarşılar topluluğundan almıştır.

²¹¹ Hürel, s.187.

²¹² Tümertekin, s.68.

²¹³ Hürel, s.209.

Çarşılar topluluğunun yaklaşık yeri, şimdiki Fatih İtfaiyesi ve Belediye Başkanlığı'nın bulunduğu parktır. 15. yüzyıldan kalma bu dev Saraçhane Külliyesi 1693 yılında büyük bir yangın geçirip harap olmuştur.²¹⁴

Saraç at, eşek, katır gibi binek hayvanlarına, eğer, yular gibi koşum malzemeleri üreten sanatkar demektir. Saraçlar, bir nevi bugünün otomotiv yedek parçacıları hükmündedir. Saraçhane'nin ilk olarak Fatih tarafından yaptırıldığı ve vakfedildiği bilinmektedir. 1908 yılında çıkan Fatih yangını, Saraçhane'yi tamamen yakmıştır. Ama semt hala 'Saraçhane' adıyla bilinmektedir. 'Saraçhane'deki en görkemli bina, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hizmet verdiği Belediye Sarayı'dır.

Tanpınar, Saraçhane'yle birlikte eski yer adlarından bir kısmını şöyle yorumlar; "Bugün Saraçhane, Okçular, Sedefçiler, Çadircılar gibi sadece bir semti gösteren adlar, bundan yetmiş seksen yıl önce bile arı kovanı gibi intizamlı işleyen, şehrin hayatında, refahında mühim bir yer tutan, titiz işleriyle gündelik eşyaya bir sanat çeşnisi veren bir yığın küçük sanatın hususi çarşı ve atölyeleriydi."²¹⁵

Ahmed Rasim ise *Ramazın Karşılması* isimli kitabında semtin tarihteki önemini şu şekilde anlatır; "Vaktiyle buranın fevkalade bir ehemmiyeti vardı. Mahalli sanayimizin en zengin bir şubesi idi. Dünyaca meşhur Osmanlı asker ve süvarileri levazımını buradan tamamlardı. 17. yy'a kadar saraçların beş bin kadar dükkan olduğunu Evliya Çelebi yazar. Burası kısmen kapalı kısmen açık sıra, karşılıklı ufak, büyük dükkanlardan kurulu, bir kapısı Fatih tarafında Karaman'a açılır, bir kapısı İbrahim Paşa'ya, kendi namı ile anılan sebile çıkar, bir kapısı da sebilden itibaren başlayan ve Kızıtaşı'na doğru uzayan dış sıra dükkanlar ortasındaydı, mükemmel taksimatlı bir çarşı idi. İstanbul'da eski çarşı teşkilatı bizim mahalli sanayiye vermiş olduğumuz fevkalade ehemmiyete büyük bir delildir. İstanbul Saraçhanesi o eski parlak devrinde dünyanın en makbul saraciye imalatı yapan merkezi idi."²¹⁶

3.6.3.6. Şişhane

Bu semt Galata'da, Unkapını Köprüsü'nü geçtikten sonra yer alan ve Tünel'e doğru tırmanan yerleşimin adıdır. Aslı "şeşhane" den gelir. Bu da bir tür tüfeğin adıdır. Olasılıkla bu model tüfek, buradaki bir "tüfenkhane" de imal ediliyordu. İki ayrı tüfeğin garip bir tüfek modeli olarak şekillendirilmesiyle oluştuğu da tahmin edilmektedir. "Altı kaval üstü şeşhane"

²¹⁴ Hürel, s.274-275.

²¹⁵ Tanpınar, s.147.

²¹⁶ Rasim, *Ramazın Karşılması*, s.106.

deyimi de bu veriye dayandırılmaktadır. “Kaval” türü tüfeğe monte edilmiş “şeşhane” ler kastedilmiş olma ihtimali vardır.

Osmanlı ordularında tüfekler tam anlamıyla 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise bu tüfeklerde “kaval namlu” yerine “şeşhane” cinsinden yiv ve setli başka bir model türü yeğlenmeye başlanmıştır. Şeşhane, aynı zamanda “ud”a ve tüfeğe benzer uzun saplı bir müzik aletinin de adıdır.

Günümüzde Unkapanı Köprüsü’nün Galata ayağının dibindeki Azapkapı’dan Tünel istikametine doğru tırmanan Yolcuzaade İskender Caddesi’ne halk arasında “Şeşhane Yokuşu” deniyor. Yokuşun tepesindeki Beyoğlu Belediyesi binası, 19. yüzyılda yapılmış ilk belediye dairesi olan “Altıncı Daire” binasıdır.²¹⁷

3.6.3.7. Tophane

Karaköy ve Fındıklı arasında bulunan ve adını buradaki top üretim binalarından alan tarihi bir semttir. 19. yüzyılda devasa kışla binası ve tesisleriyle öne çıkan bölgedeki bu büyük kışlaya “Topçu ve Lağımcılar Kışlası” da denilmekteydi. Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethedince hemen bir Top İmalathanesi ile Topçular Kışlası kurmuştur. Oğlu İkinci Beyazıt’ın geliştirip büyüttüğü imalathaneyi ve çevresindeki binaları Kanuni Sultan Süleyman ortadan kaldırıp en modern şekliyle yeni bir Top Dökümhanesi yaptırmıştır.²¹⁸

Boğaziçi’nin Avrupa kıyılarının güney başlangıcında, Karaköy ile Fındıklı sahilleri arasında yer alır ve günümüzde Beyoğlu ilçesi sınırlarında bulunan semt 20. yy’ın ortalarına kadar güzel sanatlarıyla da ünlenmiştir. Lüleçiler Çarşısı sanat eserlerinin imal edildiği yer olmakla birlikte, burada çubuk ve nargile lüleleri, tiryaki fincanları, gülbeşeker ve mürekkep hokkaları, kahve ve şeker kutuları, tepsiler ve tütün tasları gibi günlük eşyalar da yapılırdı.²¹⁹

Son olarak set üzerindeki Karabaş Camisi’nin olduğu mahallede vaktiyle esir pazarı kurulduğu da incelenen kaynaklarda görülmüştür.

Tophane’nin tarihinde topçuluğa, demirciliğe, humbaracılığa ait bütün işler burada yapılıyorsa da günümüzde artık otomobil sektörünün montaj fabrikalarıyla bilinmektedir.²²⁰

²¹⁷ Hürel, s.302.

²¹⁸ Hürel, s.315.

²¹⁹ Samiha Ayverdi, **Boğaziçi’nde Tarih**, 5. Baskı, İstanbul; Kubbealtı Neşriyat, 2002, s.96.

²²⁰ Alus, **İstanbul Yazıları**, s. 38.

3.7. Zamanla Eski Şeklini Kaybederek Yeri Biçimlere Giren Adlarla Bilinen Semtler

Türklerin isim verme geleneklerinden yukarıda ayrıntılarıyla bahsedildiği gibi bir de verilen isimlerin halk arasında söylene söylene zamanla değişikliğe uğraması da söz konusudur. Kadıköy, Cibali, Cağaloğlu, Tahtakale ve Kartal bu isim değişikliğinin tespit edildiği örnekler arasındadır. Diğerlerine ait olduğu kategorilerde değinildiği için bu bölümde sadece Kartal'dan bahsedilecektir.

3.7.1. Kartal

İstanbul'un Anadolu yakasında, Bostancı'nın daha doğusunda, kıyıda ve gerideki sırtlarda yer alan büyük bir ilçedir. Adı, Bizans devrindeki "Kartalimen" den gelir.²²¹ "Limen" sözcüğü, Bizans dilinde, bugün bizim de kullandığımız "liman" anlamına geliyordu. "Kartalimen" ise aynı yörede yer alan ve önünde oldukça geniş, işlek ve her dönemde önem taşımış olan limanın bulunduğu bir askeri üs idi. Şimdiki Kartal, bu sözcüğün değişime uğramış halidir. Üzüm ve şarabıyla ünlüdür.

İlçede bir dönem epeyce Ermeni nüfusu barınırdı. Bunlara ait Surp Nişan Kilisesi de tren yolu yakınındadır.²²²

3.8. Çeşitli Topluluk veya İskanlar ile İlgili Adlarla Bilinen Semtler

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra yeni başkenti Müslüman Türk nüfusu ile kalabalıklaştırma siyaseti güderken, ülkenin pek çok yöresinden gruplar halinde aileler getirerek, kentin belirli semtlerine yerleştirdi. Bu bölümde bunun örneklerinden bahsedilecektir.

3.8.1. Aksaray

Yarımadayı en dar ve en alçak geçidinden geçerek ikiye bölen ve Haliç'le Marmara kıyılarını birbirine bağlayan berzahın (bugünkü Atatürk Bulvarı) Bayrampaşa vadisi ile kesiştiği düzlükte yer alan semttir. Eski Bous (Boğa) Forumu'nun yerinde, Türk döneminin Aksaray semtinin merkezi oluşmuştur. Bu bölge Konstantinopolis'in kurulduğu günden sonra, bir yandan Roma döneminin en büyük limanlarından biri olan Yenikapı'daki Eleuterios

²²¹ Yurt Ansiklopedisi, s. 3888.

²²² Hürel, s. 196.

Limanı'na yakınlığı, öte yandan kentin en önemli yolu üzerinde oluşu nedeniyle hayati bir ticari merkez ve ulaşım odağıdır.

Fetih'ten sonra, ticari işlevini büyük ölçüde yitirmiş olan bu bölgeye, 1470 yılında²²³ Karamanoğulları'nın İshak Paşa'ya yenilgisinden sonra Aksaray halkının bir bölümü getirilerek yerleştirilmiş, bundan sonra da semtin adı Aksaray olmuştur.²²⁴

3.8.2. Balat

Adını, fetihten sonra ahalisi buraya yerleştirilen Bodrum yakınlarındaki Balat kasabasından veya bugün Balat'ın biraz gerisindeki ünlü Bizans sarayı "Palatium" dan almış olduğu söylenir.

Semtin tarihteki iktisadi fonksiyonu ise şöyledir: Balat'taki 1866 tarihli eski Ermeni mektebi, bir dönem "sabun imalathanesi" olarak kullanıldı. Balat çarşısı yakınında yer alan ve halen çalışan "Balat Hamamı" II. Beyazıt dönemindedir ve şu anda İstanbul'da hizmet veren en eski hamamdır. 1480'lerde sultanın Edirne'deki eserinin masraflarını karşılamak için yapılmıştır. 20. yy'ın erken dönemlerine kadar bütün sahil kesimi irili ufaklı işyerleri, depolar ve atölyelerle doluydu; sandalye ve mobilya imalathaneleri, demir deposu, tütün deposu, yağ fabrikaları, soda fabrikası, ardiye, değirmen vs.²²⁵

3.8.3. Çarşamba

Fatih ilçesinin en eski yerleşimlerinden bir olan Çarşamba fetih yıllarını takip eden günlerde kentin yeni nüfusunu artırmak için Samsun'un Çarşamba ilçesinden buraya getirilen Müslüman ahaliden dolayı bu adı aldı.

Çarşamba sözcüğünün kökeni Farsçadır ve dördüncü gün manasına gelen "carşenbe" (dört gün) den oluşur. O zamanlar haftanın ilk günü Pazar'dı. Türklerde bu sözcüğü kullanmışlardır haftanın bu günü için.

Türkiye'nin en büyük açık semt pazarının haftanın aynı gününde hala burada kurulmaktadır.²²⁶

²²³ Ziyaoğlu, s.460

²²⁴ **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, s.161.

²²⁵ Hürel, s.72.

²²⁶ Hürel, s.104.

3.8.4. Yenibosna

Rivayete göre tarihlerimizde “93 Harbi” diye anılan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Bosna’dan 15-20 kadar aile kalkıp İstanbul’a gelir ve bugünkü Yenibosna civarına yerleştirilirler. İstanbul Ansiklopedisi’nde verilen bilgilere göre “Bu köy Osmanlı döneminde Saraybosna yakınlarında yararlılık gösteren bir beye tımar olarak verilmesinden sonra bu adı almıştır.” Köye bir ara Viranşehir denmişse de adı 1936’da Yenibosna olarak değiştirilmiştir. Yenibosna’nın göçmen profilindeki ağırlıklı unsurlar şöyledir; Trakya kökenliler, Sivaslılar, Malatyalılar, Erzurumlular, Bayburtlular, Siirtliler, Nevşehirliiler, Tokatlılar, Kastamonulular, Erzincanlılar ve Urfalılar.²²⁷

Önceleri “Saray Bosna” derlerdi bu kırlık alan içindeki köye. Ama özellikle 1990’ların başından ve ikinci köprü yolları bağlantısından sonra semt öylesine şaşırtıcı şekilde büyüdü ve gelişti ki, medya sektörünün dev isimleri ve çeşitli büyük fabrikalar da buraya taşınınca, o eski köylerden eser kalmadı buralarda.

Yenibosna, Bahçelievler’in kuzeyinde bulunuyor günümüzde. Yeşilköy Havalimanı’na da oldukça yakındır.²²⁸

3.9. Kaybolmuş Binalar veya Şekli Değişmiş Yerlerin Hatırası Olan Adlarla Bilinen Semtler

3.9.1. Kazlıçeşme

İstanbul kara surlarının dışında, Zeytinburnu ilçe sınırlarında ve Marmara kıyılarına yakın semtin adı, buradaki eski bir çeşmenin üzerinde bulunan ve Bizans döneminde yapılp buraya sonradan, çeşmenin yapıldığı 16. yüzyılda üzerine eklenen ünlü “kaz” motifinden dolayı verilmiştir. Ne yazık ki bu tarihi mermer parça iki binli yılların başında yerinden kopartılarak çalınmıştır.

Kazlıçeşme’nin ana yolarından biri olan demiryolunun arkasındaki Demirhane Caddesi çevresi, eski yıllarda Raşit Bey adındaki kişinin elindeydi. İmar izni olmayan bu bölgeye “Mercan Bağı” derlerdi. Bu bölge 20. yüzyıl başlarında “Fatih Sultan Mehmet Mahallesi” diye bilinirdi. O devirden yakın yıllara dek dericilik işleriyle (debbağlık) adından söz ettiren semtteki bu salaş atölyeler artık buralardan kaldırılmıştır.

²²⁷ Mustafa Armağan, “Yamalı Çelişkiler Semti; Saraybosna’ dan Yenibosna’ ya”, *Cogito*, S. 35, 2003, s.119.

²²⁸ Hürel, s.337.

Kazlıçeşme'deki eski eserlerden Ermeni Surp Pırgıç Kilisesi, 1832'de yapılan aynı isimli hastane kompleksi içindedir.²²⁹

3.10. Özel Olarak Uydurulan Adlarla Bilinen Semtler

3.10.1. Ataköy

1958'den başlayarak çeşitli dönemlerde yapılmış toplu konut ve tesislerden oluşan, Bakırköy ilçesine bağlı mahalleler grubudur.²³⁰

Bakırköy ilçesi sınırları içinde bulunan ve Cumhuriyet döneminde hızla kalkınan Ataköy, adını Atatürk'ten almıştır. Kurucusu, Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'dır.²³¹

Çok geniş bir araziye yayılan bu semtin içindeki en önemli tarihi eser, bir zamanlar baruthane olarak kullanılan ve günümüzde evlendirme dairesi olarak hizmet veren, Ohannes Dadyan'ın yaptırdığı taş yapılıdır. Bu nedenle de Ataköy ve çevresine eskiden "Baruthane" derlerdi.²³²

Ataköy'ü bunların dışında farklı kılan bir diğer özellik hizmetlerin, İstanbul'da günümüzdeki dağılışıdır. Şehrin içinde ve çevresindeki planlı yerleşmeler ve gecekondu alanlarının kendi merkezi iş alanlarını ortaya çıkarmış olmalarına Ataköy güzel bir örnektir. Semt orijinal durumunu koruyarak sakinlerinin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak (eğitim, kültür, sağlık, eğlence vb.) hizmet fonksiyonlarına sahip olmuştur.²³³

3.11. Adını Levantenlerden ve Azınlıklardan Alan İlçe ve Semtler

3.11.1. Galata

Ahmet Tabakoğlu "Dersaadet ve Bilad-ı Selase" isimli ders notlarında Osmanlı Devleti zamanında ülkenin Dersaadet ve Bilad-ı Selase olarak iki bölgeye ayrıldığını belirtir.²³⁴

²²⁹ Hürel, s.202.

²³⁰ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt I., s.377.

²³¹ Ekrem Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, I. Baskı, Kahraman Yayınları, 1979, s.90

²³² Hürel, s.56.

²³³ Tümertekin, s.23.

²³⁴ Son yüzyıllarında, sur içinden ibaret olan Bizans İstanbulu, bugünkü Fatih ve Eminönü ilçelerini ihtiva eden bu bölge yedi tepeden oluşmaktadır. Osmanlı döneminde Der-saadet denen bu bölgeye Bilâd-ı selâse (üç belde yani Eyüp-Haslar, Galata-Beyoğlu ile Üsküdar-Boğaziçi) eklenmiştir.

Böylece Osmanlı İstanbul'u dört kazadan oluşmuştu: Birincisi eskiden Bizans denen, günümüzün Eminönü ve Fatih belediyelerini içine alan nefis-i İstanbul, Suriçi veya tarih yarımada. İkincisi Havâss-ı refiâ da denen, bu bölgenin Batı

Osmanlı devrinde dört yönetime ayrılan İstanbul'un "bilad-ı selase" sinin biri, çok geniş alana yayılan ve Boğaziçi'nin Avrupa yakasının da içinde bulunduğu Galata Kadılığı idi. Günümüzde Galata denilince, batıda Şişhane, doğuda Tophane ve kuzeyde Galata Kulesi'nin sınırladığı görece dar bir alan akla gelir.

Galata semtinin isminin nereden geldiği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz;

Bizans devrinde bu karşı yakanın adı "Galatou" idi. Pera dahil bütün bu yamaçlara da "Sykai" denirdi. Bunun anlamı da "incir ormanlığı" dır.

Süt üretim merkezi Galatiani'ye yada Galasüde'ye (Sütlüce) yakınlığından dolayı bu adla tanındığı konusu da bir diğer rivayettir.

Kuzeyli kavimlerden "Galatlar"ın buraya ilk yerleşenlerden olması nedeniyle onların adını taşıdığı da söylenir.

Pek çok incir ağacı bulunduğundan Bizanslılar zamanında Galata'ya incir manasında Sykea derlermiş. Milattan iki yüz yetmiş yıl önce Galyalılar'ın göçmeleri dolayısıyla buraya "Galata" adı verilmiştir.²³⁵

Bizans çağında Galata surlarının Karaköy'e yakın bölümünde bulunan Porta Catene Kalesi, bir zamanlar "Tor de Galatou" denilen ve günümüzde iskelenin hemen arkasında buluna Yer altı Camisi'nin temelleriydi. Ünlü Haliç zinciri, buradan İstanbul'a gerilirdi.

Sadece Galata'nın değil İstanbul'un büyük simgelerinden biri olan Galata Kulesi'nin yaklaşık şimdiki formu 1348 yılındandır. Sultan 2. Murat'ın da Cenevizlilere bu kulenin yapımında yardımcı olduğu söylenir. O zamanlar buna "Megalo Pirgos" (Büyük Burç) derlerdi.²³⁶

surlarının dışında Eyüp' den başlayarak bugünün Tekirdağı ve Kırklareli'ne kadar uzanan bir zamanların İstanbul kırsal kesimi.

Üçüncü olarak Haliç'in kuzey kısmında yer alan Galata. Önce Bizans'a bağlı olan sonra Cenevizlilerin, sonra da "Avrupalıların" kenti olan Galata' ya arkasındaki Beyoğlu tepesiyle birlikte Pera denirdi. Bölge Boğaziçinin Batı kıyıları boyunca Karadeniz'e kadar uzanır.

Dördüncü olarak Üsküdar (Scutari, Khrysopolis). Bu bölge, biraz daha doğudaki Kadıköy (Khalkedon)ü içine alarak İstanbul'un Asya yakasını ve Sakarya ırmağına kadar uzanan bu bölgeyle birlikte de İstanbul'un diğer kırsal kesimini oluşturur. Bizans dönemine kadar uzatabileceğimiz bu bölümler Osmanlı döneminde İstanbul, Eyüp ve Haslar, Galata, ile Üsküdar kadılıkları olarak tamamen yerleşmiştir. Bunun yanında Marmara ve Boğaz kıyılarında özellikle balıkçılıkla geçinen köyleri bulunuyordu. (Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, **Basılmamış Ders Notları**, SBE, 2010, s.5.)

²³⁵ Bayrı, s.51.

²³⁶ Hürel, s.148-149.

Çok ayrıntıya girmeden konumuzu doğrudan ilgilendirdiği için Galata'nın gelişimine de değineceğiz. Galata Haliç'le ayrıldığı Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçtiği bu başkentte kendi özgün niteliğini korumayı en başından beri sürdürmüştü. Önce Ceneviz, sonra Fransız, en sonunda da her milletten yabancı tüccarlar beş yüz yılı aşkın bir süre burada birbirini izleyip zenginleşmiş, kendilerine ev sahipliği yapan ülkenin deniz filosu ve ticari yetenekleri olmamasından kaynaklanan imtiyazlardan sırasıyla yararlanmışlardır.²³⁷

Galata surlarla çevrili, dar yolları ve çok kalabalık nüfusu, üst üste yapıları ile kasvetli bir yerdi. Beyoğlu denilen dağın eteğinde kurulmuş olan Galata'nın birkaç yerinde kuyu kazılmışsa da çıkan su acıdır. Eski devirlerde dışarıdan su gelmediği ve sarnıçlarda biriktirilen su da yetersiz olduğu için Galatalılar İstanbul'dan fiçılarla su getirmeye mecbur olurlardı.²³⁸ Latinler işyerlerini, bankalarını, liman işlerini Galata'da bırakarak az ilerde hafif bir tepe üstünde bağlık bahçelik, temiz havalı "Pera" adını verdikleri yere yerleştiler.²³⁹

Osmanlı azınlıkları hızla gelişen ithalatın içerdeki komisyoncusu, pazarlayıcısı olmaya başlayınca, Galata'da öteden beri yığılmış olan Avrupa finans kapitalinin ortağı bankerler yanında yeni bir tüccar sınıfı ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu iki sınıf zamanla evlenmeler ve ticari ortaklıklar sayesinde bütünleşecek ve sağladıkları büyük kazançlarla Avrupa biçimi tüketime hak kazanacaklar ve fakat saray erkânı, vekil vükela aileleri ve bütün Osmanlı bürokrasisine tüketim bakımından kötü örnek teşkil edeceklerdi. Kırım savaşı dolayısıyla ilk olarak İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarıyla yüksek devlet memurları, ailelerini de birlikte getirmişler ve Beyoğlu'na yerleşmişlerdi. Bu olaylar zinciri daha sonraki yıllarda Avrupa'da gelişmeye başlayan turizmden İstanbul'un da hatırı sayılır bir pay almasına yol açmıştı. Özellikle kuyumcular, halıcılar, otelciler, sandalcılar ve hatta şerbetçiler büyük paralar kazanmışlardı. Bu şekilde tüccar ve esnaf da para harcamaya koyulmuştu. Sonuçta bu hareketlilik öyle bir noktaya ulaştı ki bugünkü Sultanhamam, Beyoğlu ve Galata caddeleri ile bu caddelerin her iki tarafını kaplayan binalar, birkaç sene içinde dikilmişti. 19. yy'ın ikinci yarısından sonra İstanbul'da alafranga yaşam biçimi yaygınlaşmaya başladı. Özellikle Beyoğlu bölgesine yabancı diplomatlar, elçilik görevlileri, tüccarlar ve bankerler yerleşmeye başladılar.²⁴⁰

²³⁷ Bertrand Bareilles, **İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri**, İstanbul; Güncel Yayıncılık, 2003, s. 83.

²³⁸ P. G. İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, Hrand D. Andreasyan (Çev.), 2. Baskı, İstanbul; İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1976, s.100-101.

²³⁹ Münevver Ayaşlı, **Dersaadet**, İstanbul; Bedir Yayınevi, 1993, s.207.

²⁴⁰ Haydar Kazgan, **Osmanlı' da Avrupa Finans Kapitali**, 2. Baskı, Ankara; Roma Yayınları, 2005, s.144–145.

3.11.1.1. Galata Bankerleri

Paranın ve alışverişin merkezi olan Galata denilince ilk akla gelen sembollerden biri de Galata Bankerleri'dir. Galata Bankerleri bir deyimdir. Osmanlı Devleti'nde yaşam boyunca İstanbul'u ve Galata'yı görmemiş bankerler de vardı. Tarımsal üretimin yapıldığı bölgelerde büyük mültezim bankerlerin ortağı veya temsilcisi bankerler bulunduğu gibi üreticiye, ürünü üzerinden avans vererek tefecilik yapan Rum, Ermeni ve Musevi bankerler vardı.²⁴¹

19. yy sonunda İstanbul'un hatırı sayılır bankerleri arasında bir tane bile Müslüman-Türk yoktu. Kırk büyük bankerin on ikisi Rum, on ikisi Ermeni, sekizi Musevi ve beşi Levanten'di. Kapitalist sermayenin ilişkide olduğu İstanbul para piyasası da azınlık tekelin elindeydi.

Aslında Galata daha Bizans döneminde bir finans merkezi olarak ün yapmıştı. 16. yy'da Galata Bankerleri devletin sürekli denetimi altındaydılar. Galata Bankerleri'nin dünya çapında ün kazanması Osmanlı yönetiminin bunları yarı resmi hale getirmesiyle başlamıştır. Galata Bankerleri Tanzimat'tan sonra etkilerini artırmışlar, önceleri yeniçeri ileri gelenlerinin himayesinde iken Tanzimat'la birlikte bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1847–1852 yılları arasında çalışan İstanbul Bankası ile devletin dış ticari ilişkilerini yürütmüşlerdir. İlk dış borçlanma (1854) ile birlikte de altın devirlerini yaşamışlardır. Galata borsası adıyla teşkilatlanarak (1862) bugünkü İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın temelini oluşturmuşlardır. Osmanlı borç tahvilleri bu borsada işlem görmeye başlamıştır. Bu borsa bugün şahit olduğumuz işlemlerin ve oyunların gerçekleştirildiği ortamı teşkil etmiş ve hatta 1875'lerde Avrupa borsacılarının faaliyet gösterdiği bir alan olmuştur. Galata Bankerleri'nin kurmuş olduğu İstanbul Tramvay Şirketi tahvilleri de bu borsada işlem görmeye başlamıştır.

(1877–78) Osmanlı-Rus savaşı sırasında Galata Bankerleri Devlet'e kredi açmışlardır. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kuruluşuna kadar (1881) bu bankerlerin ve borsanın etkinliği devam etmiştir.²⁴²

Osmanlı –Rus Savaşı'nın maliyetine ek olarak tazminat bedellerinin de karşılanabilmesi için Osmanlı Devleti, Galata Bankerlerine borçlanmak zorunda

²⁴¹ Murat Koraltürk, "Osmanlı Devletinde Şirketleşme, İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu", **Osmanlı Ansiklopedisi İktisat**, 3. Cilt, Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.446.

²⁴² Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul; Dergah Yayınları, 1998, s.186-187.

zorunluluğunda kalmıştır. Borcuna karşılık devletin önemli gelir kaynaklarının teminat gösterilmesi, durumu daha da ağırlaştırmıştır.²⁴³

3.11.2. Karaköy

Galata Köprüsü'nün kuzey ucundaki eski Musevi yerleşiminin adıdır. "Karai Musevileri" Galata kıyısında, şimdiki Karaköy civarındaki köylerde oturlardı. Bizans döneminde de, Osmanlı çağında da "Suriçi Galata"nın bu köşesinde Musevilerin mahallesi bulunurdu. Köprü'nün diğer ucu olan Eminönü yerleşiminde de bu Musevilerin barındığı mahalle vardı. O nedenle buraya da Karilerin köyü derlerdi. Eminönü-Sirkeci taraflarındaki bu Musevi mahallesi 16. yüzyılın sonlarına dek buradaki varlığını koruyabilmiş, sonra da Museviler buradan alınıp Hasköy taraflarına yerleştirilmişlerdir.*

Galata bölgesinin en gözde ve hareketli yeri olan Karaköy, yaşadığı uzun çağlar boyunca sürekli bir liman bölgesi olarak adından daima söz ettirmiştir. Günümüzde de bu özelliğini korur. 19. yüzyılda ise daha çok gayrimüslim bankerleri ve onların burada açtıkları bankalarla şöhret olmuştur.

Karaköy, aynı zamanda kentin merkezi Pera'ya açılan kapıdır. Öteden beri var olan ticaret ile 19. yy'da deniz yoluyla başlayan seyahat olgusu bu meydanın önemini ortaya koyar.²⁴⁴

Karaköy'ün bugün ifade ettiği iktisadi önemi ise, eski MİA** merkezlerinden olmakla birlikte burada büyük sigorta şirketleri ve bankaların gittikçe büyüyen binalarda ayrı olarak yer almayı sürdürmekte olmasından gelir. Örneğin Karaköy-Kabataş hatta kısmen Dolmabahçe, uzmanlaşmış bu tür MİA faaliyetlerinin yoğunlaştığı alandır. Bu kesimde banka, sigorta genel merkezleri, turizm faaliyetlerine ait binalar yoğundur. Aslında bu kesimdeki gelişmeyi Karaköy merkezi iş alanı ve onun ünlü Bankalar Caddesi uzantısının bir yeni gelişme doğrultusu olarak da saymak mümkündür.²⁴⁵

Ayrıca Perşembe Pazarı denilen bölgede hırdavatçılar mevcuttur ve İstanbul'un her yerinden alışveriş için talep çeker durumdadır.

²⁴³ Gül, s.32.

* Karaköy bu özelliği ile çeşitli topluluk ve iskanlarla ilgili adlar kategorisine de dahil olmaktadır.

²⁴⁴ Burçak Evren, "Bir Meydanın Değişim-Dönüşümü; Karaköy Meydanı", **İstanbul Dergisi**, S.27, 1998, s.66.

** Merkezi İş Alanı

²⁴⁵ Tümertekin, **İstanbul' da İnsan ve Mekan**, s. 21

3.11.3. Pangaltı

Semtın isminin ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür;

Rivayetlerden birine göre, Osmanbey’de o zamanki adı Hamam olan bölge burada açılan Osmanlı Bankası’ndan dolayı *Banka Altı* olarak anılmaya başlamış ve zamanla adı söylene söylene Pangaltı’ya dönüşmüştür. Bu rivayetin doğruluk ihtimali zayıf olduğu için semt ismi kategorize edilirken dikkate alınmamıştır.

Diğer bir rivayete göre, kalabalık olan bu yerleşimde yaşayan bir Levanten olan Mösyö Pangaldi burada bir gazino açmış ve gazinoya kendi ismini vermiştir. Bu isim zamanla semtle özdeşleşerek Pangaltı’ya dönüşmüştür.

Yukarıdaki söylentiye benzer bir şekilde, semtte oturan bir Levanten bahçe içinde Pane Galeti isimli bir çayhane açmış ve yaptığı pasta, keklerle meşhur olmuştur. İstanbul’un çeşitli semtlerinde oturan aileler Haydi Pera’ya gidelim, Pane Galati’de pasta yiyip çay içelim diyerek burayı sık sık ziyaret eder olmuşlar. İsim semtle özdeşleşmiş ve zamanla Pangaltı’ya dönüşmüştür.

Sonuncu söylenti ise şudur; Semtte çoğunlukla Rum, Ermeni ve İtalyan Katolikler oturmaktaydı. Özellikle İtalyan Levantenler semtte bolca bulunan fırınları çalıştırıyordu. İtalyanca Pani (ekmek), Caldi (sıcak) kelimelerinin birleşimi Panicaldi zamanla Pangaltı’ya dönüşmüştür.²⁴⁶

Bugün, bu mahallenin adını, Bolonyalı bir İtalyan olan ve söz konusu bölgede oturan Giovanni Battista Pancaldi’den aldığı kesin olarak ortaya konulabilir. Semt, Avrupa yakasında, Harbiye-Dolapdere-Feriköy-Osmanbey semtleri arasındadır.²⁴⁷

Din ve milliyet farkı gözetilmeksizin tüm uyrukların kanun önünde eşit olduğu ilan eden 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun ile Osmanlı İmparatorluğu özellikle yabancı tüccarların kitlesel göçüne tanıklık etmiştir. 19. yüzyıl ortalarında bu kitlesel hareketle oluşan Pangaltı semti, değişik milletlerden oluşan Levantenleri ve farklı kültür ve inançlara sahip kişileri bünyesinde barındırmıştır.²⁴⁸

²⁴⁶ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=519733>

²⁴⁷ Rinaldo Marmara, “Pangaltı”, *İstanbul Dergisi*, S.34, 2000, s.57.

²⁴⁸ Marmara, “Pangaltı”, s.57.

3.11.3.1. Levantenler

Galata denilince Galata Bankerleri hatırlandığı gibi Pangaltı denilince de sakinleri olan Levantenler hatırlanmaktadır. Fakat Levantenler'den bahsederken biraz ayrıntıya girmemiz gerektiği için ayrı başlık altında incelemek doğru olacaktır.

Kurnazlığa ve ticaret konusundaki maharete imada bulunarak çoğu zaman olumsuz bir anlam taşıyan adlandırmalarıyla Levantenler, anavatanda yaşayanların aksine, Doğu Akdeniz'de yaşayan Cenevizliler ile Venedikliler'di. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun içinde, oldukça sınırlı imtiyazlar ve semtler dahilinde ticaretle uğraşan denizci İtalyan kolonilerinin Latin ahalisine de Levanten denirdi. İstanbul Levanten cemaatinin kökeninde, Bizans İmparatorluğu'na ticari sebeplerle yerleşen İtalyan kolonileri bulunmaktadır.²⁴⁹

Levanten terimi de genellikle hem gayrimüslim Osmanlı tebaasını hem de yabancı tebaayı belirtmek için kullanılmıştır. Terimin dar anlamıyla ise Levanten, Osmanlı İmparatorluğu içinde yabancı tabiiyeti olan Latin Katolik'tir. Rinaldo Marmara'ya göre; Levantenler Batılı değildirler, doğulu hiç değildirler; bu iki kültürün adetlerini miras edinerek bir anlamda, Doğu ile Batının yaşayan sentezidirler. Sınırların olmadığı bir Avrupa'nın müjdecileri olarak, bütün milliyetlerin birbirine karıştığı bir ortamda, her biri kendine has kimliğini koruyarak birlikte yaşamayı bilmişlerdir.²⁵⁰

Osmanlı tebaası olan Levantenler İstanbul'un Galata-Haliç gibi ticaret merkezlerine Adalara, Boğaziçi'ne yerleşmiş durumdaydılar. İstanbul dışında İzmir, İskenderun gibi dönemin önemli liman kentlerinde yoğunlardı. Kapitülasyonların ayrıcalıklarından ve devletin özel korumasından yaralanarak önemli bir ticari güç haline geldiler.²⁵¹

Bizans imparatorluğunun Levanten ya da Latin Cemaati, 1453'te İstanbul'un fethedilmesiyle yıkıldı. Fethin ertesi gününden itibaren, tarihinde ikinci kez, fakat bu sefer onu oluşturan iki unsurun hukuki farklılığını göz önünde bulundurarak yeniden kuruldu. O andan itibaren, o zamana kadar farklı tabiiyetlerden yabancıların oluşturduğu Latin cemaati, Osmanlı Latinleri ve Levanten terimiyle belirttiğimiz yabancı Latinler etrafında yeniden şekillendi. Aynı ailenin içindeki bu farklılık gayet açıktır; Osmanlı tebaasından olanlar, Ceneviz mahallesi Galata'nın teslimi esnasında yerlerinde kalırken, yabancı tebaadan olan

²⁴⁹ Rinaldo Marmara, "Levantenler", *İstanbul Dergisi*, S.50, 2004, s. 20.

²⁵⁰ Marmara, "Levantenler", s.23.

²⁵¹ Hüseyin Özbek, "Çağdaş Levantenler", *Ufuk Ötesi*, S.79, Kasım, 2008, s.49.

diğerleri ülkeden kaçıp daha sonra geri dönmeyi seçmişlerdi. II. Mehmet'in Galata Cenevizlilerine verdiği ferman, Osmanlı Latin cemaatinin kuruluş belgesidir.

3 Kasım 1839'da Tanzimat'ın ilanıyla, İstanbul Latin cemaati için altın çağ olarak nitelendirilebilecek yeni bir dönem başladı. 1856 Islahat Fermanı da bu reformları onaylıyor ve bunların uygulanmasını güvence altına almak için önlemler getiriyordu. 1867 kanununun, cemaatin bir ülkede yerleşip yayılmasının başlıca etkenlerinden biri olan yabancılara gayrimenkul edinme hakkını vermesi, imtiyazlar yelpazesine tüy dikti.

19. yy'ın ortasından 20. yy başına kadar İstanbul Latin cemaatinin, tarihindeki en parlak dönemini yaşadığı görülmektedir. Bu dönemin özelliği, iş ve daha müreffeh bir hayat arayışındaki yabancı göçmenlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda toplanmasıdır. Bunun kilise ve konsolosluk kayıtlarında görülebilen belirgin işaretleri, okulların ve kolejlerin açılması, hayır kurumlarının kurulması, yeni kiliselerin inşası ve hatta yeni bir semtin, Pancaldi'nin ortaya çıkması ile kendini gösterir.²⁵²

3.12. Tarihte ve Bugün İstanbul'un Limanı Olan İlçe ve Semtler

3.12.1. Sirkeci

Semt hem Bizans dönemi, hem Osmanlı devri ve hem de günümüzün İstanbul'unun ticari kalbinin attığı bir liman yerleşimidir. Eminönü ilçesindedir. Sirkeci'nin adının, burada çok eskiden var olan Bizans'ın "Strategion" liman bölgesinden geldiği savunulur. Bu sözcüğün bozulmuş biçimidir Sirkeci.

Sirkeci, tüm tarihi boyunca İstanbul'un en canlı noktası olmuş, iç ve dış ticaretin yüreği burada atmıştır. Çarşılar bölgesinin çok yakınında olduğu için de Osmanlı devrinde pek çok cami, han, çeşme gibi eserler bu çevrede sıkça görülmüştür. Bunların yine pek çoğu zamanımıza ulaşamamıştır. 3 Kasım 1890'da açılan tarihi gar binası ise, adeta Sirkeci'nin sembolü olmuştur. 1. Dünya Savaşı bittiğinde, barış anlaşmasının buradaki "Orient Expres" vagonunda imzalandığı ve Hitler'in bu vagonu 1945'te yaktığı söylenir.²⁵³

Ahmet Tabakoğlu'na göre Eminönü İlçesi'nin önemli semtlerinden biri olan Sirkeci, Osmanlı Dönemi'nde önce Topkapı Sarayı'na yakın oluşu, sonra da Babıali'nin, yani hükümet konağı merkezinin iskelesi olması sebebiyle önemini korumuştur. Bu yöre hem

²⁵² Marmara, "Levantenler", s.21.

²⁵³ Hürel, s.285-286.

ulaşım, hem de ticaret açısından Babıali'nin denize doğru uzantısı durumundaydı. Demiryolları ve Sirkeci Garı'nın yapılması buranın daha da önem kazanmasına yol açtı. Gar, semte canlılık ve farklı bir işlev kazandırdı.²⁵⁴

3.13. Bizans Menşeili Adlar

3.13.1. skdar

Bir zamanlar İstanbul'un Asya kıtasındaki en büyük yerleşimi olan semtin ismi vaktiyle buradaki bir Bizans askeri ss olan "Skutarion" dan gelmiştir. Buradaki askerler özel olarak yetiştirilen bir ordu kuvvetiydi. Bu askerler çok sert ve kalın deriden imal edilmiş kalkanlar kullanırlardı. Bunlara da "skutari" denilmekteydi.²⁵⁵

İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan bir geçiş yeri ve doğuya açılan ticaret yolunun son noktası olması dolayısıyla her zaman stratejik bir öneme sahip olan Üsküdar, asıl değerini Osmanlı topraklarına katılmasıyla bulmuştur. Zamanla gerek mimari eserleriyle, gerek yahıları, köşkleri ve mesire yerleriyle, gerekse içinde barındırdığı halkı ile kendine özgü çekici bir yerleşim yeri haline gelmiştir.

Orhan Gazi'nin Üsküdar'ı ele geçirmesiyle beraber burada yavaş yavaş Türk yerleşimleri başlamıştır. I. Murat döneminden itibaren Türk kimliğine bürünen Üsküdar, İstanbul'un fethinden itibaren ise tam anlamıyla bir Türk yerleşimi halini almıştır.

şimdi yeri bile tam olarak bilenemeyen ancak tahmin edilen, Kanuni Sultan Süleyman'ın cariyelerinden olan Gülfem Hatun Külliye'sinin bir zamanların Üsküdar'ının iktisadi hayatında önemi büyüktür. Bu külliye Mimar Sinan tarafından yapılmıştır ve içerisinde cami, imaret, kervansaray ve hastanenin yanı sıra Üsküdar'ın merkezi olarak zikredilen Gülfem arşısı ve içindeki köprüsü de vardır.

Gülfem arşısı'nda çok çeşitli mesleklerin icra edildiği dükkanlara rastlanmaktadır; helvacı, haddad, hurdacı dükkanları, kalaycılar, kürkü dükkanı ve kahvehaneler yer almaktadır. Gülfem çarşısından en dikkat çekici nokta, üzerinde dükkanların da yer aldığı

²⁵⁴ Ahmet Tabakoğlu, İstanbul Esnaf Tarihi, (Basılmamış Ders Notları, Marmara Üniversitesi SBE, 2010), s.79.

²⁵⁵ Hrel, s.324-325.

Gülfem Köprüsü'dür. Bu köprünün üzerinde barındırdığı dükkanlarıyla dünyada sadece dört tane daha örneği bulunmaktadır.²⁵⁶

Cumhuriyet dönemine baktığımızda ise şu tabloyu görebiliriz; 1950-80 döneminde doğu yakasında önemli bir alışveriş merkezidir. Üsküdar'ın alışveriş mekanı olarak gelişmesi Kadıköy'den daha geç bir döneme rastlamaktadır. 1973 yılında Boğaz Köprüsü'nün ve çevre yolların etkisiyle ve Ümraniye, Dudullu sanayi bölgelerinin nüfus çekimiyle Üsküdar alt ve alt-orta gelir grubunun alışveriş mekanı olarak gelişmeye başlamıştır. Üsküdar alışveriş mekanı olarak kendi nüfusuna, doğu yakası Boğaziçi nüfusuna, Ümraniye, Alemdağ, Dudullu yerleşmelerine hizmet etmektedir. Alışveriş mekanı olarak alt sektörel dağılımında giyim, gıda, inşaat malzemeleri ağırlık kazanmaktadır. I. Boğaz Köprüsü'nün işletmeye açılmasıyla, Üsküdar'ın doğusunda, Boğaz köprüsünün çıkış noktası olan Bağlarbaşı hem bir ulaşım odağı olmuş, hem de yeni bir alışveriş mekanı olarak 80'li yılların başından itibaren gelişmektedir. Bu alışveriş mekanı hiçbir zaman Üsküdar alışveriş mekanı ile aynı nitelik ve nicelikte olmamıştır. Bu mekan ağırlıklı olarak Bağlarbaşı meydanı alt bölgesine hizmet edecek biçimde herhangi bir sektörün ağırlıklı olarak yer almadığı bir alışveriş mekanı olarak gelişmektedir.²⁵⁷

3.13.2. Bakırköy

İlk çağda bağları ve bahçeleri ile ün kazanmış olan ilçe Bizanslılar zamanında Septimum adı ile anılmıştır. Bu adı Septimum adlı zengin bir Rum'un burada sayfiye kurdurması sonucu almıştı. Bundan sonra köyün Ayamama adı ile anıldığı biliniyor. Bu adı ilçemiz, köyde küçük bir kilise yaptıran bir papazın adından almıştı. Diğer isimleri gibi zamanla bu isim de unutuldu. Bunun yerine bu küçük Rum köyü Makro Hori (uzun köy) adı ile anılmaya başlandı. Türkler Makriköy dediler ve son olarak da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1925 yılında aldığı yer adlarının Türkçeye çevrilmesi kararıyla Bakırköy adıyla anılmaya başlandı.²⁵⁸

İstanbul'un eski ve gelenekli semtlerinden biri olan Bakırköy'ün tarihinin Roma İmparatorluğu dönemine (11. yy.) kadar gittiği bilinmektedir.²⁵⁹ Eskiden İstanbul'un birçok

²⁵⁶ Nuray Güler, "Üsküdar'ın Merkezi; Gülfem Çarşısı (16. yy.)", **5. Üsküdar Sempozyumu**, İstanbul, Üsküdar Belediyesi, 1-5 Kasım 2007, s.451-464.

²⁵⁷Yakar, s.121.

²⁵⁸ Uykucu, s. 86.

²⁵⁹ **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 1. Cilt , s.555.

* 1980 sonrası dönemde İstanbul metropoliten alanında Batı yakasında Bakırköy ilçesi hem konut alanları, hem de alışveriş mekanları bakımından kendi içinde bir alt merkez olarak gelişmektedir. Bakırköy alışveriş alanı, Bakırköy istasyonu ile

semti gibi Bakırköy'ün de kozmopolit bir yapısı vardı. Türkler de yaşardı burada, Rumlar da, Ermeniler de.

1870'li yıllarda trenlerin ulaşımında kullanılmasıyla rağbet görmeye başlayan Bakırköy ilçesinin çeşitli mahallelerinde 1992'den sonra konutlar hakim kentsel fonksiyon haline gelmiştir. Bakırköy'ün konut ağırlıklı bir iskan bölgesi olması dışında önemlice bir ticaret fonksiyonu da vardır. Bakırköy büyük çarşıları ve alışveriş merkezleriyle İstanbullular için bir alışveriş semti olma özelliğine sahiptir.*

Son yıllarda ilçenin gelişen bir diğer fonksiyonu da turizmdir. Ataköy turizm kompleksinin yapımından sonra, marinasıyla, otelleriyle, eğlence ve büyük alışveriş merkezleriyle Bakırköy, İstanbul'un önemli bir eğlence ve turizm merkezi olmuştur.²⁶⁰

Bakırköy'ün geçmişteki iktisadi öneminin bugüne yansıma şekli kısaca özetlenecek olursa; Orduya gerekli barutu üretmek amacıyla 1699'da kıyı boyunca uzanan bataklık bir düzlükte kurulan Baruthane'nin yerinde günümüzde geniş caddeleri, yüksek apartmanlarıyla Ataköy semti yükseliyor. Yenimahalle'deki, Sultan Abdülmecid zamanında kurulmuş Basmahane, Cumhuriyet yıllarında Sümerbank'a devredilerek, Bakırköy Bez Fabrikası olmuş. Bizans'ın önemli su depolarından Fildamı'nda bir zamanlar Saray'ın filleri beslenmekteymiş. Bir süre kar kuyusu, sonradan da bostan olarak kullanılan Fildamı, günümüzde bir kültür kompleksi olarak hizmet veriyor. Bin yıllık Bizans Sarnıcı'nın olduğu yerde ise İstanbul'un ilk büyük çarşısı Galleria adlı alışveriş merkezi var. Yarım yüz yıl öncesine kadar çalışmakta olan Fırıncı Selim'in eski yağ imalathanesi, 1950'lerin başında, Unilever şirketinin Vita-(Sana) yağ fabrikası oldu. Günümüzde ise orada Carousell adlı büyük bir alışveriş merkezi yükseliyor.²⁶¹

bütünleşen yer altı çarşıları, salonları, lokantaları, cafe gibi servis mekanlarıyla bütünleşmiştir. Bakırköy ekonomik ve kültür yapısı nedeniyle metropoliten alan içinde aynı zamanda bir kültür merkezi olup alışveriş mekanının 1980 yılından sonra metropoliten alan içinde daha cazip ve çekici bir bölge ve giderek prestij alışveriş mekanı olmasına, öncelikle 1986 yılında Bakırköy Migros' un , 1988 yılında ülkemizdeki "deparment store" ilk zincir mağaza olan Çarşı mağazasının, 1988' de Avrupa' nın birkaç büyük alışveriş merkezinin ilki olan Galleria' nın , Ataköy Marina, Holiday-Inn Plaza ile bir kompleks olarak , 1995 yılında ise diğer bir alışveriş mekanı olan Carausell (eski yağ imalathanesi ve sana yağ fabrikasının yerinde)' in açılması neden olmaktadır. (Hülya Berkmen Yakar, Küreselleşen Kentte Küreselleşmeyen Çarşılar; Kadıköy ve Üsküdar Çarşıları, İstanbul Dergisi, S. 35, İstanbul, 2000, s.122.)

²⁶⁰ **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 1. Cilt, s.558.

²⁶¹ Eser Tutel, "Yoksa Siz de mi Bakırköy'de Oturuyorsunuz?", **İstanbul Dergisi**, S.54, 2005, s.21.

4. BİR ÖRNEK OLARAK EMİNÖNÜ

4.1. Eminönü İlçesinin Özellikleri ve İsmi'nin Ortaya Çıkışı

Osmanlı döneminde Deniz Gümrüğü ve Gümrük Eminliği*'nin burada bulunması sebebiyle Eminönü adını alan ilçe²⁶², Fatih ilçesiyle birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un merkezi ilçesi olmuştur.²⁶³

Eminönü, İstanbul'un tarihi yarımada olarak bilinen kısmında yer alır ve Adalar'dan sonra alan bakımından en küçük ikinci ilçesidir. Kuzeyden Haliç, güneyden Marmara Denizi, doğudan İstanbul Boğazı batıdan ise Fatih ilçesi ile çevrilidir.²⁶⁴

Eminönü bütünüyle İstanbul kentinin tarihi çekirdeği olan sur içinde yer alır ve merkezi alanın en canlı bölgelerinden birini oluşturur. İstanbul'un, Haliç girişinde, kentin ilk kurulduğu dönemden bu yana var olan limanının Sirkeci ile birlikte en önemli bölümüdür.²⁶⁵

Eminönü ilçesi 33 mahalleden oluşmaktadır. Belli başlı semtleri Sirkeci, Bahçekapı, Cağaloğlu, Sultanahmet, Süleymaniye, Çemberlitaş, Çarşıkapı, Beyazıt, Laleli, Kadırga, Gedikpaşa, Kumkapı, Çatladıkapı ve Mahmutpaşa'dır.

Osmanlı İstanbulu'nun iktisadî hayatı Sirkeci-Unkapanı kıyı şeridiyle Beyazıt arasında kalan bölgede yoğunlaşmışken sosyal hayat ve mahalle oluşumu Ayasofya çevresinden başlamıştı.²⁶⁶

Kent yaşamının en önemli birkaç odağından biri olan ve dünyanın en ünlü limanlarından birinin merkezini oluşturan Eminönü, genel olarak Unkapanı yolu üzerindeki İstanbul Ticaret Odası binası ile Sirkeci arasındaki kıyı şeridini ve onun hemen arkasındaki çarşı bölgesini kapsar. Semt olarak doğuda Sirkeci ile kesin bir sınırı yoktur. Batı'da eskiden

²⁶² Ahmet Emre Bilgili, "Müze Gezme Kültürü Oluşturmada Bir Hareket Olarak Eminönü" , **1. Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006, s.260.

* İstanbul'a gelen gemiler, burada Gümrük Eminliği önünde durup kontrol için beklerdi. Eminlik Önü, Galata Köprüsü'nün sol tarafındadır. Daha sonra burada Valide Hanı yapıldı.(Çetin, s.102.)

²⁶³ Tabakoğlu, "Dersaadet ve Bilad-ı Selase", s.19-20.

²⁶⁴ Tabakoğlu, "Dersaadet ve Bilad-ı Selase", s.19-20.

²⁶⁵ Tabakoğlu, "Dersaadet ve Bilad-ı Selase", s.19-20.

²⁶⁶ Tabakoğlu, "Dersaadet ve Bilad-ı Selase", s.20.

“Odun Kapısı” denilen, şimdiki İstanbul Ticaret Odası binasının bulunduğu yere kadar uzanır.²⁶⁷

4.2. İlçe'nin Cumhuriyet Dönemine Kadar Olan İktisadi Rolü

İstanbul'un bu büyük liman semti, tarihte de, hem kentin ithal ettiği malların boşaltılıp saklandığı, hem de binlerce denizci ve tüccarla, onlara hizmet verenlerin hizmetlerini gören yoğun bir iş merkeziydi ve böylece yüzyıllardır ticaretin her türlüsüne ve bu arada işportacılığa da ev sahipliği yapmıştır.²⁶⁸

4.3. Eminönü'ndeki İş Kolları ve Esnaf İsimleri

Eski ve en büyük merkez olan Eminönü, merkezi iş faaliyetleri bakımından da en zengin olanıdır. Bu merkezde her çeşit giyim eşyası dükkanları, ev eşyası ve inşaat malzemeleri satan iş yerleri, gıda maddeleri dükkanları ile muayenehane, yazıhane ve oteller de bulunmaktadır. Eminönü merkezi iş alanında başlıcalarına işaret ettiğimiz bu merkezi iş faaliyetleri, kendi aralarında da alan bakımından gruplanmalar gösterir. Örneğin Sultanhamam, bankalar, iş hanları ve giyim eşyası satan dükkanların toplanmış olduğu bir bölgedir. Buna karşılık Sirkeci, otellerin çokluğu ile dikkati çeker. Ankara caddesi bütün İstanbul'un kitap ve kırtasiye satış yeri halindedir. Nihayet daha gerilerde şehrin başta giyim eşyası olmak üzere türlü ihtiyaçlarını karşılamakta olan Mahmutpaşa vardır. Eminönü şüphesiz İstanbul'un en renkli merkezi iş alanıdır. Burada yüz yıldan eski geçmişe sahip ve o zamandan beri hemen hemen hiç değişmemiş pek çok dükkan vardır. Aynı işi yapan dükkanlar, yer yer sokaklar ya da sokaklarda ayrı köşeler meydana getirmişlerdir.²⁶⁹

Eminönü'ndeki üretim ve ticaret yerleri arasında mezbaha, kasap, pastırma, balık, arpa, buğday, un, peksimet, bal, boza, yoğurt, baharat, meyve, tuz, zeytinyağı işyeri ve dükkanları sayılabilir. Toptan ticarete Eminönü, perakende ticarete Fatih bölgesi önemli olup çarşı ve pazarları fazla miktardadır.²⁷⁰

²⁶⁷ Doğan Kuban, “Eminönü”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3.Cilt, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, s.158.

²⁶⁸ Kuban, “Eminönü”, s.158.

²⁶⁹ Tümertekin, s.192.

²⁷⁰ Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.67.

4.3.1. Eminönü'nün İmalatçı Esnafı ²⁷¹

Aletçiler (Halatçılar olabilir),

Barutçular,

Başlıkçılar,

Bıçakçılar,

Darphane,

Hokkacılar,

İnşaat malzemecileri,

Kafesçiler,

Kandilciler,

Keresteciler,

Kurmalı okçular,

Kürkçüler,

Latacılar

Minder baskıcıları,

Mumcular,

Mücevherciler,

Mürekkepçiler,

Odun emini,

Okçular,

Olukçular,

Önlük İmalatçıları,

Örmeciler,

Paltocular,

Papuççular,

Peksimetçiler,

Silah imalatçıları,

Sökücüler,

Süslemeciler,

Telciler,

Tunç imalatçıları,

Yoğurtçular

²⁷¹ Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.77.

4.3.2. Eminönü'nün Toptancı Esnafı ²⁷²

Arpa emini,
Ayakkabıcılar,
Terlikçiler,
Badem yağcılar,
Baharatçılar,
Balcılar,
Hasırcılar,
Balıkçılar,
Boza satıcıları,
Buğday emini,
Buğday ve arpa toptancıları (madrabaz),
Bükülmüş ipek satıcıları,
Cevahirciler,
Çukahane emini,
Dericiler,
Eczacı,
Esirciler,
Fırıncılar
İnciciler,
Kağıtçılar,
Kasaplar,
Meyhaneciler,
Meyveciler,
Mezbaha,
Mumcular,
Mücevherciler,
Ordu için peksimet imalatçıları,
Pastırmacılar,
Sakalar,
Sahaflar,
Tahtacılar,

²⁷² Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.78.

Uncular,
Zeytinciler,
Zeytinyağcılar.

4.3.3. Eminönü'nün Hizmet Üreten Esnafı²⁷³

Eski bedesten bekçileri,
Bedesten hamalları,
İç bedesten tellalları,
Yeni bedesten tüccarları,
Yeni bedesten tellalları,
Yeni bedesten hamalları,
Yeni bedesten bekçileri.

4.4. Hanlar Bölgesi

Hanlar Bölgesi'nin en önemli özelliği isminden de anlaşılacağı üzere yüzyıllar boyunca çok sayıda "han" türü yapıya ev sahipliği etmesidir. Tarihi yarımadanın Eminönü ve Beyazıt arası uzun yüzyıllar boyunca deniz ve kara yoluyla gelen tüccarların mal ve para değişimini gerçekleştirdiği bir ticari alan olması hasebiyle han ve kervansaray adıyla inşa edilen yapılar özellikle Eminönü ve Beyazıt arasında kalıcı çehreyi oluşturmuştur.²⁷⁴

Hanlar Bölgesi'nin dünden bugüne ortaya çıkan kimliğinin esas ögesi ticaret olmuştur ve burada inşa edilen ticari yapılar yani hanlar sayesinde bölge özel bir mimariye ve hareketliliğe kavuşmuştur. Hanların çok büyük boyutlu ve geniş alanları kaplayan yapılar olmalarına rağmen çok fazla yükselmeyip fonksiyonu ön planda tutarak kentin silüetini etkileyen anıtsal yapılarla rekabet etmediklerini gözlemlemek mümkündür. Ve böylece kentin eşsiz dokusunu oluşturmuştur.²⁷⁵

Hanlar Bölgesi'nin Bizans'tan Osmanlı'ya değişen esas özelliği dükkan ve hanlar gibi ticari yapıların işlevlerindeki farklılıkların ortaya çıkmasıdır. Bizans hanları mal depo edilen biraz da toptan alım satımların yapıldığı binalardı. Osmanlı hanlarının da bir kısmı

²⁷³ Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.78.

²⁷⁴ Özcan Şabudak, "Sanayileşme Olgusu Çerçevesinde İstanbul' da Hanlar Bölgesi", **Toplumsal Tarih**, S.200, 2010, s.87.

²⁷⁵ Şabudak, s.87.

böyle bir işleve sahipti fakat çoğunda perakende alışverişlerin yapıldığı dükkanlar bulunmaktaydı ve hanların bazı bölümleri de imalathane olarak kullanılmaktaydı.²⁷⁶

Haliç ile Beyazıt Camii arasında yer alan ticaret mahalleri başlıca alışveriş yerlerini, büyük ambarları, depolan, Bedestenleri, ve dükkanların büyük bölümünü bir araya topluyordu. Tüccarların ve toptancıların burada hanları vardı. Söz konusu hanlar onlara hem mağaza hem büro gibi hizmet ediyordu. Ayrıca hanlar tüccarlara geceleme ve karın doyurma imkanı veriyordu.²⁷⁷

Eminönü Bizans döneminden beri İstanbul ticaretinin kalbidir. Kapalıçarşı-Beyazıt bölgesiyle Haliç kıyıları ticarî faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlardır ve bu alanları Mahmutpaşa ve Uzunçarşı caddeleri gibi büyük yollar birleştirmektedir. Halen de bir kısmı mevcut olan, hatta faaliyetlerine devam eden, Tahmis, Yağcılar, Yemişçiler, Sandıkçılar vs Eminönü-Unkapanı arasında gördüklerimizdir. Eminönü'nden Kapalıçarşı'ya çıkarken ise kumaşçı, ayakkabıcı gibi çeşitli esnafı, toptancıları ve hanları görmekteyiz.²⁷⁸

4.5. İlçe'nin Cumhuriyet'ten Sonra Sahiplendiği İktisadi Rolü

Erhan Demirdizen İstanbul'un sanayileşmesinden Eminönü'nün ne şekilde etkilendiğini şu şekilde izah etmektedir; İstanbul'daki sanayileşme hamleleri kuruluş aşamasında İngiltere'deki örneklerle önemli bir benzerlik taşıyordu; İstanbul'da su yolları vazgeçilmez bir yer seçimi faktörüydü. Haliç'in sanayi açısından öne çıkması böyle oldu. 1960'lı yıllara kadar Haliç'in bu özelliği varlığını korudu. Haliç'teki sanayi gelişmeleri ve başlarda epey cılız olsa da bir bütün olarak İstanbul'daki sanayileşme yönelimi, Eminönü'ne damgasını vurmakta fazla gecikmedi. Geleneksel ticaret faaliyetlerinin merkezi konumundaki Eminönü, küçük imalathanelerin ve bunlara ait depoların yerleşmeleri için de bulunmaz fırsatlar sunuyordu. Deniz ulaşımına ek olarak demiryolu alt yapısının erken dönemlerde Eminönü ile buluşması bu fırsatların başında geliyordu. Bu gelişmelere paralel olarak 19. yy'ın ortasından itibaren İstanbul nüfusunun artması ve Eminönü'nün bugün üç milyona varan gündüz nüfusunun kalabalıklaşması süreci böylece başlamış oluyordu.²⁷⁹

²⁷⁶ Şabudak, s.88.

²⁷⁷ Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.67.

²⁷⁸ Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.67.

²⁷⁹ Erhan Demirdizen, "Eminönü'nde Dönüşüm Sancıları", *İstanbul Dergisi*, S.57, 2006, s.24.

Sanayi eksenli gelişmeler Eminönü merkezi üzerinden oluşurken, İmparatorluk'un kültürel açıdan batılılaşma eksenini Galata-Pera bölgesi üzerinden şekillendi. Sarayın Topkapı'dan Dolmabahçe'ye taşınması ise, pek çok tarihi kent merkezinin yaşadığı kırılmayı Eminönü için de kaçınılmaz kıldı. Böylelikle kentin "prestij" ticaret, yönetim ve konut alanları tarihi yarımadaı terk etmeye başlarken, Eminönü merkezli tarihi İstanbul, sanayi gelişmelerine dayalı imalathaneler ve ticaret faaliyetleriyle kuşatıldı. Başka bir ifadeyle tarihi İstanbul, vasıflı, kentli nüfus tarafından terk edilirken, kırsal kesimden göç eden düşük vasıflı bir nüfus tarafından dolduruldu. Bunlar ağırlıklı olarak Haliç'teki sanayi tesislerinde, Eminönü çevresindeki imalathanelerde, Sirkeci'deki ticarethanelerde çalışıyorlardı. Eminönü'nün bu yapısı 1950'li yıllara kadar fazla bir değişikliğe uğramadan sürdü. Oysa 1950'li yıllardan itibaren iki faktörün etkisiyle İstanbul yeniden kentleşme ivmesini artırdı; tarımda makineleşme ve sanayi sermayesinin İstanbul'a göçü.

Bu gelişmeler bir yandan da, Tanzimat sonrası şikayet edilen Eminönü'ndeki kalabalıklaşma meselesini de içinden çıkılmaz bir evreye taşımış oluyordu. Karaköy'deki finans, uluslararası ticaret, ofis vb. "prestijli" merkezi faaliyetlerin dışında kalan, "prestijli olmayan" ne kadar kent merkezi faaliyeti varsa hepsi Eminönü'nde yoğunlaşmış bulunuyordu. Anadolu'dan göçen düşük vasıflı kalabalık Eminönü'nden vapurlara ve trene biniyor, alışverişini burada yapıyordu. 1960'lı yılların sonundan itibaren Haliç çevresindeki sanayi birkaç sebeple Haliç'i terk etmeye başladı. 1950'li yıllarda Amerikalı mühendislerce yapılan E-5 karayolu ülkenin ana ulaşım omurgası olmaya başlayınca, kentin kalabalığından, trafiğinden bunalmaya başlayan Haliç çevresindeki sanayi tesisleri birer ikişer buldukları yeri terk edip E-5 üzerinde kentin çıkış alanlarına yerleşmeye başladılar. Ucuz ve geniş araziler üzerinde daha ileri teknoloji kullanarak üretim yapan bu sanayi tesislerinin geride bıraktığı İstanbul'un geleneksel sanayi alanları ise düşük teknoloji kullanan küçük ölçekli sanayi tesislerine kaldı. Bu gelişme Eminönü bölgesindeki imalathanelerin ve diğer sanayi ile ilgili faaliyetlerin vasıflarında kayda değer bir gerilemenin başlangıcı oldu. Büyük sanayi tarafından terk edilen tarihi İstanbul büsbütün değer yitirmenin eşğine geldi. Etrafı bir kez daha "süfli ve çirkin" bir yapılaşmanın baskısına maruz kalırken, küçük sanayi, imalathane, depolama, düşük gelirli gruplara yönelik perakende ticaret vb. faaliyetler hızla yoğunluklarını artırdı. Çünkü Eminönü büyüyen İstanbul'un bütün bölgelerinden kolay erişilebilen merkezi konumunu sürdürmeye devam ediyordu.²⁸⁰

²⁸⁰ 2000'li yıllarda belediyenin çetin bir mücadeleye giriştiği işportanın derinleşmesi ve kök salması da bu dönemlerde oldu. İstanbul'un ve dolayısıyla Eminönü'nün geçirdiği değişimler bakımından 1980'li yıllar kritik önemdedir. Türkiye'nin ithal

4.5.1. Cumhuriyet Dönemi'nde Eminönü'nün Değişen Kültürel ve Fiziki Çehresi

Eminönü'nün günden güne nüfus kaybetmesinin en önemli sebebi hiç şüphesiz zaman içerisinde Eminönü merkezi iş alanlarının bir yağ lekesi gibi büyüyerek ailelerin ikamet ettiği eski mahalleleri işgal etmiş olmasıdır. Günümüzde kimi mahallelerde aile ikameti neredeyse yok olmuştur.²⁸¹

Ahmet Tabakoğlu Eminönü'ndeki kültürel ve fiziki değişimi belli başlı semtlerini de dikkate alarak şu şekilde özetlemiştir;

“Osmanlı döneminde Eminönü meydanının mimari karakterinin değişmesinde Sirkeci Garı'nın yapılması, Dördüncü Vakıf Han ve Postane gibi yapılar ile Sultan Abdülhamid I. döneminin ticaret yapılarının da tesiri vardır. Ancak Eminönü'nün XIX. yüzyıldaki fiziki yapısı, asıl cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle vali ve belediye reisi Lütfi Kırdar zamanında (1938-1949) değişmeye başlamıştır.

Yeni Camii'nin önündeki yapılar, köprü için bilet kesen kulübeler ortadan kaldırılarak meydan açılmıştır. Mısır Çarşısı'nın etrafı açılarak restore edilmiş, 1955-56 yıllarında Unkapanı-Eminönü yolunu açma çalışmaları sırasında balıkçı ve meyhaneleriyle ünlü Balıkpazarı da yok olmuştur.

Eminönü'nün eski silüeti bir ölçüde 1986 yılına kadar ayakta kalabilmişse de 1984-89 yılları arasında, Haliç uygulamaları sırasında Yemiş İskelesi ve çevresi tamamen ortadan kalkmıştır. 1980'li yıllarda ise meydana yapılan yaya köprüleri semtin eski karakterini bozmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca Sirkeci, ucuz otellerin, gurbetçilerin nakliyat şirketlerinin merkezi olmuştur. Özellikle garın arkasındaki oteller gurbetçilerin mekanıydı. Ayrıca etrafta küçük lokanta, büfe ve işyerleri de mevcuttu.

ikameci sanayi politikasının 24 Ocak kararları ile geride bırakılarak “dışa açılma” hamlelerinin başlatıldığı 1980' li yıllarda İstanbul daha önce konuşulmayan yeni hedeflerle tanıştı. Eskiden Galata ve Karaköy' le sınırlı olan dış dünyayla temas bundan böyle kentin temel belirleyicisi haline gelecekti. Kentin uluslar arası sermayeyle bütünleşen merkezi iş alanları Taksim-Şişli-Mecidiyeköy istikametinde kuzeye doğru yol almaya çoktan başlamıştı. Bu istikamet Levent-Maslak hattıyla derinlik kazanacak ve Eminönü düşük gelirli kalabalıkların alışveriş yaptığı, imalathane ve inşaatlarda amelelik yapanların bekarhanelerde yatıp kalktığı, her türlü suçun kendisine elverişli ortamlar bulunduğu tarihi merkez kimliğini pekiştirecekti. Türkiye' nin İstanbul üzerinden dışa açılma siyaseti, 1980' li yıllarda ülkenin turizmle tanışmasına vesile oldu. Bunun Eminönü' nde en yoğun hissedildiği bölge Sultanahmet çevresiydi. Tarihi merkez zengin bir şekilde Bizans-Roma-Osmanlı kültürel mirasını barındırıyordu. Ve dış dünyayla temas eden Türkiye' nin lokomotifi olmaya adaydı. Hali hazırda sanayinin kentin dışına taşıma eğilimleri sürerken, bu “süflü ve çirkin” yapılaşmadan sorumlu olan kalabalıklar, sanayinin peşinden giderek, kentin geleneksel merkezini ve çevresindeki konutları hızla terk edebildi.(Demirdizen, s.25.)

²⁸¹ Şaban Kızıldağ, **Dersaadet'ten İstanbul'a Eminönü Ailesi**, İstanbul; Beyazsanat Yayıncılık, 2004, s.132.

Sirkeci, tarihin her döneminde rıhtım olarak hizmet vermiştir. Diğer yandan Babiali caddesi ve onun devamı olan Ankara Caddesi'nden aşağı, denize ve Galata Köprüsü'ne inen trafiğin bağlantı noktası olma özelliğini yine her dönemde korumuştur.

Osmanlı döneminde Eminönü meydanının mimari karakterinin değişmesinde Sirkeci Garı'nın yapılması, Dördüncü Vakıf Han ve Postane gibi yapılar ile I. Sultan Abdülhamid döneminin ticaret yapılarının da tesiri vardır. Ancak Eminönü'nün 19. yy'daki fiziki yapısı, asıl cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle vali ve belediye reisi Lütfi Kırdar zamanında (1938-1949) değişmeye başlamıştır.

1957-59'da açılmaya başlanan Sirkeci-Florya sahil yolu Sarayburnu'nu sahilden dolaşarak Sirkeci trafiğinin hafiflemesini sağlamıştır. 1960'lardan sonra Sirkeci'deki ucuz otellerin Laleli-Aksaray semtlerine kaymasıyla, semtte ticaret ve iş merkezi niteliği ağır basmıştır. Semtin sahil kesiminde Bandırma-Mudanya, İzmir seferleri yapan vapur ve feribot iskelesi ile Sirkeci Garı'nın karşısına gelen kısımda Harem-Sirkeci araba vapuru iskelesi yer almaktadır.

Bahçekapı semti 1960'lara kadar konutların da bulunduğu bir bölge iken daha sonra tamamiyle bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Galata köprüsünün ayağının doğusunda, Eminönü meydanından Sirkeci'ye doğru şehrin Rumeli yakasını, Anadolu yakasına ve Boğaziçi'ne bağlayan şehir hatları vapur iskeleleri sıralanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Cağaloğlu semti siyasal nitelik ve ağırlığını kaybetmiştir. Ancak Osmanlı döneminde olduğu gibi bu dönemde de basın merkezi olma özelliği öne çıkmıştır.

Tarihi ve turistik önemi yanında ilçenin ana karakteri, İstanbul'un iş ve ticaret merkezlerinden biri olmasıdır. Eminönü imalat, küçük sanayi, depolama, toptan ticaret, matbaa ve benzeri fonksiyonları yapısında barındırmaktadır. Geniş ekonomik yapısıyla bölge ve ülke genelinde büyük pay sahibidir.

Eminönü'nde ülkemizdeki en yoğun turizm hareketi yaşanmaktadır. Burada ağırlıklı olarak kültür ve turizm amaçlı iki tür turizm yapılmaktadır.

Kültür turizmi: Sultanahmet ve çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölge pansiyonculuktan, 5 yıldızlı otele varan bir yelpazedeki konaklama tesisleri ile Ege Akdeniz çizgisinde bir turizm bölgesi kimliği taşımaktadır.

Ticaret amaçlı turizm: Aksaray-Beyazıt ekseninde yoğunlaşmaktadır. Ağırlıklı olarak Laleli otelleri bu tür talepleri karşılamaktadır. Bavul ticaretini de bu bölge beslemektedir.

Eminönü ilçesinde 500 dolayında otel ve pansiyonda toplam 30000 yatak bulunmaktadır.

Cağaloğlu günümüzde Eminönü-Sirkeci bölgesini Sultanahmet ve Beyazıt'a bağlayan bir geçiş semtidir. 1870'lerden sonra Türk basının merkezi haline gelmeye başlayan Cağaloğlu'nun Basın-yayın merkezi olma niteliği gitgide azalmış, turizm işlevi ağırlık kazanmıştır. Ayrıca çeşitli eğitim kurumları ve devlet daireleri sebebiyle semt, eğitim ve yönetim semti olma özelliğini korumaya devam etmektedir.

Yeşildirek, Mercan, Sultanahmet ve Tahtakale bölgelerini içine alan Mahmutpaşa semti, günümüzde Eminönü'nün olduğu kadar, İstanbul'un da önemli bir ticaret merkezidir. Sadece parakende ticaretin değil, Anadolu'ya mal sevkeden toptan ticaretin de merkezi durumundadır.

Sultanahmet 20. yy'a gelindiğinde çevresindeki konaklar ve anıtlarla önemini sürdürmektedir. Günümüzde daha çok turizm ağırlıklı bir bölge niteliği kazanmış olan bu semtte, konutlar gittikçe azalırken, turistik amaçlı işletmeler, dükkanlar, pansiyonlar ve küçük lokantalar artmıştır.

Sultanahmet gibi turizm açısından önemli olan bir diğer semt de külliyesi ve tarihi evleriyle ilgi çeken Süleymaniye'dir.

Çemberlitaş'ın bir konut ve yerleşim bölgesi olarak önemini kaybettiğini görmekteyiz. Hızla bir ticaret ve turizm semti olma yoluna giren Çemberlitaş'ta turistik merkezler, turizm acentaları vb. yanında Cağaloğlu'nun uzantısı olarak yaynevleri de mevcuttur. Semtin bir zamanlar konut bölgesi sayılan Piyer Loti Caddesi de aynı değişimi geçirmiştir.

Çarşıkapı yoğun bir alışveriş merkezi olduğu kadar, trafik açısından da çok karmaşık bir bölgedir. Çevredeki çok sayıda dükkan ve ticarethanelerde kunduradan, konfeksiyona, nalburiyeden kilime her çeşit eşya satılmaktadır. Son yıllarda semtte restoran, kafe ve bölgenin turistik özelliğinden dolayı turizme dönük ticaret birimleri açılmıştır. 1992'den sonra yapılan yeni trafik düzenlemeleriyle bölgenin bu problemi bir ölçüde hafifletilmiştir. Semt, konut bölgesi olmayıp, çarşı semti olduğundan, sürekli ve yerleşik nüfusu oldukça azdır.

Beyazıt İstanbul'un en önemli tarihi alanlarından biri olduğu kadar, ticaret ve eğitim merkezi olma özelliğini de korumaktadır.

İlk Cumhuriyet dönemi apartmanlarıyla suriçinin saygın konut alanlarından birini oluşturan Laleli semti, günümüzde bu konumunu yitirmiş, ticaret ve turizm merkezi olmuştur. Eski apartmanlar yıkılarak yerlerini iş hanları ve giderek çok sayıda otel almıştır. Laleli bugün, Sirkeci'den Topkapı'ya kadar uzanan ve kentin en eski ulaşım bağıını oluşturan yol üzerindeki büyük ticaret ve turizm etkinliklerinin gözde merkezlerindedir.

1923-24 yıllarında Beyazıt Meydanı yeni düzenlemeler geçirmiştir. Bu meydandaki Bayezid Medresesi ve Hamamının çevresi iki, üç katlı yapılarla dolu olup, Koska ve Vezneciler'e kadar Beyazıt mahallelerini oluşturmaktaydılar. 20. yüzyıl başlarında bu yapılan zamanla yıkılmıştır. 1933 yılında Harbiye Nezareti İstanbul Üniversitesi'nin kullanımına verilmiştir. Daha sonra günümüze kadar sayısız değişiklikler geçiren meydan, 18. ve 19. yy. yapılarını korumaya devam etmiştir. Dolayısıyla İstanbul'un en önemli tarihi alanlarından biri olduğu kadar, ticaret ve eğitim merkezi olma özelliğini de korumaktadır.

Gedikpaşa da bu dönemde Laleli gibi konut bölgesi olma niteliğini kaybetmiş, evler yavaş yavaş yerlerini iş yerlerine bırakmıştır. Kumkapı 1990 başlarında yeniden düzenlenmiş; lokantalar, meyhaneler ve küçük dükkanlarıyla semt, İstanbul'un başlıca turizm, ticaret ve eğlence yerlerinden biri haline gelmiştir.

Bir zamanların önemli liman bölgesi olan Kadırga semti, son dönemlerde öğrenci yurtlarının ve öğrencilerin yaşadığı mütevazı konutların bulunduğu bir semt olmuştur. Sahil kesiminde Eminönü Belediyesi'ne ait binalar ile deniz kıyısında surların kalıntıları mevcuttur.

Çatladıkapı semti ise 1970'lerden sonra İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden iç göçle gelen nüfusun yerleşim bölgesi olmuştur.

Divanyolu bölgesinde yapıların çoğunluğunu anıtsal yapılar hariç, ticari yapılar oluşturmaktadır. Ana akstan deniz kıyısına doğru gidildiğinde imalathanelerin ve depoların çokluğu göze çarpmaktadır. Konut alanı yok denecek kadar azdır.

Otomobil trafiğinin çoğalması, belediyeyi, İstanbul'un içinde tarihî miraslarına pek saygı göstermeyen büyük ulaşım eksenleri açmaya yöneltti. Yüzyılımızın sonunda bütün mega kentlerde olduğu gibi, cadde boyunca birbirine benzeyen, hiçbir üslûbu olmayan sayısız ev mantar gibi bitti. Yeşil alanlar birbiri ardı sıra yok oldu.

1970'lerde otomobil sayısının artması ve sonucunda trafiğin artması Boğaziçi Köprüsü'nün yapılmasında etkili olmuştur ve ulaşımında önemli bir yere gelmiştir. İstanbul metropoliten alanı 1970-1975 yılları arasında merkezde 50 kilometre yarıçaplı bir alan iken 1980'de 60 kilometre yarıçapa ulaşmıştır. 1990'ların nüfus artışı, banliyölerin genişlemesiyle dolmuş ve minibüslerin devreye girmesine yol açmıştır.

İstanbul Batı tarzında bir modernleşmeye devam etmektedir. Bunun yanında, İstanbul'da, Osmanlı döneminden kalan Kapalıçarşı ve çevresindeki mahalleler, geçmişe dayanan bir ekonomik sistemin sürdüğüne tanıklık etmektedir.”²⁸²

²⁸² Tabakoğlu, Dersaadet ve Bilad-ı Selase, s.79-81.

5. SONUÇ

Kuruluşundan itibaren İstanbul'un gerek mimari çehresi gerek sakinleri sürekli değişime uğramıştır. Alev Alatlı “Kent mimarisi dünya görüşünün yapılaşmasıdır” derken Türkiye'nin ve özelden İstanbul'un dönüşümüne de ayna tutmaktadır. İstanbul'un Suriçi bölgesi fetihten 19. yüzyıla kadar geçen dönemde gelişmesini sağlamış ve önemini kaybetmemiştir. Fakat tanzimat sonrasında oluşan yeni ekonomik düzen bedestenlerin etrafında ekonomik hayatını sürdüren İstanbul'un bu özelliğini değiştirmiştir. Artık bedestenler yerine bankalar ve işhanları ekonomik hayata ağırlığını koymuştur. Bu da şehrin ağırlık merkezinin 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Suriçi'nden Galata bölgesine kaymasına sebep olmuştur.

2700 yıllık İstanbul'un belli başlı konut yerleşim bölgeleri yavaş yavaş ıssızlaşmış ve unutulmaya yüz tutmuştur. İnsanların konut tercihleri şu şekilde maddelenebilir; şehir merkezinden çok iş imkanlarına yakınlık, üniversiteler, kültür merkezleri, parklar, ulaşım, bölgenin sosyal yapısı vs.

Bu tercihler köklü geçmişe sahip ilçe ve semtlerden aile hayatının çekilmesine ve bilinilirliğinin azalmasına sebep olmuştur.

Cumhuriyet'ten itibaren şehrin çeşitli sebeplerle merkezinden dışına doğru bir göç verdiğini görmekteyiz. Şehrin hızla büyümesi sonucu şehrin değişik bölgelerindeki yaşam kalitesi farkının artması da iş alanlarının merkezin dışında toplanması ve çevrelerinde yeni yerleşim bölgeleri inşa etmesi kadar önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern denilebilecek mahalleler göreceli olarak üstünlük kazanırken, tarihi mahalleler, binalarının köhneleşmesi ve sosyal çevrelerinin bozulması nedeniyle nüfus kaybetmeye başlamışlardır. Ayrıca zamanının çoğunu iş yerinde yoğun çalışma mesaisine ayıran fertler daha sessiz yerlerde yaşamayı tercih etmektedir.

Merkezden dışarı göçün sebeplerinden biri de tarihi alanların turistik amaçlara hizmet etmeye ayrılması ve tarihi eserlerin koruma altına alınmasıdır. Şehir nüfusun yükünü çekemeyecek hale gelince eski dokuyu koruma amacıyla hem iş mekanları hem de yeni yerleşim birimleri şehrin çeperinde oluşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada ilçe ve semt isimlerinin ortaya çıkış sebeplerinin iktisadi ve kültürel özellikleri araştırılırken aynı zamanda şehrin bu dönüşümü de anlatılmaya çalışılmıştır.

Dönüşmeyen, tarihi dokusunu koruyabilen semtler (Çengelköy, Kuzguncuk vb.) de film setlerine dönüşerek yine iktisadi unsurlarla yollarını kesiştirmiş durumdadır.

İstanbul'un hemen her semtinin tarihi bir şekilde iktisatla bağlantılıdır. Çalışmamızda zaman kısıtı ve şehrin hali hazırda hızla gelişiyor olması sebebiyle bütün ilçe ve semtlere değinilememiştir. Genel olarak semt isimlerinin geldiği kaynakların ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bu çalışmada özel olarak yakın zamana kadar ilçe olan Eminönü ve bu semtin iktisatla içiçe geçmiş tarihine temas edilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aksel, Malik, **İstanbul' un Ortası**, Ankara; Kültür Bakanlığı Y., 1977
- Akyavaş, Beynun, **Sultanîyegâh İstanbul**, Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Alus, S. Muhtar, **İstanbul Kazan Ben Kepçe**, 1. Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları, 1995
- Alus, Sermet Muhtar, **İstanbul Yazıları**, İstanbul; İ.B.B. Yayınları, 1994
- Ayaşlı, Münevver, **Dersaadet**, İstanbul; Bedir Yayınevi, 1993
- Aydın, Mustafa ve Diğerleri, **Dünden Bugüne Fatih**, 2. Baskı, İstanbul; Fatih Belediye Başkanlığı Yayını, 2004
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, **Makaleler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1985
- Ayverdi, Samiha, **Boğaziçi' nde Tarih**, 5. Baskı, İstanbul; Kubbealtı Neşriyat, 2002
- Bareilles, Bertrand, **İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri**, İstanbul; Güncel Yayıncılık, 2003
- Bayrı, Mehmet Halit, **Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul**, İstanbul; Hayat Yayınları, 1964
- Belge, Murat, **İstanbul Gezi Rehberi**, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, 1995
- Bilgili, Ahmet Emre, "Müze Gezme Kültürü Oluşturmada Bir Hareket Olarak Eminönü" , **1. Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006
- Büyükseçgin, İsmail, "Mahmut Paşa Camii ve Bilinmeyenleri" , **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006
- Cansever, Turgut, **Ev ve Şehir**, İstanbul; İnsan Yayınları, 1994
- Çağlayandereli, Mustafa, "Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleri: Gedikpaşa Örneği", **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006
- Çetin, Mahmut, **Eminönü Sözlüğü/ Tarihi Yarımada; İstanbul**, İstanbul; Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, 2010

Çobanoğlu, Özkul, **Eminönü Merkezli Aşık Edebiyatı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006

Demirağ, Dilaver, **Adım Adım İstanbul; Rumeli Hisarı'ndan Kız Kulesi'ne**, C.2, İstanbul; İBB Kentim İstanbul Yayınları, 2003

Erder, Sema, “Kentlerimiz Türk Usulü Modernleşmenin Ürünüdür”, İbrahim Yarış (Ed.), **Orta Sayfa Konuşmaları** içinde (100-112), İstanbul; İstanbul Yayınları, 2001

Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri”, **Osmanlı Araştırmaları**, C.4, İstanbul; Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1984

Evlia Çelebi, **Seyahatname**, Zuhuri Danışman (çev.), C.2, İstanbul, 1971

Eyice, Semavi, **Tarih Boyunca İstanbul**, İstanbul; Etkileşim Yayınları, 2006

Gerçik, İbrahim Zeyd, **Bir Yönetim Modeli Olarak Sinan ve Süleymaniye; Her Dem Güçlü**, İstanbul; Küre Yayınları, 2009

Goodsell, Fred Field, **Tarihsel Görünüm**, Sönmez Taner (çev.), 2.Baskı, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007

Günyol, Vedat ve diğerleri (haz.)“İstanbul; Doğası, Tarihi, Ekonomisi, Kültürü”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul; Anadolu Yayıncılık, 1983

Hovhannesyanyan, Sarkis Sarraf, **Payitaht İstanbul'un Tarihçesi**, Elmon Hançer (çev.), İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006

Hürel, Haldun, **Semtleri, Mahalleleri, Caddeleri Ve Sokaklarıyla A'dan Z'ye İstanbul'un Alfabetik Öyküsü**, İstanbul; İkarus Yayınları, 2008

İnciciyan, P. G., **XVIII. Asırda İstanbul**, Hrand D. Andreasyan (Çev.), 2. Baskı, İstanbul; İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1976

İstanbul İl Yıllığı,1973

İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi, İstanbul; Tercüman Gazetesi Kültür yayınları, C. 1, 1982

Kala, Ahmet, “Eminönü Esnaf Loncaları” , **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006

Kameroğlu, Alaaddin, “Eminönü Mesleklerinin Yeni Süreçlere Katılımı”, **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul, Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006

Kazgan, Haydar, **Osmanlı' da Avrupa Finans Kapitali**, 2. Baskı, Ankara; Roma Yayınları, 2005

Kemal, Yahya, **Aziz İstanbul**, , İstanbul; MEB, 1989

Kızıldağ, Şaban, **Dersaadet'ten İstanbul'a Eminönü Ailesi**, İstanbul; Beyazsanat Yayıncılık, 2004

- Koraltürk, Murat, “Osmanlı Devletinde Şirketleşme, İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu”, **Osmanlı Ansiklopedisi İktisat**, 3. Cilt, Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 1999
- Kuban, Doğan, “Beyazıt”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994
- Kuban, Doğan, “Eminönü”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994
- Lewis, Raphaella, **Osmanlı’ da Gündelik Yaşam**, Adile Runa Orhunsoy (çev.), Ankara; Alter Yayınları, 2009
- Mazak, Mehmet, **Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul**, İstanbul; Kitabevi, 2009
- Naskali, Emine Gürsoy (Ed.), **Aykkabı Kitabı**, İstanbul; Kitabevi, 2007
- Ortaylı, İlber, **İstanbul’ dan Sayfalar**, 1. Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları, 1995
- Özdamar, Mustafa, **Dersaadet Dergahları**, İstanbul; Kırk Kandil Yayınları, 1994
- Pala, İskender, **İstanbul Bir Rüya**, İstanbul; İBB Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Yayınları, B. Tarih
- Rasim, Ahmet, **Şehir Mektupları**, İstanbul; Eğitim Yayınları, B. Tarih, s.36
- Saraçoğlu, Ahmet Cemaleddin, **Eski İstanbul’dan Hatıralar**, İstanbul; Kitabevi Yayınları, 2005
- Sertoğlu, Mithat, “İstanbul Semt ve Mahallelerine Adlarını Vermiş Olan Paşalar”, **Tarih Boyunca İSTANBUL Semineri**, İstanbul; Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989
- Solak, Fahri, “İstanbul’da Adını Esnaf Gruplarından Alan Semt, Mahalle Ve Sokak İsimleri”, **Dünü ve Bugünüyle Haliç**, İstanbul; Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 22-23 Mayıs 2003
- Sümer, Faruk, **Eski Türklerde Şehircilik**, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006
- Şabudak, Özcan, “Sanayileşme Olgusu Çerçevesinde İstanbul’ da Hanlar Bölgesi”, **Toplumsal Tarih**, S.200, 2010
- Tabakoğlu, Ahmet, “Roma İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Eminönü’nün İktisadi ve Sosyal Önemi” **1.Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, İstanbul; Eminönü Belediyesi Yayınları, 2006
- Tabakoğlu, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul; Dergah Yayınları, 1998
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Beş Şehir**, İstanbul; MEB Yayınları, 1989
- Taşkın, Figen, “Cağaloğlu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, Ankara; Kültür Bakanlığı ve İstanbul; Tarih Vakfı Yayını, 1994
- Tenekeci, İbrahim, **Son Düzlük**, İstanbul; Birun Yayınları, 2005

- Tümertekin, Erol, **İstanbul'da İnsan ve Mekan**, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997
- Uykucu, Ekrem, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, I. Baskı, Kahraman Yayınları, 1979
- Yakar, Hülya Berkmen, **Küreselleşen Kentte Küreselleşmeyen Çarşılar; Kadıköy ve Üsküdar Çarşıları**, İstanbul Dergisi, S. 35, İstanbul, 2000.
- Yıldırım, Dursun, "Coğrafya'dan Vatana Geçiş ve Vatan İle Göç Ediş Problemi", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara; Başbakanlık Basımevi, 1984.
- Yıldırım, Nuran, "Süleymaniye", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1993
- Ziya Bey, Mehmed, **İstanbul ve Boğaziçi-2**, İstanbul; Bika Kültür Kitaplığı, 2. Baskı, 2004
- Ziya Bey, Mehmed, **İstanbul ve Boğaziçi-1**, İhtifalci, İstanbul; Bika Kültür Kitaplığı, 2. Baskı, 2004
- Ziyaoğlu, Rakım, **İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi**, İstanbul; Hak Kitabevi, 1971

Sürelî Yayınlar

- Alioğlu, Füsün ve Alper, Berrin, “Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası; Sanayi Yapısından Üniversiteye”, **İstanbul Dergisi**, S.27, 1998
- Armağın, Mustafa, “Yamalı Çelişkiler Senti; Saraybosna’ dan Yenibosna’ ya”, **Cogito**, S. 35, 2003
- Aysu, Çiğdem, **Boğaziçi’nde Yeni Şehîrsel Mekanlar; İstinye Örneği**, İstanbul Dergisi, S.39, İstanbul, 2001
- Barkan, Ömer Lütîi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, **İFM**, C.13, S:1-2, İstanbul, 1963
- Bayartın, Mehmet, “Osmanlı Şehirleri’ nde Bir İdari Birim; Mahalle”, **Coğrafya Dergisi**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2005
- Baykara, Tuncer, “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?”, **Yeni Türkiye**, Sayı 32, Ankara, 2000
- Bektaş, Cengiz, “Kuzguncuk”, **İstanbul Dergisi**, S. 2, 1992
- Bîrsel, Cânâ, **Bir Mekanbilimcinin Zamanda Yolculuğu**, İstanbul Dergisi, S.55, İstanbul, 2005
- Can, Aynur, **Ulema Semtinden “Cafe”ler Semtine Süleymaniye**, İstanbul Dergisi, S.42, İstanbul, 2002
- Cansever, Turgut, **Şehir**, Cogito, Sayı 8, 1996
- Demirdizen, Erhan, “Eminönü’nde Dönüşüm Sancıları”, **İstanbul Dergisi**, S.57, 2006
- Eyice, Semavi, “Beykoz ve Tarih”, **İstanbul Dergisi**, S. 45, 2003
- Evren, Burçak, “Bir Meydanın Değişim-Dönüşümü; Karaköy Meydanı”, **İstanbul Dergisi**, S.27, 1998
- Gülenaz, Nursel, **Osmanlı İstanbul’unda Kent Merkezi ve Çarşı**, İstanbul Dergisi, S. 35, İstanbul, 2000
- Kafalı, Mustafa, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Erdem Dergisi**, C.8, S:22, 1996
- Karavelli, Azmi, “Zincirlikuyu-Maslak Hattında Kurtarılmış Bölgeler”, **İstanbul Dergisi**, S.44, 2003
- Marmara, Rinaldo, “Levantenler”, **İstanbul Dergisi**, S.50, 2004
- Marmara, Rinaldo, “Pangaltı”, **İstanbul Dergisi**, S.34, 2000
- Özbek, Hüseyin, “Çağdaş Levantenler”, **Ufuk Ötesi**, S.79, Kasım, 2008

Pınarcıoğlu, M. Melih ve Işıık, Oğuz, “**Sultanbeyli; Enformel’in Kurucu/Yıkıcı Gücü**”, Cogito, Sayı 35, İstanbul, 2003

Tekeli, İlhan, **Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekanını Yeniden Biçimlendiren İstanbul**, İstanbul Dergisi, S. 37, İstanbul, 2001

Toprak, Zafer, “Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları; Dünya Bir Büyük Mağaza”, **Cogito**, 5.Cilt, 1995

Tutel, Eser, “Yoksa Siz de mi Bakırköy’de Oturuyorsunuz?”, **İstanbul Dergisi**, S.54, 2005

Ünlü, Alper ve Edgü, Erincik, “Kent Merkezlerindeki Konut Alanları ve Suç”, **İstanbul Dergisi**, S. 38, İstanbul, 2001

Yücel, Erdem, “İstanbul’un Tarihi Köşelerinden Sultanahmet’in Dünyü, Bugünü”, **İstanbul Dergisi**, S. 49, 2004

Yükseker, Deniz, “İstanbul’un Kayıtdışı Ekonomisi”, **Cogito**, S.35, (Bahar, 2003)

Tezler ve Basılmamış Ders Notları

Gül, H. İbrahim, Terkos Su Şirketi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2009)

Tabakoğlu, Ahmet, “Dersaadet ve Bilad-ı Selase”, (**Basılmamış Ders Notları**, Marmara Üniversitesi, SBE, 2010)

Tabakoğlu, Ahmet, İstanbul’un İktisadi ve İctimai Tarihi, (**Basılmamış Ders Notları**, Marmara Üniversitesi, SBE, 2010)

Tabakoğlu, Ahmet, İstanbul Esnaf Tarihi, (**Basılmamış Ders Notları**, Marmara Üniversitesi SBE, 2010)

Tosun, Yasemin, “Kültürel Mirasın Korunmasında Üst Ölçekli Projelerin Rolü; 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul Ve Fatih Suriçi’ne Etkileri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi, FBE, 2008)

Yılmaz, Gülsen, Kentsel Planlamada Yeni Temsil Biçimlerine Doğru: İstanbul Ticari Peyzajında Tarihi Coğrafi Çözümler, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2009)

İnternet Kaynakları

<http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?p=519733>

Pala, İskender, “Dün/Bugün”, *Zaman Gazetesi*, 1 Aralık 2005,
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=234032> (26 Mart 2010).